

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Dehanın KODLARI

YRD. DOÇ. DR.
ALİ GÜLER

O, YALNIZ BİR KOMUTAN DEĞİL AYNI ZAMANDA YÜZYILIMIZIN
BİR DAHA GÖREMEYECEĞİ BİR DÂHİYDİ. PROFESÖR SEKRETAN

TRUVA YAYINLARI®

Yayıncı Sertifika No: 12373

Yayın No: 313

Truva / Tarih: 63

Dehanın Kodları

(Mustafa Kemalî Atatürk Yapan Süreçler ve Birlikim)

Yazarı: Yrd. Doç. Dr. Ali Güler

Genel Yayın Yönetmeni Hüseyn Movit

Yayın Editörü Hüseyn Movit

Düzeltili Gülten Akderin M.

Bilgisayar Uygulama Truva Ajans

Kapak Tasarımı Truva Ajans - Mehmet Emre Çelik

Baskı-Cilt Kilim Matbaacılık Ltd. Şti.

Litros Yolu Fatih Sanayi Sitesi

No: 12/204 Topkapı-İstanbul (0 212) 612 95 59

1. Baskı Şubat 2010

ISBN: 978-605-5638-45-0

© Kitabın telif hakları, Truva Yayınları'na aittir.

Yayınevinden yazılı izin alınmadan kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz,
hiçbir şekilde kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

● Truva Yayınları, 2010

Okul Caddesi Mutlu Sokak Güler Apartmanı

No: 48 Daire: 17

34110 Kavacık/İSTANBUL

Tel: (0216) 537 70 20 (3 hat)

Faks: (0216) 537 70 23

www.truvayayinlari.com

e-mail: info@truvayayinlari.com

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Yrd. Doç. Dr. Ali Güler

DEHANIN KODLARI

(Mustafa Kemal'i Atatürk Yapan Süreçler ve Birlikim)

İÇİNDEKİLER

Ön söz.....	9
Giriş	11
57 Yıla Sığan Bir Ömür: Dehanın Tescili.....	14
Atatürk Deyince	14
Deha Deyince	15
Komutan (Asker) Atatürk.....	16
Fikir Adamı Atatürk.....	17
Devlet Adamı Atatürk	18
Atatürk'ün Yetiştığı Aile Çevresi	23
Sıcak Bir Yuva	23
Yetim Bir Çocuk ve Üvey Baba.....	25
Aile Çevresinde Kişiliğini Etkileyenler.....	26
Atatürk'ün Eğitim Çevresi.....	29
Manastır İdadisi'ne Kadar Öğrenimi	29
Bu Dönemde Kişiliğini Etkileyenler.....	32
Manastır Askerî İdadisi Öğrenimi.....	35
Bu Dönemde Kişiliğini Etkileyenler.....	38
Harbiye Öğrenimi	42
Bu Dönemde Kişiliğini Etkileyenler.....	48
Harp Akademisi Öğrenimi	54
Bu Dönemde Kişiliğini Etkileyenler.....	58
Askerî Öğrenci Mustafa Kemal'in Notları.....	62
M. Kemal'in Notları Konusunda Yapılan Çalışmalar	62
Selanik Askerî Rüstiyesi Dersleri, Notları	67
Manastır Askerî İdadisi Dersleri, Notları.....	68

Harp Okulu Dersleri, Notları	72
Harp Akademisi Dersleri, Notları	77
Künye Bilgileri	82
Yabancı Dil Öğrenme Gayretleri ve Bildiği Diller	84
Okuma Sevgisi	92
Nasıl Okurdu, Nasıl Çalışırdı?	100
Kütüphanecisi Nuri Ulusu Anlatıyor.....	105
“Atatürk Kitap Sevgisiyle Dolu Dolu Yaşadı Ve Öldü”	105
“İki Gün İki Gecedir Devamlı Okuyor”	106
“Tam Kırk Bir Saat Çalışmışlardı”	108
“En İyi Hediye Kitaptı”	109
“Kitaplara Özel İşaretler Koyuyordu”	110
“Kültür ve Sanat Savaşımız Okumakla, Kitapla Olur”	111
Özel Kütüphanesi	113
Tablolar	131
Atatürk'ün Gazeteci Kimliği ve Başyazıları	139
M. Kemal Atatürk'ün Eserleri	147
Askerliğe İlişkin Eserleri	148
Söylev ve Demeçleri İle Meclis Konuşmaları	148
Ders Kitapları	151
Anı, Günlük ve Mektuplar	152
Nutuk: Bir Devrin Geleceğe Işık Tutan Hüzünlü Hikayesi	155
Tarihsel Kaynak Olarak Nutuk	155
Türk Milleti İçin İfade Ettiği Anlam	160
Dil ve Üslup	164
Nutuk Yayınları	167
Nutuk Nasıl Yazıldı?	173
Atatürk'ün Etkilendiği Şair, Yazar Ve Düşünce Adamları	175
Türk Şair, Yazar ve Düşünce Adamları	176
Yabancı Yazar ve Düşünce Adamları	185
Kaynaklar	189
Belgeler	197

“O millî dehanın tam Kemali'dir.

Türk'ün hem celali, hem cemalidir”

(Z. Gökalp)

“Vasîf (Çınar) Bey, ***bizim çocukluğumuz fakirlikle geçti, elimiz üç, beş kuruş para geçince bunun muhakkak yarısını kitaba verirdim. O zaman da böyle okudum. Eğer aksini yapseydim ben Atatürk olamazdım, Türkiye'yi bu hale getiremezdim***” dedi ve ilave etti: “Belki haklısın, hatta benim de kulağıma geliyor, ‘Paşamızın işi gücü yok herhalde, dille, tarihle uğraşıp duruyormuş’ diye dedikodu yapıyorlarmış. Eksik kafalı bunlar, öyle yağma yok, işim tabii ki başımdan aşkın, ama bugünkü Türkiye ne kadar önemliyse, atideki Türkiye’nin de o derecede önemi var. Bu sebeple ilerinin temellerini çok sağlam atmam lazım, onun için de çok okuyorum, çok fikirler üretiyorum. Bunları söyleyenlere, dedikodulara hiç bakmam. Zira onlar saman kafalı insanlardır.”

M. Kemal Atatürk (Atatürk’ün Yanı Başında, Çankaya Köşkü Kütüphanecisi Nuri Ulusu’nun Hatıraları, Derleyen: M. Kemal Ulusu, Doğan Kitap, 2009, s. 67.)

ÖN SÖZ

Devletimizin kurucusu ve “*çağdaş Türkiye*” idealinin bayraklaşan sembolü Mustafa Kemal Atatürk’ün gerek hayatını, gerekse düşüncelerini konu alan araştırmalar son yıllarda ciddi bir artış göstermiştir. Şüphesiz yapılan araştırmaların çokluğu, bu büyük insanın hayatı ile ilgili bilgilerin ve düşüncelerinin geniş kitlelere ulaştırılması bakımından sevindirici bir gelişmedir. Fakat Atatürk, “*doğru*” anlaşılıp, kitlelere “*doğru*” anlatılmalıdır. Bunun için de çalışmaların “*doğru*” ve “*sağlam*” kaynaklara dayandırılması büyük önem taşımaktadır.

Bu kapsamda Mustafa Kemal’in “Atatürk” hâline gelmesinde ve onun büyük “dehası”nın oluşum sürecinde yaşananların belgelere dayalı olarak ortaya konulması Atatürk’ü anlamak ve anlatmak açısından şarttır. Şüphesizdir ki, daha çocukluğunda başlayan ve sonraki yıllarda artarak devam eden âdeta hastalık derecesindeki “okuma tutkusunu” ile “kitap sevgisi” dehayı besleyen en önemli kaynak olarak karşımıza çıkmaktadır.

Atatürk, hem okuyan hem de yazan bir devlet adamıdır. Kanaatimizce onu “büyük” yapan da bu özelliğidir. Yukarıya aldığımız Vasıf Çınar’a söylediği sözlerden kendisinin de bu durumun farkında olduğu, yani bu konuda bilinçle hareket ettiği anlaşılmaktadır.

Bu araştırmada, onun dehasının oluşum süreçleri ve bu süreçlere etki eden etkenler incelenmektedir. Aile çevresi, eğitim ve öğrenim çevresi, yabancı dil bilgisi, gazetecilik merakı, okuma tutkusunu, özel kütüphanesi, etkilendiği yazarlar, şairler, düşünce adamları ve yazdığı eserler belgelere dayalı olarak incelenmiş ve yorumlanmıştır.

Eserlerindeki bazı fotoğrafları kullanmamıza izin verdiği için kıymetli arkadaşım Sayın Dr. Zekeriya Türkmen’e teşekkür ederim. Eserin okuyucu ile buluşmasını sağlayan Truva Yayınları ile İstanbul Prodüksiyon yöneticilerine şükranlarımı sunarım.

Yrd. Doç. Dr. Ali GÜLER

Ankara, Ocak 2010

GİRİŞ

Dünyada yirminci yüzyıla damgasını vuran bir kaç “Dönüştürücü” (*Transformational*) liderden¹ birisi, hatta en önemlisi olan Mustafa Kemal Atatürk’ün yetişme sürecinin incelenmesi, O’nun dar anlamda “*kişilik özellikleri*”, geniş anlamda “*liderlik özellikleri*”nin ortaya konulabilmesi bakımından önemlidir.

Bir liderin kişiliğinin oluşmasında, yetişmesinde şüphesiz, içinde yaşadığı “*çevre*” etkin rol oynamaktadır. Liderin çevresi ise; ailesi, okuduğu okullar, meslek ortamı, yaptığı görevler, okuduğu kitaplar, yazdığı kitap ve makaleler ile insanlık idealleri ve birikimlerinden

¹ Bu kavram ve Atatürk’ün dönüştürücü liderliği hakkında bakınız: A. Güler, “Dönüştürücü (Transformational) Liderlik Kavramı ve Dönüştürücü Lider Olarak Atatürk”, **Atatürk Haftası Armağanı**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2000, s. 15-22.

oluşur. “Okul” veya “eğitim-öğrenim” ortamı da, bu çevrenin ve yetiştirme sürecinin önemli bir bölümünü, kesitini meydana getirir.²

Bir Dönüştürücü Lider olarak Atatürk’ün yetişmesinde de, aldığı eğitimin önemli bir etkisi ve katkısı vardır. Bu süreçte aile çevresi, ilköğrenimi, Mülki ve Askerî Rüştiye, Manastır Askerî İdadisi, Harp Okulu ve Harp Akademisi’ndeki eğitim ve öğrenimleri bilgi birikiminin oluşmasında ve kişiliğinin şekillenmesinde şüphesiz, tartışılmaz etkiler yapmıştır. Esasen Mustafa Kemal’in bir lider olarak düşünce yapısının oluşması ve ileriye dönük fikirlerinin şekillenmesi, ilerde gerçekleştireceği önemli işlerle ilgili bilinçli bir fikri altyapının oluşması da bu yıllardan başlayarak gerçekleşmiştir.

Bu bakımdan, aile çevresi ve çocukluğu da dikkate alındığında 1881’den Harp Akademisi’ni bitirdiği 1905 yılına kadar olan dönem önem taşımaktadır. Bu dönem bir bakıma “**hazırlık dönemi**” olarak da isimlendirilebilir. Yaklaşık yirmi beş yıllık bu zaman diliminde dış çevre olarak, çocukluğunun geçtiği değişik mekânlar, okullar, Manastır ve Selanik şehirleri söz konusudur. İç çevre açısından ise, genç Mustafa Kemal’i etkileyen arkadaşları, dersler, öğretmen ve yöneticiler, olaylar, düşünürler, şairler, yazarlar, okuduğu kitaplar birikim ve kişiliğin kaynaklarıdır. Bütün bunların yanında, genç Mustafa Kemal’in bilinçli öğrenme isteği ve çabaları ile üstün kavrayış, algı ve sezgi gücü, kitap okuma alışkanlığı ve kitap sevgisi liderlik oluşumunu etkileyen temel kişilik özellikleridir.

² A. Güler, “Mustafa Kemal’i Atatürk Yapan Süreçte Aile Çevresi ile İlk ve Orta Öğrenim Yaşantısının Rolü” 12-13 Ekim 1998 tarihlerinde Manastır/ Makedonya’da düzenlenen “Atatürk ve Manastır” konulu sempozyuma sunulan bildiri metni. **Atatürk Haftası Armağanı Genkur. ATASE Bşk. lığı** (10 Kasım 1998), s. 53.

Mustafa Kemal'in bu yirmi beş yıllık süreçteki askerî eğitim ve öğrenim yaşantısının; O'nun başarılı bir asker, komutan, devlet adamı, inkılapçı ve düşünce adamı kısaca, dünya çapında "vizyon" sahibi başarılı bir Dönüştürücü Lider olmasına doğrudan etki yaptığı görülmektedir. Atatürk'ün söyledikleri ve gerçekleştirdiklerinin daha iyi anlaşılıp, anlatılmasında bu sürecin çok iyi bilinmesinin önemli olduğu ortadadır.

Mustafa Kemal'in kişiliğinin gelişmesi bakımından ikinci olarak 1905–1938 dönemi önem taşımaktadır. Harp Akademisi'ni bitirerek, genç bir kurmay yüzbaşı olarak göreve başladığı 1905'ten, ölüm tarihi olan 1938'e kadar geçen yaklaşık 33 yıllık bu dönem onun hayatındaki "**olgunluk dönemi**"dir. Mustafa Kemal'den Atatürk'e giden bu dönem; mevcut birikimini hayata aktardığı, meslek hayatında yeni birikimler edindiği, çeviriler yaptığı, kitaplar yazdığı, gazetecilikle uğraştığı ve nihayet bütün bu birikimleri yeni bir Türk devleti kurmak yolunda kullandığı, âdeta bir milleti yeniden şekillendirdiği bir dönemdir.

57 YILA SIĞAN BİR ÖMÜR: DEHANIN TESCİLİ

Atatürk Deyince

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk, baba soyu itibarıyla, hem Anadolu'nun, hem de Rumeli'nin Türkleşmesinde de önemli roller üstlenmiş bulunan ve Karaman'dan Makedonya'ya göç ettirilen “Kızıl Oğuz Yörükleri/Türkmenleri”ndendir (Kocacıklar). Anne soyu itibarıyla da Rumeli'nin Türkleşmesinde yine etkin rol oynamış bulunan ve göç ettikleri Konya/Karaman yöresinden dolayı Rumeli'de “Konyarlar” olarak anılan Yörük/Türkmenlerdendir. Dedesi Kızıl Hafız Ahmet Efendi'nin köyü “Kocacık” bugünkü Makedonya Cumhuriyeti'nde Debre şehrine bağlı Türklerin yaşadığı bir köydür.³

“Hayatta yegâne fahrim (övüncüm) Türk yaratılmamdır” diyerek Türklüğü ile övünen M. Kemal Atatürk, soyca ve kültürcü Türk olan, orta halli bir Türk ailesinin dördüncü çocuğu olarak dünyaya

³ Bu konuda geniş bilgi için bakınız: Ali Güler, **Sanı Paşa İnsan Atatürk**, Berikan Yayınevi, Ankara, 2007, s. 3-26.

gelmiş, ilk çocukluk ve gençlik yıllarını Selanik gibi her bakımdan kozmopolit bir şehirde geçirmiş, dönemin en iyi eğitim kurumları sayılan askerî okullarında eğitimini tamamlamıştır. O, genç bir kurmay subay olarak dağılmakta olan bir imparatorluğun bütün yükünü omuzlayarak meslekî deneyimlerini, arkadaşları gibi, çoğu zaman acı olaylarla kazanmıştır.

Tarih Mustafa Kemal'e Türklüğün kaderinde âdeta bir dönüm noktası olan 20. yüzyılın ilk çeyreğinde büyük bir sorumluluk yüklemiş; O, bu tarihi sorumluluğu bütün olumsuzluklara rağmen cesurca üstlenmiş ve milletiyle birlikte başarıya ulaşmıştır. Merkezi/Millî (Üniter), tam bağımsız, millî egemenliğe dayanan, demokratik, laik Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni kurmuştur. "**Türk kimliğini koruyarak çağdaşlaşma**" projesi ile Türk milletine çağdaş medeniyet seviyesinin üzerine çıkmayı hedef olarak göstermiştir.

Deha Deyince

Atatürk şüphesiz çok yönlü bir liderdi. Özellikle yaptıkları ve söyledikleri değerlendirildiğinde; çağdaşı liderlerle mukayese yapıldığında O'nun "dahi bir lider" olduğu görülmektedir. Deha; dikkat, hafıza, heyecan, muhakeme, muhayyile, idrak ve irade gibi psikolojik özelliklerin birleşmiş bir üstünlüğüdür. Büyük adamların en temel özelliklerinden biri, düşünce hürriyeti, olayları müşahade etmek ve bu müşahadelere doğru dürüst sonuçlar çıkarmak, yani gerçekçiliktir. Dehanın vasıflarından biri de önceden sezis ve ona dayanan uzağı görüştür. Bu özellik bugün "vizyonerlik" olarak ifade edilmektedir. Atatürk'te dehanın bütün bu özelliklerini görmek mümkündür.

Atatürk'ün dehası, zamanında onunla kıyasıya mücadele etmiş
Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

bulunan devlet adamları tarafından da teslim edilmiştir. İngiltere'nin "Türk düşmanı" olarak bilinen Başbakanı Lloyd George de bunlardan biridir. Türk İstiklal Harbi sırasında İngilizlere Yunanlıları destekleme siyasetini benimseten ve bunun sorumluluğunu üstlenen Lloyd George'tur. Eylül 1922'de Türk orduları, Yunan ordularını İzmir'de denize dökünce İngiliz İşçi Partisi Lideri Mc. Donald, parlamentoda devrin başbakanı için; *"Hazineden bu kadar para harcadı, hani Anadolu taksim edilecek, hani Boğazlar bizim olacaktı? Gelsin hesap versin"* demişti. Güneşi batmayan imparatorluğun Türk düşmanı Başbakanı Lloyd George şu sözlerinden sonra istifa etmek zorunda kalmıştır:

"Arkadaşlar, yüzyıllar nadir olarak dahi yetiştirir. Şu talihsizliğimize bakalım ki, o büyük dahi çağımızda Türk milletine nasip oldu. Mustafa Kemal'in dehasına karşı elden ne gelirdi?"

Atatürk, çok yönlü bir dehaya sahiptir. O'nun dehasının çeşitli alanlardaki belirtileri, O'nun üstün kişiliğini bütünü ile ortaya koymaktadır. Atatürk dehasının bazı temel yönlerini şu şekilde değerlendirmek mümkündür:

Komutan (Asker) Atatürk

Sistemli bir askerî eğitim gören, önemli bütün rütbelerini muharebe meydanlarında alan, kazandığı askerî başarılarla Birinci Dünya Harbi'nin akışını ve süresini değiştiren, İstiklal Harbi ile bağımsız Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasını sağlayan ve bütün mazlum milletlerin kaderini etkileyen bir asker; Mustafa Kemal'in özellikle "askerlik" veya "komutanlık" kimliği şüphesiz kişiliğinin en önemli boyutunu oluşturmaktadır.

Atatürk askerliğe bütün ilgi, etki ve hatta yankı alanları ile bir-

likte bakmıştır. O, usta bir uygulayıcı ve aynı zamanda büyük bir teorisyendir. Bundan dolayı O, İstiklal Harbi içerisinde teşkilat, silah sistemi ve askerî düşünce arasında çok iyi bir uyum gerçekleştirmiştir. Nitekim İstiklal Harbi, askerî düşüncenin insanı silah, araç ve gereç etrafında ve amaca yönelik olarak nasıl teşkilatlandırıp bütünleştirdiğinin adım adım gerçekleştirilmesini anlatan en iyi örneklerinden biridir.

Atatürk her rütbede komuta ettiği birliklerin ruhuna nüfuz edebilmiş ve her rütbenin başarılı komutanı olmuştur. Çanakkale’de kahramanlık destanını yazan Mehmetçiğe, *“Ben size taarruzu değil, ölmeyi emrediyorum”* demiştir. Sakarya’da ise vatan savunmasının önemini belirterek, *“Hattı müdafaa yoktur, sathı müdafaa vardır. O satıh bütün vatandır. Vatanın her karış toprağı vatandaş kanı ile ıslanmadıkça terk edilemez”* demek kudretini göstermiştir.

Mustafa Kemal Atatürk, başta “askerî eğitim” olmak üzere; strateji ve taktik uygulamaları, harekât ve taarruz, savunma, inisiyatif, disiplin vs. gibi askerlik mesleğinin bütün alanlarında çok başarılı düşünce ve uygulamaları ile tanınmıştır. Türk milleti de ona rütbelerin ve unvanların en büyüğünü vermiştir. Kırk kaburgalarıyla 22 gün 22 gece savaşıp kazandığı Sakarya Zaferi’nin (23 Ağustos-13 Eylül 1921) ardından 19 Eylül 1921’de Türkiye Büyük Millet Meclisi, Mustafa Kemal’e “*Müşirlik*” (Mareşallik) rütbesini ve “*Gazi*” unvanını vermiştir.

Fikir Adamı Atatürk

Atatürk dehasının en iyi ortaya çıktığı alanlardan bir tanesi de O’nun “düşünce adamlığı”, ya da “fikir adamlığı” yönüdür. Eğer biz bir “*Atatürkçü Düşünce Sistemi*”nden veya “*Atatürkçülük*”ten bah-

sediyorsak, Atatürk'ü, öncelikle bir fikir adamı olarak ele almak zorundayız. Fakat yıllarca ülkemizde O'nun bu yönü hep eksik bırakılmış ve hatta *“eylem adamı olduğu, fikir adamı olmadığı”* yazılıp çizilmiştir. Hâlbuki, Atatürk'ün “fikir adamlığı” yönü hem çok güçlüdür, hem de tarihi-felsefi temellere dayanır. Atatürk, ilmi, en hakiki mürşit kabul ederek okuyan, araştıran, düşünen ve sentezlere varan, bunları pratik olaylara uygulayarak problemlerin çözümünü gösteren bir fikir, bir düşünce adamıdır.

Atatürk inkılapları, sosyal muhtevaları ve Türk milletini hedefleyen karar ve uygulamaları yönünden kesinlikle, uzun ve derin düşünce, analiz ve sentezin sonucudur. Felsefi, fikri, ilmi ve ideolojik bir temelin olmaması mümkün değildir. Bundan dolayı, Atatürk karşımıza güçlü bir fikir adamı olarak çıkmaktadır. Çağdaş liderlerle yapılan fikri mukayese de onu düşünce adamı, fikir adamı olarak büyütmektedir.

Bu eserde ayrıntılı bir şekilde ortaya konulacağı üzere; okumayı başlıca uğraş, kitabı da arkadaş edinen M. Kemal Atatürk, saatlerini hatta günlerini okumakla geçiren bir insandı. Görev yaptığı cephelelere giderken bavullarla ve sandıklarla kitap taşıdığını, savaş şartlarında bile okuduğunu bildiğimiz M. Kemal Paşa'nın özel kütüphanesinde sayı olarak, 4.289; bibliyografik künye olarak da 10.000 civarında kitap vardı. Bu kitapların sayıca durumu aynı zamanda onun ilgi alanını veya uğraştığı konuların önem derecesini de göstermektedir. Bu anlamda bakıldığında, “tarih” ve bunun içinde de “Türk Dünyası Tarihi” ilk sırada yer almaktadır. Kitaplar, “askerlik”ten, “ekonomi”ye; “edebiyat”tan, “Türk dili”ne 20 konu başlığında toplanmaktadır. Birçok kitabı okumuş, altını çizmiş ve notlar almıştır.

Başta Nutuk olmak üzere eserleri ve konuşmaları incelendiği
Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

zaman, Atatürk'ün bir düşünce adamı olarak çok sağlam bir zihin disiplini ve çok güçlü bir muhakeme yeteneğine sahip olduğunu görüyoruz. Kelime ve kavram hazinesinin genişliği, fikirleri arasındaki tutarlılık ve ifade gücü dikkatleri çekecek kadar belirgindir.

Devlet Adamı Atatürk

Merhum Hocamız Prof. Dr. Aydın TANERİ, "Türk Devlet Geleceği" isimli, alanında ilk çalışma olan önemli eserinde; "Türklerde devlet ve hükûmet başkanlarının kişilikleri"ni anlatırken bir devlet adamında şu dört niteliğin bulunması gerektiğini belirtmektedir: *"Kültür, mantık, erdem ve cesaret."* Ona göre, *"bu niteliklerden yalnız birinin yokluğu hâlinde 'devlet adamı' gerçeği düşünülemez. Devlet yüksek kademelerindeki her görevli 'devlet adamı' değildir. Devlet adamlığı, belki de görevden uzaklaştıktan sonra, kamuoyunun ve araştırmacıların sorumlu posttaki kişi hakkında verdikleri hükümlerle kazanılır."*

Bu çerçevede M. Kemal Atatürk'ü değerlendirdiğimiz zaman O, daha Göktürk Kitabeleri'nden itibaren tanımlanan ve tasvir edilen, Kutadgu Bilig ve Siyasetnamelerle fikriyatı sürdürülen geleneksel Türk devlet adamı tipi içinde bir insandır. Türk devletlerinin tamamında gördüğümüz, tarihî Türk devlet anlayışının bütün temel ilkeleri ve devletin halkına dönük politikaları Atatürk tarafından takip edilmiştir. Geleneksel Türk devlet değerleri Atatürk tarafından modern değerler ile örtüştürülerek hayata geçirilmiştir.

Atatürk'ün devlet adamlığı kişiliği, öncelikle *"devlet kuran bir devlet adamı"* kimliği ile ortaya çıkmaktadır. Kurduğu devlet her bakımdan modern bir devlettir, merkezî/millî bir devlettir, demokrasiyi hedefleyen laik bir cumhuriyettir, gerçekleştirmeye çalıştığı a-

maç bakımından bir hukuk devletidir. Yeni Türk devletinin çağdaş bir devlet oluşu onun saygınlığını sağlamış, millî ve milletlerarası hayatta değerini arttırmıştır.

Milletlerarası camiada yeni bir devletin ortaya çıkması, kurulması sık sık rastlanan olağan şeylerden değildir. Yeni bir devletin kuruluşu, hukuki ve siyasi yönden birtakım şartların gerçekleşmesini gerektirir. Öncelikle devletin unsurları bakımından değerlendirecek olursak; toprak unsuru (ülke), insan unsuru (millet), politik örgütlenme (hükûmet) ve hâkimiyet (iç ve dış) unsurlarının tam olarak varlığı yeni bir devlete hayatiyet kazandırır. Milletlerarası camianın bir üyesi olabilmesi ve milletlerarası hukuktan yararlanması da onun diğer devletler tarafından tanınmasına bağlıdır.

Yeni Türk devleti, çok zor şartlar altında kurulmuştur. Zorlukların başında devletin bir unsuru olması bakımından “ülke”nin sınırlarını tayin ve tayin edilen sınırlar içindeki ülkenin düşman işgalinden kurtarılması gelmektedir. Önce Erzurum ve Sivas Kongrelerinde ve sonra da Misak-ı Milli ile çizilen sınır, yeni kurulan devletin ülkesini; tarihi ve şerefli mazisi ile Türk milletinin “vatanını” ortaya çıkarmıştır. Bu sınırın gerçek ihtiyaçlara cevap verecek şekilde “Türklüğün Ata Yurdu” olarak belirlenmesi ve kurulmasında Atatürk başrolü oynamıştır.

Devletin insan unsurunu incelediğimizde, yeni Türk devletinin kuruluşunda “millet” önemli rol oynar. Yeni kurulan devlet, Türk milletine dayanan, millî bir devlettir. İnsan unsurunda tam bir kaynaşma, birlik ve dayanışma vardır. Atatürk, Türk milliyetçiliğini, Türk millî davasının temel taşı yaparak, millî duygu ve hasletleri tam bir olgunluğa erdirmiştir. Türk milletine, millî şuur, benlik ve kimliğini hissettirerek millî bir devlet kurmuştur.

Devletin düzen ve disiplinin sağlayan; toplumu hukuk ilkeleri ile yönetmeyi düzenleyen ve devletin bütün unsurları ile uygulamalarının halka yansıyan yüzünü oluşturan “*politik örgütlenme*” kavramı bakımından Atatürk, yine yeni bir başlangıcı oluşturmuştur. O, “*merkezi*” bir devlet kurmuştur ki, bu tarihî, coğrafi ve jeopolitik şartlara uygun bir tercihtir. Millî devletin tabii bir destekleyicisidir

Devletin hukuki ve siyasi bir varlık olarak üstün bir iktidara veya otoriteye sahip oluşunu ifade eden “*hâkimiyet*” (egemenlik) unsuru bakımından ise tamamen yeni ve çağdaş bir yapı ile karşı karşıya kalıyoruz. Çünkü padişah tarafından temsil edilen hâkimiyet, bu defa millileştirilmiştir ve millete ait olmuştur. Atatürk, devlet kuran bir lider olarak millî hâkimiyet prensibinin ilk işaretlerini veren, bunu Millî Mücadele’nin temel esası hâline getiren insandır.

Devlet sahip olduğu bu üstün iktidarı kullanırken yanı başında bu iktidara “ortak” veya iktidarını sınırlayıcı “başka bir varlık” tanımaz. Devlet iktidarının başka bir varlık (devlet veya milletlerarası teşekkül) tarafından sınırlandırılması veya bu iktidara ortak olma, devlet hâkimiyetinin dış görünüşü olan “*bağımsızlıkla*” bağdaşmaz. Osmanlı Devleti, yabancılara tanıdığı imtiyazlarla ve kapitülasyonlarla yanı bağımlı bir devlettir. Ayrıca, Birinci Dünya Savaşı’nın mağlubiyeti devlet iktidarını da ortadan kaldırmıştı. Ülke parçalanmış ve işgal edilmişti. Millî Mücadele sonucu kazanılan zafer, bağımsız bir Türkiye gerçeğini bütün dünyaya kabul ettirmiştir. Vatan yabancı işgalinden kurtarılmış, yabancı imtiyazları kaldırılmış, kapitülasyonlar tarihe intikal ettirilmiştir. Lozan’da milletlerarası hukuk bakımından tanınan Türkiye Cumhuriyeti Devleti “*tam bağımsız*” bir devlet olmuştur.

Şüphesiz, Atatürk’ün üstün dehasının en iyi yansıdığı alanlardan biri olan “devlet adamı” kimliği, sadece devlet kuruculuğundan

ibaret değildir. Onun bir “dönüştürücü lider” olarak “devrimci” kimliği de yani değişimci, dönüşümcü, yenilikçi kişiliği de ön plana çıkmaktadır. Çünkü bu yönü; hem düşünce sisteminin, hem de kurduğu devlet sisteminin çağa ayak uydurmasını sağlayan en temel esastır.

Atatürk’ün devlet adamlığının yansıdığı bir diğer alan da “siyaset kurumu”dur. O, Büyük bir “siyaset adamı” olarak ortaya çıkmaktadır. Büyük siyasetçi, bağımsız bir devlette halkın huzur ve refahı ile o devletin devletlerarası güvenliğini sağlamak için tutulan yolu en başarılı bir şekilde yöneten devlet adamıdır. Bu görüş açısından büyük siyaset adamı iç politikada ve dış politikada üstün başarıların sahibidir.

Atatürk’ün büyük siyasetçi olarak üstün başarısı, karşılaştığı en çetin ve zor sorunlar karşısında, en doğru ve memleket için en hayırlı olan yolu görebilmesi, imkânları seçebilmesidir. Atatürk, iç siyaset ve dış siyasetteki uygulamaları ile de büyük bir siyaset adamı, daha geniş bir ifade ile büyük bir devlet adamı olarak ortaya çıkmaktadır. Prof. Dr. Fahir ARMAOĞLU, onun bu alandaki dehasını şu şekilde değerlendirmektedir:

“O, kendisini olayların akışına uymaya zorunlu gören ve buna göre davranan bir ‘oportünist’ (fırsatçı) değil, olayların dışına ve üstüne çıkıp, olaylara kendi görüşünün, kendi inanışının biçimini veren bir insandır. O’nun diplomasisi, olaylarla beraber bir sürükleniş değil, olayları, kendi azim ve iradesi ile haklı ve doğru bir inanışın tabii sonucuna sürükleyiştir.”

ATATÜRK'ÜN YETİŞTİĞİ AİLE ÇEVRESİ

Sıcak Bir Yuva

Mustafa Kemal Atatürk, 4 Ocak 1881'de (Rumi 1296) yılında Selanik'te Ahmet Subaşı Mahallesi, Islahhane Caddesi'nde bugün müze olan üç katlı bir evde dünyaya geldi.⁴ Babası o sırada kereste ticareti yapan Ali Rıza Efendi, Annesi Zübeyde Hanım'dır. Baba tarafından dedesi, ilkokul öğretmeni olan Kızıl Hafız Ahmet Efendi; anne tarafından dedesi ise, Sofuzade (Sofi-zade) Feyzullah Efendi'dir.

Mustafa Kemal'in hem baba, hem de anne tarafından soyu “*Evlad-ı Fatihan*” yani Rumeli'nin fethinden sonra buraların Türkleştirilmesi için Anadolu'dan göçürülerek, iskân edilen “*Yörük*” veya “*Türkmenler*”dendir. Baba soyu, Karaman'dan gelerek Manastır Vi-

⁴ Atatürk'ün doğum tarihi konusunda bakınız: Ali Güler, **San Paşa İnsan Atatürk**, s. 33-35.

layeti'nin Debre-i Balâ Sancağı'na bağlı Kocacık köyüne yerleştiler. Aile sonradan 1830'larda Selanik'e göç etmiştir. Ali Rıza Efendi, 1839'da Selanik'te dünyaya gelmiştir. Dedesi Ahmet ve dedesinin kardeşi Hafız Mehmet'in taşıdığı “*kızıl*” lakabı ve yerleştikleri nahiye'nin adı olan “*Kocacık*”ın da gösterdiği üzere; Mustafa Kemal'in baba tarafından soyu Anadolu'nun da Türkleşmesinde önemli roller oynayan “*Kızıl-Oğuz Türkmenleri*”nden gelmektedir.

Anne soyu da Fatih Sultan Mehmet döneminde Konya, Karaman civarından Rumeli'ye göçürülüp, iskân edilmiş olan Yörüklerdendir. Bu sebeple aileye “*Konyarlar*” da denilmektedir. Tamamen Türk olan Vodina Sancağı'na bağlı Sarıgöl nahiyesine yerleşen aile; sonradan Selanik yakınlarındaki Lankaza'ya geçmiştir.⁵

1839 doğumlu Ali Rıza Efendi, 1857 doğumlu Zübeyde Hanımla 1870 veya 1871'de evlendi. Altı çocukları oldu: **Fatma** (1871/1872–1875), **Ahmet** (1874–1883), **Ömer** (1875–1883), **Mustafa** (Kemal Atatürk) (1881–1938), **Makbule** (Boysan, Atadan) (1885–1956) ve **Naciye** (1889–1901).

Kardeşlerinden Fatma dört, Ahmet dokuz, Ömer sekiz yaşlarında, o senelerde Rumeli'yi kasıp kavuran salgın “kuşpalazı” (difteri) hastalığından çocuk yaşlarında ölmüşlerdir. En küçükleri Naciye on iki yaşında gözlerini kapadı. Atatürk, Selanik Askeri Rüstiyesi'nden itibaren Hayatı boyunca dostlukları ve arkadaşlıkları devam etmiş olan Fuat Bulca'ya bir gün şöyle demişti: “*Kardeşlerim arasında en sevdiğim Naciye'ydı. Çocuk yaşının üstünde hisli, duygulu ve öğrenmeye meraklıydı. Ben Harbiye'ye giderken kitaplarımı istemişti. An-*

⁵ Bu konuda geniş bilgi için bakınız: A. Güler, **Atatürk'ün Soyı Kızıl-Oğuzlar ve Konyarlar**, Berikan Yayınevi, Ankara, 2005, 1-181 s.
Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

nemden onu okutmasını istemiştim. Ne ablam Fatma'yı, ne ağabeylerim Ahmet ve Ömer'i hatırlıyorum. Son ikisi aynı yıl, 1883'te ben iki yaşında iken ölmüşler. Naciye, annem gibi sarışın, mavi gözlü, duru beyaz tenli idi. Tipik bir Yörük kızıydı. Makbule'ye hiç benzemezdi.”⁶

Yetim Bir Çocuk ve Üvey Baba

Atatürk'ün babası Ali Rıza Efendi, yakalandığı “başsak veremi” hastalığından kurtulamayarak vefat edince, Mustafa için çiftlik günleri başlayacaktır. Genç yaşta üç çocuğu ile dul kalan Zübeyde Hanım, oğlu Mustafa'yı Askeri Rüştiye'ye verdikten sonra, özellikle ekonomik yönden zor günler yaşamaya başlar. Çocuklarla birlikte kendisine bağlanan iki mecdiyelik maaş ailenin geçimini sağlamak-tan çok uzaktır. O sıralarda, Yunanistan'a terk edilen Teselya'nın merkezi Larisa'dan (Yeniřehir) göç edenlerden Reji İdaresi memurlarından Ragıp Efendi, kendisine talip olur. Ragıp Efendi de hanımını kaybetmiş dört çocuklu bir duldur. Zübeyde Hanım, Kılıçoğlu Hakkı Bey'in kayınpederi Şeyh Rifat Efendi tarafından Ragıp Efendi ile evlendirilir. Varlıklı bir kimse olmasına rağmen, Ragıp Efendi Zübeyde Hanım'ın evine gelerek yerleşir.

Şüphesiz, evin en büyük erkek evladı olarak Mustafa bu evliliği onaylamaz ve evi terk ederek, Horhorsu Mahallesi'nde oturan öz halası Emine Hanım'ın evine yerleşir. Manastır İdadisi'ne gidinceye kadar da eve nadiren uğrar. Ragıp Bey esasında çok kıbar ve iyi kalpli bir insandır. Mustafa Kemal, yıllar sonra Afet İnan'a üvey babası ile ilgili olarak şunları söyleyecektir: *Fakat sonradan o asil*

⁶ A. Güler, S. Yalçın, **Atatürk, Hayatı, Düşünceleri ve Kişılığı**, C: I. (1881 **Selanık-1918 İstanbul**), Berikan Yayıncılık, Ankara, 2000, s. 52.

beyle dost oldum. Bana iyi bir eğitici oldu. Anamın da genç yaşında böyle bir aile bağı yapmış olmasını takdir ettim. Ancak çocukluk duygum benim babamı kaybetmiş olmama karşı bir isyandan ibaretti.” Mustafa Kemal, Ali Fuat Cebesoy’a da Ragıp Efendi ile ilgili olarak, “Bana karşı çok saygılı davranmış, büyük adam muamelesi etmiştir. Nazik ve kibar insandı” demiştir.⁷

Aile Çevresinde Kişiliğini Etkileyenler

Çocukluğu ve ilk gençlik döneminde aile çevresinde şüphesizdir ki, Mustafa’yı etkileyen insanların başında babası ve annesi gelmektedir. **Ali Rıza Efendi**, bir öğretmen çocuğudur ve yıllarca Güm-rük, Evkaf memurluklarında bulunmuştur. Boş zamanlarında askerlik mesleği ile ilgilenmiş, Gönüllü askerlere talim yaptırmıştır. Selanik’te kurulan “*Gönüllüler Taburu*”nun da kurucuları arasında bulunmuştur. Memuriyeti bırakarak, kereste ticaretine başlayan Ali Rıza Efendi, bu işi sırasında haraç isteyen çetelerle de çatışmayı göze alabilecek yapıda bir insandı. Oğlu Mustafa’ya “*adam olmak için okumak, öğrenmek şarttır. Başka çare yoktur*” diyen Ali Rıza Efendi, geniş görüşlü, modern düşünceli, yeniliklere açık aydın bir insandı. Mustafa’yı Mahalle Mektebi’nden alarak, çağdaş bir eğitim

⁷ Ragıp Bey’in bir oğlu Süreyya Bey (Toyran), diğeri şimendifer memuru Hakkı Bey’dir. Kızlarının birisinin adı Rukiye’dir. Fuat Bulca akrabalarıdır. Çocukluğu Mustafa Kemal’le birlikte geçen ve “Ağabey” diye hitap ettiği M. Kemal’e sonradan delice âşık olan ve bu yüzden de intihar eden Fikriye Hanım da, Ragıp Bey’in kardeşi Miralay Hüsametdin Bey’in üç çocuğundan birisi idi. Yani Fikriye Ragıp Bey’in yeğeni idi. Ragıp Efendi, Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra Selanik’te vefat etmiştir. Bu konuda bakınız: A. Güler, **Sarı Paşa İnsan Atatürk**, s. 25-26.

kurumu olan Şemsi Efendi Okulu'na vermesi de, onun yenilikçi, parlak kişiliğini göstermektedir.⁸

Zübeyde Hanım ise, Ali Rıza Efendi'ye göre daha muhafazakâr bir insandı. Fakat aydın, bilge bir Türk anasıydı. Çocukları çok sever ve onların üzerine titrerdi. Zübeyde Hanım, doğuştan akıllı bir kadındır. Oğlu Mustafa, annesinin üzerindeki etkisini, fedakârlığını her zaman saygıyla anacaktır. Zübeyde Hanım, güçlü bir beden yapısına sahip olduğu kadar, güçlü bir iradeye de sahipti. Yeterince eğitim görmemiş, ama okumayı yazmayı öğrenmişti. “*Bilge*” kişiliklerinden ve muhafazakâr değerlere bağlılıklarından dolayı annesine “*Molla Hanım*”, kendisine de “*Molla Zübeyde*” denilirdi.⁹

Genç Mustafa Kemal'in kişiliği bakımından üzerinde durulması gereken bir nokta da, daha 12 yaşında babasını kaybederek “yetim” kalmış olmasıdır. Psikolojik açıdan, kendi geleceği hakkında yine kendisinin bağımsız, özgürce karar vermesinde yetim oluşunun rolü bilim adamlarınca kabul edilmektedir “*Yetim çocuklarda gelişen 'güçlenme içgüdü'sü' çoğu kez onları amaçlarına ulaştırmaktadır*” diyen, İsviçreli bilim adamı psiko-analizci Dr. Pierre Retchnick, şu tespitte bulunmaktadır: “*Bu konuda en güzel örnek çocuk yaşta babasını yitiren Mustafa Kemal Atatürk'tür. Kendini ülkenin yararlarına adanmış Atatürk'ün bu çapta bir kişi olmasının en büyük etkenlerinden biri,*

⁸ A. Rıza Efendi'nin hayatı ve kişiliği için bakınız: A. Güler, S. Yalçın, **Atatürk, Hayatı, Düşünceleri ve Kişiliği**, C: I (1881 Selanik-1918 İstanbul), s. 20-25.

⁹ Zübeyde Hanım'ın hayatı ve kişiliği için bakınız: A. Güler, **Sarı Paşa İnsan Atatürk**, s. 12 vd. A. Güler, S. Yalçın, **Atatürk, Hayatı, Düşünceleri ve Kişiliği**, C: I. (1881 Selanik-1918 İstanbul), s. 30-39. C. Sönmez, **Atatürk'ün Annesi Zübeyde Hanım**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Genişletilmiş 2. Baskı, Ankara, 1998, 1-136 s.

babasının o küçük yaşta ölmesidir.” Mustafa Kemal’in sonradan çocuklara çok büyük sevgi duymasının ve ilgi göstermesinin temelinde de, küçük yaşta babasız kalması yatmaktadır. Mustafa Kemal, yaşamı boyunca çocuklarla yakından ilgilenecektir. Özellikle yetim, yoksul çocuklara olduğu gibi, diğer çocuklar için de çocuklara açılan bir sevgi kucağı olacaktır. Kimilerini ödüllendirecek, kimilerini de manevi evlat olarak koruması altına alacaktır. Türk çocuklarının eğitim öğretimleriyle de ilgilenecek, her gittiği yerde okulları ziyaret edecektir.

Mustafa Kemal’in kişiliğinin şekillenmesinde rol oynayan dönemlerden biri de onun **dayısının çiftliğinde** geçirdiği yaklaşık altı aylık süredir. Çiftlikte geçen bazı olayları bir pedagog gözüyle değerlendiren Prof. Dr. İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Atatürk’teki “yaratıcılık, ağaç ve hayvan sevgisi”nin çocukken yaşadığı bu “yaratıcı çevre”nin eseri olduğu kanaatindedir: “Yaratıcılığın var olmasında en büyük etken çocukluk çağındaki çalışmalardır. Eğer çocuk daha küçük yaşta iken yaratıcı bir çevre içinde yaşar, kendine göre oynama, deneme, yaratma olurlukları bulursa, onda yaratıcılık doğar zamanla da gelişir. Sonunda da sosyal randımanlar verir. Bence bu yaratıcılık bir kalıt (genetik) şekli olmayıp kişideki dirim enerjisinin sosyal randıman şeklinde oluşmasıdır... İşte Atatürk’ün çocukluk hayatında böyle bir yapıcılık, yaratıcılık devri olduğunu öğreniyoruz... Mustafa’nın çocukluk, ilk gençlik hayatında ellerle yapılan işleri ne kadar çok merak ettiğini gördük... Atatürk’ün çocukluğunda, gençliğinde ele aldığı işler hep faydalı işler, sosyal randıman verici işlerdir, kafa işleri, gönül işleridir. Marangozluk, çiçekçilik, hayvancılık hep böyledir. Sosyal kişiliğin var olmasına yarayan işler işte bu gibi işlerdir...”¹⁰

¹⁰ İ. H. Baltacıoğlu, **Atatürk Yetiştirmesi, Kişiliği ve Devrimleri**, Erzurum, 1973, s. 12.

ATATÜRK'ÜN EĞİTİM ÇEVRESİ

Manastır İdadisi'ne Kadar Öğrenimi

1887'de Mustafa Kemal, altı yaşını tamamlar ve yedisine girer. İlkokula gidecektir. Babasının istememesine rağmen, Zübeyde Hanım'ın ısrarları üzerine önce Koca Kasım Mahallesi'ndeki Mahalle Mektebi'ne törenle giren Mustafa, kısa bir süre sonra; Selanik'in şöhretli öğretmenlerinden ve eğitimcilerinden Şemsi Efendi'nin yeni yöntemlerle elifba öğretimi yaptığı özel okula yazdırılmış ve esas öğrenimine burada başlamıştır. Mustafa, okuyup yazmayı burada öğrenmiş, babasının ölümüne kadar, sonradan birleştiği “Feyziye” okulu ile sekiz sınıflı bir hâle gelen ve Rüştüye kısmını da ihtiva eden bu okulun sınıflarını düzenli olarak takip etmiştir.¹¹

¹¹ Şemsi Efendi ve okulu hakkında şu ayrıntılı araştırmalara bakınız: Ö. Mert, “Atatürk'ün İlk Öğretmeni Şemsi Efendi (1852-1917)”, **Atatürk Araştırma Merkezi D.**, C: VII., sayı: 20 (Mart 1991), s. 331-346. C. Sön-

Babası Ali Rıza Efendi'nin ölümü (28 Kasım 1893) üzerine, Zübeyde Hanım'ın çocuklarını alarak kardeşinin Lankaza'daki çiftliğine gidişi, Mustafa'nın öğrenim hayatına bir ara vermiştir. Onu burada civardaki Rum Kilise okuluna yollamayı düşünmüşler, O istememiş; çiftliğin Arnavut yazıcısı Kamil Efendi'nin ve komşuları Hatice Hanım'ın derslerinden memnun kalmamıştır. Öğrenmek ve yetiştirmek imkânlarından mahrumiyetin verdiği huzursuzlukla âdeta bunaldığı görülen bu kabiliyetli ve yaratıcı çocuğu, annesi nihayet okula devam etmek üzere Selanik'teki teyzesinin yanına yollamak zorunluluğu duymuştur.

Böylece, altı ay kadar süren çiftlik hayatından sonra Selanik'e gelen Mustafa, Mülkiye Rüştiyesi'ne (Ortaokulu) başladı. Burada Müdür Muavinliği de yapan ve "**Kaymak Hafız**" diye anılan Matematik öğretmeni **Hüseyin Efendi**'nin, bir sınıf disiplinsizliğine sebep olduğu ve haksızlığa baş eğmediği için Mustafa'yı dövmesi, bunu gururuna yediremeyen Mustafa'nın büyük annesi Ayşe Hanım tarafından okuldan çıkarılmasına sebep olmuştur.

Çocukluğundan itibaren askerliğe büyük bir ilgi duyan Mustafa, asker olmak istiyordu. Hatıralarında kendisinin anlattıklarına göre, üniformalı olarak Askeri Rüştiye'ye (Ortaokula) giden komşularından Kadri Bey'in oğlu Ahmet ve sokaklarda gördüğü üniformalı subaylar onun askerlikle ilgili heveslerini kamçılıyordu. Nihayet asker olmasını istemeyen annesine haber vermeden Selanik Askeri Rüştiyesi'nin sınavlarına girerek başarılı oldu. Daha önceden dört

mez, **Atatürk'ün Yetiştmesi ve Öğretmenleri**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 2004, s. 16-42. Ayrıca, Şemsi Efendi ile ilgili son yapılan şu müstakil çalışmaya bakınız: A. Koçak, **Atatürk'ün İlk Öğretmeni Şemsi Efendi**, İstanbul, 2000, 1-144 s. Bu eserde dönemin Selanik'i hakkında doyurucu bilgiler de bulunmaktadır

yıl olarak eğitim yapan Askerî Rüştiyelerin, o yıl birinci sınıflarının lağvedilerek üç yıla indirilmesi üzerine, Mustafa Nisan 1894'te Selanik Askerî Rüştiyesi'nin ikinci sınıfından öğrenimine başladı.

Bu dönemde sivil ortaokullar çekiciliği az olan okullardı. Askerî Rüştiyeler ise, Türkçeye daha çok önem vermekte, yabancı dile iki yıl erken başlamaktaydılar. Fransızca ders olarak okutulmaktadır. Bu okullarda spor salonları da bulunmaktadır. Sivil Rüştiyelerde ise, Kuran'ın usulüne göre okunmasına ve Arapça derslerine daha fazla yer verilmektedir. Yine Askerî Rüştiyelerde öğrenciler, yetenekleri ve durumlarına göre yükselebiliyorlardı. Tüm bunların yanı sıra bu okulları bitirenler, orduya girdiklerinde gezme ve geniş Osmanlı İmparatorluğu'nun uzak köşelerindeki insanların yaşayışlarını görüp, öğrenmek fırsatını bulabiliyorlardı. Bu sivil okulların kolay kolay elde edemedikleri bir başka imkândı.

Mustafa'nın bu okulu, Selanik Askerî Rüştiyesi, Mithat Paşa Caddesi'nde, yeni ve oldukça güzel bir binaya sahip bulunarı, düzenli ve disiplinli bir okuldu. Dersleri ihtisas esasına göre okutan ve çoğunluğunu subaylar teşkil eden bir öğretim ve yönetim kadrosuna sahipti. İlk gençlik çağındaki iki yüz civarında üniformalı subay adayı, tam bir disiplin içinde orta öğrenimle birlikte ilk askerlik eğitimlerini de burada görmekte idiler. Mustafa, çok kısa sürede öğretmenlerin ve komutanlarının dikkatlerini çeken seçkin bir öğrenci olarak kendisini çevresine tanıttı. Kendi hatıralarında anlattığına göre Mustafa, Rüştiye'de matematik dersine merak sardırdı. Bu derste sınıfın "müzakerecileri" arasına girdi. Çok sevdiği bu dersin öğretmeni **Yüzbaşı Üsküplü Mustafa Sabri Bey** (Harp Okulu 1297/1882 yılı mezunlarından), onun yetenek, yaratıcılık ve olgunluğunu teşhis ederek, ona "**Kemal**" adını verdi. Böylece, yarının Atatürk'ü, Mustafa Ke-

mal olarak tarihe mal oluyordu. Mustafa Kemal, 1895 yılı sonu veya 1896 yılı Ocak ayında, on beş yaşında, Askerî Rüştiye'nin kırk (veya kırk üç) kişilik olan son sınıfını, dördüncü olarak bitirdi.¹²

Bu Dönemde Kişiliğini Etkileyenler

Bu dönemde, Atatürk'ün kişiliğinin oluşumunda onu yetiştiren **öğretmenler** de önemli bir yer tutar. Mustafa Kemal hayatının her döneminde, mesleğinde başarılı, mesleğinin gerektirdiği özellikleri taşıyan, nitelikli öğretmenlere sahip olmuştur. Bu hem kendisi, hem de Türk milleti için büyük bir mutluluktur. Öğretmenleri onu çok değişik biçimlerde etkilemiş, ona çok yararlı bir rehberlik yapmışlardır. Şüphesiz, onu **olumsuz** manada etkileyen öğretmenleri de vardır. Bunlar arasında geleneksel eğitimin yapıldığı Mahalle Mektebi ve buradaki "*Hüsnühat*" öğretmeni **Copur Hafız Emin Efendi** ile Mülkiye Rüştiyesi'nde Matematik öğretmeni ve müdür yardımcısı olan ve "*Kaymak Hafız*" diye anılan **Hüseyin Efendi** sayılabilir. Bu öğretmenlerinden ilki, çocukları yere oturtarak, dizlerinin üzerinde yazı yazdırdığı için; ikincisi de genç Mustafa'yı haksız yere dövdüğü için onu olumsuz yönde etkilemiş olmalıdırlar. Bunların, Atatürk'ün yaptığı çağdaş atılımları "*kötü bir örnek*" olarak etkilediklerini ve yine Mustafa Kemal'i benzer eğitim kurumlarının kaldırılması yönünde yönlendirmiş olduğunu düşünmek mümkündür. Nitekim yıllar sonra Mustafa Kemal Kurmay Subay olarak Selanik'te bulunduğu sırada okuduğu Şemsi Efendi İlkokulu ile Mahalle Mektebi'ni ziyaret etmiş; Hafız Mehmet Efendi'nin Mahalle Mektebi'nin kapısında koca bir kilit asılı

¹² A. Güler, **Askerî Öğrenci Mustafa Kemal'in Notları (Arşiv Belgelerinin Işığında)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2001, s. 9-11. Burada, dersleri ve aldığı notlar verilmektedir.

olduğunu görmüş, “*kapanması isabet olmuş*” demiştir. Yine Harp Okulu’nda öğrenci iken, Kaymak Hafız Hüseyin Efendi ile ilgili olarak da, “*kendisini çoktan affettim. Mülkiye Rüştîyesi’nden ayrılmamda bu kaba ve insafsız hareketi başlıca rol oynamıştır*” diyecektir.¹³

Bu dönemde Mustafa Kemal’i **olumlu** yönde etkileyen ve onun Atatürk hâline gelmesinde çok büyük katkıları olan öğretmenlerinin başında şüphesizdir ki, **Şemsi Efendi** gelmektedir. Yukarıda kısaca değindiğimiz gibi Şemsi Efendi, eğitim tarihimizde yeni pedagojik yöntem ve uygulamaları ilk deneyenlerdendir. Öğrencileri bir üst düzey olan Rüştîyedeki öğrencilerden daha bilgili yetişiyorlardı. Atatürk’ün dinde bağnazlığa karşı görüşlerinde, yenilikçi fikirlerinde, disiplin duygularının gelişmesinde Şemsi Efendi’nin öğretim ve uygulamalarının önemli bir payı vardır. Mesela, Atatürk’ün Harf İnkılabı sırasında takip etmiş olduğu yöntemler ve verdiği mesajlar, Şemsi Efendi’nin ilkokulda kendilerine alfabe öğretirken kullandığı “*heceleme ve okuma*” yöntemindeki yenilikleri hatırlatmaktadır.¹⁴

Yüzbaşı Mustafa Bey, Atatürk’ün Selanik Askeri Rüştîyesi’nde Matematik öğretmenidir. Öğrencisinin yeteneklerini sezip, ona “**Kemal**” adını vermiştir. Böylece onun kendisinden ve arkadaşlarından farklı ve üstün durumunu tespit etmiş, ona, daha iyiye, daha güzele doğru gitmek için sürekli bir teşvik nedeni sağlamıştır. Prof. Dr. Yahya Akyüz’ün ifadesiyle, “*bu çok önemli tarihi olayı, M. Kemal Atatürk’ü sü-*

¹³ Y. Akyüz, “Atatürk’ü Yetiştiren Öğretmenlerden Birkaçı”, **Atatürk Devrimleri ve Eğitim Sempozyumu (9-10 Nisan 1981) Bildirileri**, Ankara, 1981, s. 109, not: 2.

¹⁴ Şemsi Efendi’nin Atatürk üzerinde etkileri için bakınız: C. Sönmez, **Atatürk’ün Yetiştirmesi ve Öğretmenleri**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 2004, s. 43-44. Y. Akyüz, “Atatürk’ün Eğitim Düşüncesinin Kökenleri”, **AAMD**, C. VIII., Sayı: 23 (Mart 1992), s. 234-236.
Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

rekli, daha büyük başarı ve faziletler peşinde koşmaya iten bir destek olarak değerlendirmek gerekir.” Ayrıca Mustafa Kemal Atatürk’ün bir lider olarak “akılcı” ve “hesap-kitap adamı” olmasında doğrudan rol oynayan bir faktör olarak Matematik sevgisi kabul edilecek olursa (ki bu dönemde sevdiği derslerin başında matematik gelmektedir) Yüzbaşı Mustafa Bey’in üzerindeki yönlendirici etkisi daha da önem kazanır.

Selanik Askerî Rüştiyesi’nde Mustafa Kemal’e özel ilgi gösteren öğretmenlerinden birisi de, Fransızca öğretmeni **Yüzbaşı Nakiyüddin Bey**’dir. Atatürk, 22 Eylül 1924’te Samsun’da öğretmenlerin verdiği bir çayda Nakiyüddin Bey’le karşılaşmış ve onun hakkında şunları söylemiştir: *Bununla beraber hatırlamak gerekir ki, gerçek ve fedakâr öğretmenler, eğitimciler eksik değildi. Onların bize verdikleri feyiz elbette esersiz kalmamıştır. Şimdi burada bir yüce kişiye rastladım. O, benim Rüştiye birinci sınıfında öğretmenim idi. Bana henüz ilk bilgileri öğretirken **gelecek için ilk fikirleri de** vermişti. Demek istiyorum ki, ilk ilham ana baba kucağından sonra okuldaki eğitimcinin dilinden, vicdanından, terbiyesinden alınır...”* Selanik Askerî Rüştiyesi’nde 1908’e kadar yirmi yıl Fransızca öğretmenliği yapan Nakiyüddin Bey, genç M. Kemal’e bir taraftan geleceğe ilişkin fikirler verirken bir taraftan da, “*sen bu Fransızcanın peşini bırakma*” öğüdünde bulunmuştur. Sonradan Mustafa Kemal’in Şam’da kurduğu Vatan ve Hürriyet Cemiyeti’nin Selanik Şubesinin kuruluşunda, 31 Mart hadisesinin bastırılmasında öğrencisi M. Kemal ile birlikte çalışan Nakiyüddin Bey, Cumhuriyet döneminde Atatürk’ün isteği ile milletvekili adayı gösterilmiş ve üç dönem milletvekili de seçilmiştir.¹⁵

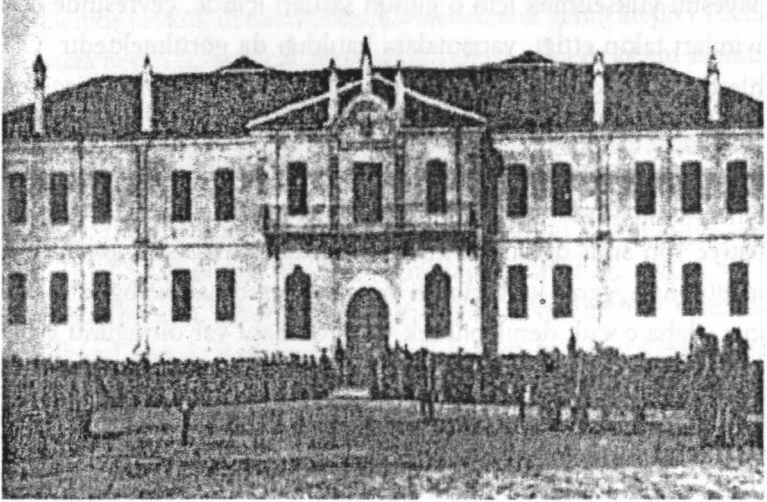
¹⁵ Atatürk’ün öğretmenleri ile ilgili olarak şu yayına bakınız: C. Sönmez, **Atatürk’ün Yetiştirilmesi ve Öğretmenleri**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 2004.

Hayatının sonuna kadar yanından ayrılmayacak olan **Nuri** (Conker), **Salih** (Bozok) ve **Fuat** (Bulca) ile arkadaşlıklarının da geliştiği Selanik Askerî Rüştiyesi'nde genç Mustafa Kemal, sadece okul çalışmalarıyla da yetinmemiştir. Onun bilgisini genişletmek, kültür seviyesini yükseltmek için o günün şartları içinde, çevresinde çıkan yayımları takip ettiği, yarışmalara katıldığı da görülmektedir. O tarihlerde Selanik'te ileri fikirli birkaç öğretmen ve yazar “*Çocuklara Rehber*” isimli haftalık bir dergi çıkarmaktadırlar. Arı Türkçe davasının öncülerinden olan bu derginin birçok sayılarında fen ve matematik konularında yapılan yarışmaları başaranların başında Askerî Rüştiye son sınıf öğrencilerinden Mustafa Kemal ismi görülmektedir. Bu onun, geniş kültürünün ve sonsuz okumak ve öğrenmek aşkının, daha çocuk denilebilecek yaşlarda dahi var olduğunu göstermektedir. Sonradan Türk dilini öz benliğine kavuşturmak için yaptığı çalışmaların ilhamını ilk defa bu dergideki yazılardan almış olabileceği düşünülebilir.

Manastır Askerî İdadisi Öğrenimi

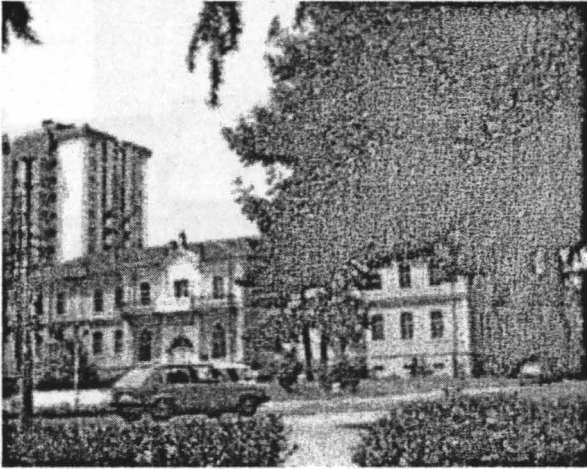
Mustafa Kemal, Askerî Rüştiye'yi bitirirken İdadi (Lise) eğitimi-ne İstanbul'da Kuleli Askerî Lisesi'nde devam etmek ister. Onun böyle bir karar almasında, annesinin ikinci evliliğinin, yani evde bir üvey baba bulunmasının rolü büyüktür. Böylece ana evinden ve Rumeli'den uzaklaşacaktır. Fakat vatansever bir kurmay subay olan **Hasan Bey**, onu bu kararından vazgeçirecektir. Hasan Bey, birçok defa Rüştiyeye mümeyyiz (gözetmen) olarak gelen ve sınavlarda M. Kemal'i tanıyıp seven bir komutanıdır. Hasan Bey, o günlerde bir münasebetle genç öğrencisine idadi, lise eğitimine nerede devam edeceğini sorar ve niyetinin İstanbul'a gitmek olduğunu anlayınca

da şu tavsiyede bulunur: “*Bundan vazgeçiniz oğlum. Manastır’a gidiniz, orada daha iyi yetişirsiniz*” Mustafa Kemal, Hasan Bey’in bu tavsiyesini dinleyecektir.

Mustafa Kemal’in Okuduğu Yıllarda Manastır Askeri İdadisi

1896 yılı Mart ayının ortalarına kadar Selanik’te tatilini geçiren Mustafa Kemal, tatil bitiminde Selanik’ten trenle Manastır’a yolcu edilir. İdadi’de yatılı ve daha üstün dereceli bir okulun hayat ve öğretim şartlarına kısa sürede intibak eden genç M. Kemal için, artık ömrünün sonuna kadar sürecek olan “*aile yuvası dışındaki hayat*” başlıyordu. Bundan sonra ev yaşantısı sadece izin ve tatillerde kısa süreli olabilecektir. Askerlik mesleğinin meşakkatli ve zorlu özelliklerinden de kaynaklanan bu durum, biraz da onun “*bağımsız yaşam*” karakterine uygun düşecektir.

Manastır Askeri İdadî Binası 1998

Manastır'da sınıf arkadaşları sadece Selanik Rüştiyesi'ndekiler değildir. Manastır bölgesine bağlı olan, Üsküp, İpek, İşkodra, Yan-ya ve Manastır Askerî Rüştiyelerinden gelen gençler de vardır. Bu ortam içinde çeşitli karakter, mizaç ve seviyede genç insanlarla tanışmak, anlaşmak ve onlara kendini kabul ettirmek hususunda M. Kemal'in üstün vasıflarının burada da büyük bir rol oynadığı şüphesizdir.

Manastır İdadisi'nde Mustafa Kemal, Matematikten yine çok başarılı, Fransızcadan ise biraz zayıftır. Kendi hatıralarında bunu şöyle anlatmaktadır: *"Askerî Rüştiyeyi ikmal ettiğim zaman, merakım epeyce ileri gitmişti. Manastır Askerî İdadisi'nde riyaziye (Matematik) pek kolay geldi. Bununla meşgul olmaya devam ettim. Fakat Fransızcada geri idim. Muaallim benimle çok meşgul olmuyor, acı ihtarlarda bulunuyordu."*

Manastır Askeri İdadisi Binası 1998

Bu Dönemde Kişiliğini Etkileyenler

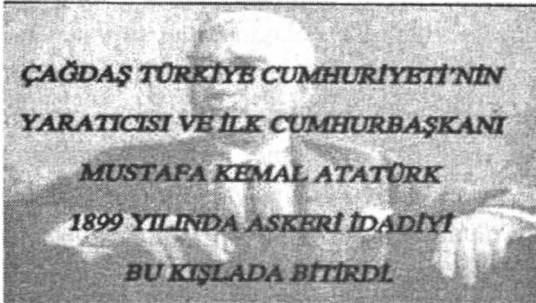
Burada Mustafa Kemal'i en çok etkileyen arkadaşlarından biri olan **Ömer Naci**, ona edebiyat ve şiir merakı aşılayacaktır. Sonradan İttihat ve Terakki'nin hatibi olacak olan ve genç yaşta Birinci Dünya Harbi sırasında hayatını kaybeden Ömer Naci, Bursa İdadisi'nden kovularak, Manastır İdadisi'ne yollanmıştı.¹⁶ M. Kemal hatıralarında şunları anlatıyor: *"O zamana kadar edebiyatla çok temasım yoktu. Merhum Ömer Naci, Bursa İdadisi'nden kovulmuş, bizim sınıfa gelmişti. Daha o zaman şairdi. Benden okuyacak kitap istedi.*

Bütün kitaplarımı gösterdim. Hiç birini beğenmedi. Bir arkadaşın, kitaplarımdan hiçbirini beğenmemesi gücüme gitti. Şiir ve edebiyat olduğuna o zaman muttali oldum. Ona çalışmaya başladım.

¹⁶ Ömer Naci hakkında şu esere bakınız: F Tevetoglu, **Ömer Naci**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1973, I-X., 1-268 s.

Bugün Müze Olan İdadî Girişindeki Plaket

Şiir bana cazip göründü. Fakat kitabet hocası diye yeni gelen bir zat beni şiirle iştigalden men etti. 'Bu tarz iştigal seni askerlikten uzaklaştırır' dedi. Ne var ki, güzel yazmak hevesi ben de baki kaldı." Bu ikazı yapan Kitabet öğretmeni Alay Emîni **Mehmet Asım Efendi**'dir. Aynı olayı M. Kemal, daha sonraları Ali Fuat Paşa'ya şöyle anlatır: "Eğer Kitabet hocamız imdadıma yetişmeseydi, ben de şair olup çı-

kacaktım. Çünkü hevesim vardı. Asım Efendi bir gün beni çağırdı. 'Bak oğlum Mustafa dedi, şiiri filan bırak. Bu iş senin iyi asker olmana mani olur. Diğer hocalarınla da konuştum. Onlar da benim gibi düşünüyorlar. Sen Naci'ye bakma, o hayalperest bir çocuk. İleride belki iyi bir şair ve hatip olabilir, fakat askerlik mesleğinde katiyen yükselemez'. Hocamın ne kadar haklı olduğunu hadiseler ispat etti. Çok arzu ettiği halde Naci, erkânıharp (kurmay) zabiti olamadı."

Bu ikaz ve yönlendirmenin Atatürk'ün hayatını ve kaderini doğrudan etkilediğine şüphe yoktur. Fakat Ömer Naci'nin de Mustafa Kemal'in fikri altyapısının oluşmasında diğer faktörlerle birlikte önemli bir rol oynadığı da kesindir. Nitekim genç Mustafa Kemal'in dönemin "vatan ve hürriyet" şairi **Namık Kemal** ile "Türkçü" şairi **Mehmet Emin Yurdakul**'un şiirleri ile tanışmasında Ömer Naci'nin etkili olduğu bilinmektedir. İdadi'de, Namık Kemal'i tanımak, duymak, onun gizlice elden ele dolaşan vatan şiirlerini bulmak, okumak işini Hatip Ömer Naci sağlamıştır. Atatürk, sonradan 14 Eylül 1931'de yaptığı bir konuşmada Mehmet Emin Yurdakul ile ilgili şunları söylemiştir: *Şair Mehmet Emin Yurdakul'un ilk kez Manastır Askerî İdadisi'nde öğrenciyken okuduğum 'Ben bir Türk'üm, dinim, cinsim uludur' dizeleriyle başlayan manzumesinde bana ulusal benliğimin gururunu tattıran ilk anlatımı bulmuştum...*¹⁷

Tarih öğretmenleri **Mehmet Tevfik (Bilge) Bey**'in de etkileriyle, gençler Fransız İhtilali'nin temel ilkelerinden biri olan "hürriyet" kavramı ile de burada tanışacaklardır. Topçu Kolağası Mehmet Tevfik Bey, o dönemin dar Osmanlı tarihçiliği görüşünden uzak, Türk tarihini bütün genişliği ve eskiliği ile kavramış ve öğrencilerine dersini sevdirecek, esaslı tarih bilinci ve kültürü veren bir öğretmendi.

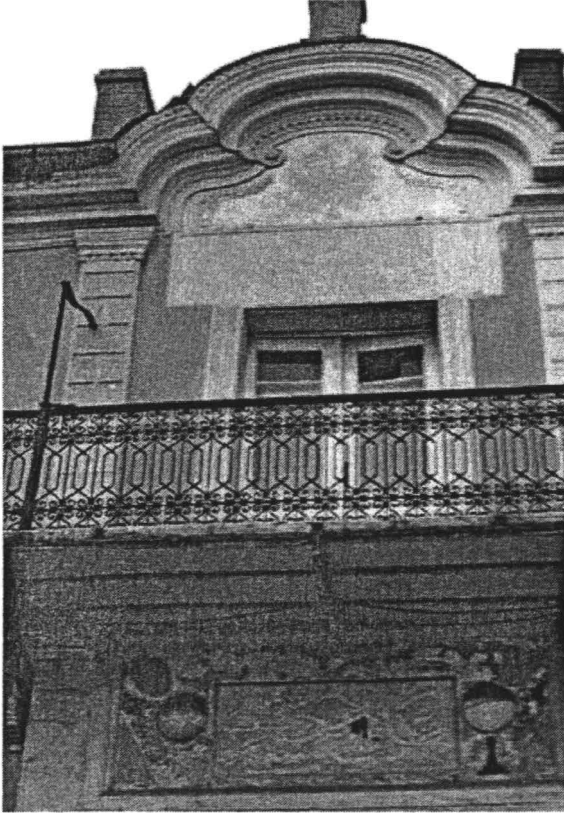
17 A. Güler, **Sanı Paşa İnsan Atatürk**, s. 88-90.

Ali Fuat Cebesoy'un, "değerli ve milliyetçi bir Türk subayıydı. Türk tarihini iyi biliyor ve öğrencilerine tarih zevkini veriyordu. Atatürk, Türk tarihini bütün genişliği ve derinliği ile kavramış bulunan hocasından daima saygı ile söz etmiştir. Bir gün bana: 'Tevfik Bey'e minnet borcum vardır. Bana yeni bir ufuk açtı' demiştir" şeklinde tanıttığı Kol Ağası Mehmet Tevfik Bey'in (1865–1945) Atatürk'ün derin tarih bilgisi ve bilincinin oluşmasında baş mimar olduğu kesindir. Atatürk, bu değerli öğretmenine beslediği şükran ve minnette, onu milletvekili adayı göstererek ve Beşinci Dönem Diyarbakır Milletvekili olarak Meclise girmesini sağlayarak karşılık vermiştir.¹⁸

Manastır İdadisi'nin ikinci sınıfına geçen Mustafa Kemal, 1897 yılının ilk günlerinde sıra iznini geçirmek üzere trenle Selanik'e döner. Martın ilk günlerine kadar devam edecek izinden faydalanarak Fransızcasını kuvvetlendirmeyi düşünür ve 1888'de kurulmuş olan Tophane semtindeki "**College des Freres de Salle**"'in (Frerler Okulu) özel kurlarına kaydını yaptırarak dersleri düzenli olarak takip eder. Birinci sınıfta kendisini ikaz eden Fransızca öğretmenin "acı ihtarlara" yeniden muhatap olmak istemez. Kendi hatıralarında, "İki, üç ay gizlice Frerler Mektebi'nin hususi sınıfına devam ettim. Böylece Mektep derslerine nispetle fazla derecede Fransızca öğrendim" demektedir. Bu özel derslerde Mustafa Kemal'in öğretmenlerinden biri **Frere Rodriguez**'dir (1849–1941). Bunun anlattığına göre, Mustafa Kemal gayet ciddi, zeki ve çalışkan, elinde daima kitap bulunan bir gençti ve subay olduktan sonra da zaman zaman kendisinden ders almaya geliyordu. Mustafa Kemal, gerçekten İdadi'den başlaya-

18 A. Güler, **Sarı Paşa İnsan Atatürk**, s. 90. T. Bilge hakkında şu müstakil araştırmaya bakınız: G. Toplu, **Atatürk'ün Tarih Öğretmeni Mehmet Tevfik Bilge**, Berikan Yayınları, Ankara, 2006.

rak gençlik yıllarında Fransızca öğrenmeye büyük önem vermiştir. O, *"bir kurmay subay mutlaka yabancı dil bilmelidir, bunun aksini düşünmek büyük hatadır"* diyordu.

Manastır Askeri Lisesi Eski Türkçe "Askeri İdadî" Kitabesi

Manastır Askerî İdadisi'nde Mustafa Kemal'in ilk seneye ait öğrencilik hayatı hakkında resmi bir belgeye sahip değiliz. Fakat 1897 Aralık ayında ikinci sınıftan üçüncü sınıfa geçerken yalnız, Kitabet Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

ve Fransızcadan 45 üzerinden birer not eksiği ile 44 aldığını ve 52 mevcutlu sınıfı üçüncü olarak bitirdiğini biliyoruz. Bu seneki durumunu M. Kemal sonradan şöyle anlatıyor: “*İdadide iken muannidane (inatla) bir surette çalışıyordum. Sınıfta birinci, ikinci olmak için hepimizde şiddetli bir gayret vardı.*”

Bu çalışmanın ve başarılı bir Askerî Lise eğitiminin ardından Mustafa Kemal, Aralık 1898’in ilk yarısında son bulan sınavların sonucunda üçüncü sınıfı ikinci olarak bitirip, diplomasını alır. Aslında, Not Defteri incelendiğinde görülmektedir ki, sınıfın iki birincisi vardır.¹⁹

Harbiye Öğrenimi

1898 yılı Aralık ayının ortalarından, 1899 yılının Mart ayı ortalarına kadar Selanik’te tatilini geçiren Mustafa Kemal, İstanbul Pangaltı’daki Harbiye Mektebi’nde yüksek öğrenimine devam etmek için Selanik’ten vapura biner ve İstanbul’a, Payitahta hareket eder. Böylece bütün çocukluğu ve ilk gençlik yıllarının geçtiği Makedonya’dan ilk defa ayrılır. Birikimi ile yeni bir hayata atılacağı, kişiliği ve düşüncelerinin daha da olgunlaşacağı Harp Okulu’na girişi (dihulü) 1 Mart 1315/13 Mart 1899, Apolet Numarası 1283’tür.

“*Harbiyeli Mustafa Kemal*”, buradaki “1315 Duhullölere Mahsus Kûnye Defteri” ne “*Selanik’te Koca Kasım Paşa Mahallesi Güm-rük Memurlarından müteveffa Ali Rıza Efendi’nin mahdumu uzun boylu, beyaz benizli Mustafa Kemal Efendi Selanik 96*” olarak, 1282 Selanikli Ahmet Tevfik Efendi (96) ile 1284 Manastırlı Recep Fahri Efendi (95) arasına kaydedilecektir.

¹⁹ A. Güler, **Askerî Öğrenci Mustafa Kemal’in Notları (Arşiv Belgelerinin Işığında)**, s. 16-17

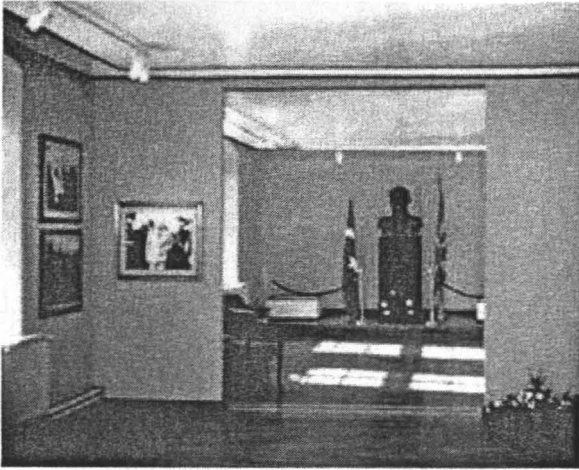
Manastır Askeri Lisesi Atatürk Anı Salonu 1997

Manastır Askeri Lisesi Atatürk Anı Salonu 1998

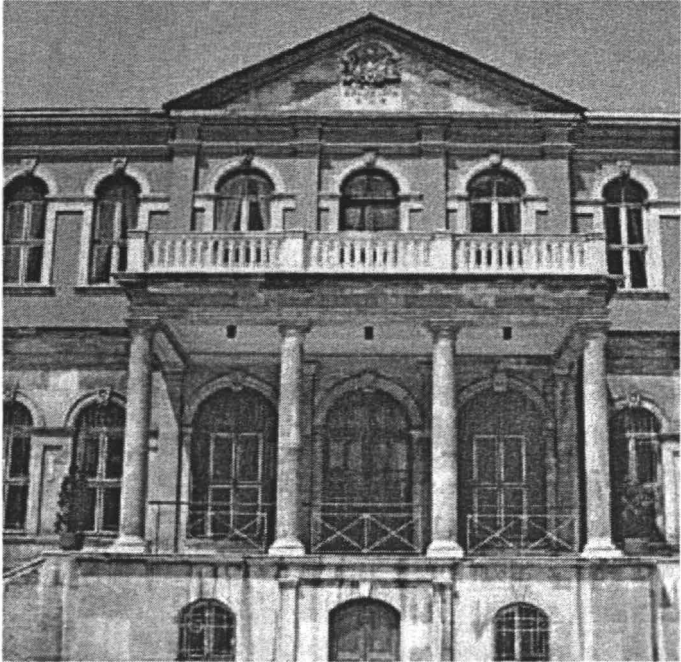
Manastır Askeri Lisesi Atatürk Anı Salonu 1998

Manastır Askeri Lisesi Atatürk Anı Salonu 1998

Mustafa Kemal'in Harbiye Mektebi Binası 1930

Bugün Askeri Müze Olan Harbiye Mektebi Binası
Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Mustafa Kemal Harp Okulu 1'inci sınıfında 635 mevcutlu Piya-
de sınıfında 9'uncu olarak ikinci sınıfa geçmiştir.

Mustafa Kemal 2'nci sınıfta ise Piyade sınıfındaki 445 arkadaşı
arasında toplam 11'inci olarak üçüncü sınıfa geçmiştir.

Mustafa Kemal, 3'üncü sınıfta, 459 arkadaşı arasında üç yıllık
notlarının toplamı üzerinden Harp Okulu'nu 8'inci olarak bitirmiştir.²⁰

Bugün Askeri Müze Olan Harbiye Mektebi Binası

Bu Dönemde Kişiliğini Etkileyenler

Mustafa Kemal'in Harbiye'deki **arkadaşları** öncelikle Manastır
İdadisi'nden gelenlerdi. Bunlar arasında, Ahmet Tefvik ilk sırayı al-
maktadır. Çocukluk arkadaşı, Rüşiye ve İdadı'de de birlikte okudu-

²⁰ A. Güler, **Askeri Öğrenci Mustafa Kemal'in Notları (Arşiv Belgelerinin Işı-
ğında)**, s. 19 vd.

ğu Mustafa Nuri (Conker), Lütü Müfit (Özdeş), Ali Fuat (Cebesoy), Arif (Ayıcı), Hayri (Tırnovacı), Kâzım (Karabekir), Ömer Naci, İsmail Hakkı (Pars), Kâzım (İnanç), Kâzım (Özalp), Ali Fethi (Okyar), onu takip eden arkadaşlarıydı. Bunların bazıları kendi devresi, bazıları da kendisinden önce veya sonraki devrenin öğrencileri idi.

Hayri Paşa (Tırnovacı), anılarında gazeteci Naci Sadullah'ın "sınıfta, en fazla kimlerle samimi konuşturdurdı Paşam?" sorusuna şu cevabı vermiştir: *"Manastır İdadisi'nden kendileriyle birlikte gelen Tefik Bey'le ki bu kıymetli arkadaş mektepten mezun olduğumuz sene kaybettik. Sonra şimdi Kırşehir mebusu bulunan Müfit Bey de samimi dostlarındandı..."*

Mustafa Kemal Harbiye'de öğretime başladığı sırada, okul komutanı 24 yıl (1884–1908) bu kutsal yuvaya komutanlık yapmış olan **Mustafa Zeki Paşa**; öğretim başkanı, o zamanki ismi ile "ders nazırı", daha sonra Çanakkale'de kendisine kolordu komutanlığı yapacak olan **Esat Paşa**'dır.

Mustafa Kemal'in Harp Okulu'ndaki öğretmenleri arasında, onun kişiliğini etkileyen ve onu hayata hazırlayan çok değerli öğretmenleri olduğunu görüyoruz. Bunlar arasında; sonradan İstanbul Üniversitesi'nde Profesör olan, Türk Tarih Kurumu kurucu üyesi ve Milletvekili olan Fransızca öğretmeni Necip **Asım (Yazıksız) Bey** (1861–1935), Talim Öğretmeni **Rahmi Paşa** ve onun maiyetindeki **Binbaşı Fazıl Bey**, sonra Korgeneral ve milletvekili olan **Yüzbaşı Naci (İldeniz) Bey** ve **Teğmen Osman Efendi** bulunuyordu.

Ali Fuat Cebesoy öğretmenleri hakkında şunları anlatmıştır:

"Hocalarımızdan memnunduk. Talim öğretmenlerimizin başında öğrenimini Almanya'da yapmış olan Rahmi Paşa bulunuyordu. Maiyetinde Birinci Dünya Savaşı'nda ölen, Hünkâr yaverlerinden

Binbaşı Fazıl Bey, Yüzbaşı Naci (Rahmetli Korgeneral ve Milletvekili Naci Eldeniz) ve Teğmen Erzurumlu Osman Efendi vardı. **Osman Efendi** talim yaptırırken: “Birinci mangadan sağdan itibaren beş kişi kop da gel!” diye bizleri çağırırdı. Bundan dolayı kendisine Kopdagel adını vermiştik. Daha sonra bu lakabı kendisi de beğenmiş olacak ki, soyadı olarak almıştır.

Mustafa Kemal en ziyade **Yüzbaşı Naci Bey**’i sayar ve severdi. Hatırında yanlış kalmadıysa, Manastır’dan tanışıyorlardı. Bu saygı ölünceye kadar devam etti. Çok yıllar önce Naci Paşa Kolordu Kumandanı’yken bir münasebetle Atatürk’ü ziyaret etmişti. Ben de oradaydım. Kendisine çok itibar etti. “Buyurunuz hocam. diye yer gösterdi ve sonra bana döndü “Naci Paşa Hazretleri’nin”, dedi, “İkimizin üzerinde de emeği vardır.” Ben, okula geldikten on beş gün kadar sonra Ders Nazırlığı’na **Yanyalı Esat Paşa** atandı. O zaman rütbesi albaydı. Taşkentli Mehmet Kaçın’ın sülalesinden olan Esat Paşa vatanperver ve bilgili bir askerdir. Harp Okulu’nda ve Harp Akademisi’nde birçok ıslahat yapmıştır. Bu kişi Balkan Savaşı’nda Yanya Savunması’nda benim kumandanımdı. Onun kolordusunun Kurmay Başkanlığı’nı yaptım, yine onun emri altında 23. Tümen Kumandan Vekili olarak Pasita ve Pizani mevkiilerini müdafaa ettim. Yaralandığım zaman çok üzölmüştü.

Esat Paşa, Çanakkale Savaşları’nda Atatürk’e de kumandanlık etmiştir. Atatürk’ün meşhur 19. Tümeni Esat Paşa’nın kumandasındaki 3. Kolordu’nun kuruluşu içindeydi.”

Okul arkadaşlarının anlattıklarından Harbiyeli Mustafa Kemal’in, bu dönemde hem Fransızcasını geliştirdiği, hem de memleket meseleleri üzerindeki düşüncelerinin daha da olgunlaştığı görölmektedir. Onun nasıl bir öğrenci olduğunu ve ileriye dönük hangi

düşüncelere sahip olduğunu göstermek için Harbiye öğrenciliği ile ilgili bazı anıları buraya aynen alıyoruz.

En samimi arkadaşlarından **Lütfi Müfit'e (Özdeş)** göre Harbiyeli Mustafa Kemal:

“Daha o zaman mektepte iken, şuursuz, düşüncesiz kötü bir idareye karşı vicdan ve ruhundan fışkıran inkılapçı düşünceleri bil-hassa kayda şayandır. Her okuduğu ders, her mütalaa ettiği ilim ve fenni dikkatle tahlil ederek neticeyi alırdı. Bütün talebe arkadaşlarının ders müşküllerini makul ve mukni cevaplarla izah ederdi. Erkân-ı Harbiye’de mesleğe ait ihtisas derslerinde en iyi notu Büyük Şef almıştır.” Lütfü Müfit Bey Gazi Hazretleri’nin istibdat devrinde mektepteki hatıralarını anlatırken onun gazete çıkararak talebe arkadaşlarını aydınlatıldığını kaydetmiş ve şöyle devam etmişti:

“Büyük Şef şuursuz idareden o derece ıstırap duymuştu ki, daha mektepte iken o zamanki idareye karşı arkadaşları ile hasbıhaller, tenkitlere başlamış ve hatta büyük tehlikelere rağmen haftada bir iki defa gizli olarak gazete bile çıkarmışlardır.

Daha o zaman evladı bulunduğu asil Türk milletine ileride ne büyük hizmetler yapmaya namzet olduğunu pek güzel anlatıyordu. O-nun her hâline olduğu gibi dürüst düşüncelerine meftun olan ve candan inanan arkadaşları O Büyük Adam’ın etrafına toplanmışlardı.”

Hayri Paşa (Turnovacık) Gazeteci Naci Sadullah’a anlatıyor: *Gazi Hazretleri sınıfın en zeki talebesiydi. Hâllerinden, yaşlarından umulmayan bir olgunluk vardı. Çok kuvvetli bir ikna kabiliyetine sahipti. Herhangi kavgaya tek defa olsun karıştığını hatırlamıyorum.*

Mekteplerde, intikal kabiliyetinin ve zekâlarının kılığını, zorlamalarla telafiye çalışan bedbaht talebeler vardır. Bu zorlamalardan müstağni olan Gazi Hazretleri’nin kitaplar üzerinde mütema-

diyen kafa patlatan ezberciler gibi de çalıştığını hatırlamıyorum. Bilhassa merak ettikleri derslerle fazla meşgul olurlardı. Riyaziye (Matematik) ve edebiyata karşı fazla düşkünlüğü vardı. En çok okudukları **Tevfik Fikret**'in bilhassa "Sis" manzumesini beğenirlerdi. **Namık Kemal**'i, **Abdülhak Hamit**'i okumaktan da zevk duyarlardı.

En fazla meşgul oldukları şeylerden biri de zamanın felsefesi ve fikri cereyanları idi. Toplumun henüz halledilmemiş davalarıyla mağlarını meşgul ederlerdi.

- Sınıftaki durumu, davranışları nasıldı?

- Gazi Hazretleri, sınıfımızın en yakışıklı, en şık, en temiz giyinen talebesiydi. Kendisi, muasır hayatın İstanbul'dan evvel yer bulduğu Selanik'te bulundukları için cemiyetin ince muaşeret kaidelerine hepimizden fazla vakıftı.

- Sınıfta en fazla kimlerle konuşturlardı Paşam?

*- Manastır İdadisi'nden kendileriyle beraber gelen **Tevfik Bey**'le, ki bu kıymetli arkadaşı mektepten mezun olduğu zaman kaybettik.*

*Sonra şimdi Kırşehir mebusu bulunan **Mufit Bey** de samimi dostlarındandı...*

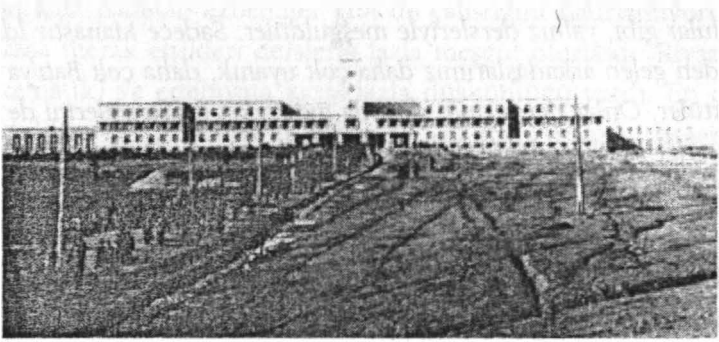
Harp Okulu'nda Mustafa Kemal'den bir devre önce olan (1900-Piyade-2) fakat, okulu bitirdiğinde bir sene "tebdil-i hava" (hava değişimi) raporu alarak memleketine giden ve Harp Akademisi'ne bir yıl sonra başlayan **Asım Gündüz**, orada Mustafa Kemal'lerle birlikte aynı sınıfları okumuştur. Anılarında Harbiyeli Mustafa Kemal'i şöyle anlatmaktadır:

"Gerek Harbiye'de, gerek Harp Akademisi'nde bir şey dikkatimi çekmişti. Doğu illerinden ve Anadolu'dan gelen arkadaşlar, İstan-

bullular gibi, yalnız dersleriyle meşguldüler. Sadece Manastır İdadisi'nden gelen arkadaşlarımız daha çok uyanık, daha çok Batı'ya dö-nüktüler. Onlar derslerinin dışında memleketin meselelerini de tar-tışıyorlar, bu konularda fikirler ileri sürüyorlardı. Mustafa Kemal de bunlardandı.

Beni, Mustafa Kemal'le ilk tanıştıran eski arkadaşım **Fethi Bey (Okyar)** olmuştu. Mustafa Kemal, çok güzel giyinir, çok güzel ko-nuşur, kimseyi kırmaz, terbiyeli bir çocuktu. Doğup büyüdüğü Se-lanik'in Batı'yla daha çok bağlantılı bulunması sebebiyle olacak, dikkati çeken fikirleri vardı. Etrafına topladığı arkadaşlarla cesaretle konuşuyor, onları güzel konuşmasıyla kısa zamanda tesiri altına alı-yordu. Bizlerin okumadığımız birçok vatan şiirlerini sık sık tekrarlı-yordu. Namık Kemal'in bütün şiirlerini bir defterde toplamıştı. Bu şiirleri kısa zamanda bütün arkadaşlar defterlerimize yazmış ve ez-berlemiştik. Mustafa Kemal, **'Milletleri uyandıracak olan fikir adam-ları, devlet adamlarıdır'** diyordu. Yabancı lisana karşı büyük bir he-vesi vardı. Bu maksatla. Beyoğlu'nda bir Fransız madamına pansiyon-er olmuştu. Bu Fransız kadın, Fransız sefaretı kuryeleriyle, ittihat-çıların Paris'te yayınladıkları gazeteleri getirtiyor ve Mustafa Kemal'e veriyordu. Fransız kadın aynı zamanda Mustafa Kemal'e Fransızca dersi veriyordu. Bizler, Vatan, Millet ve Türklük fikirlerini ilk defa, Harp Akademisi sıralarında ondan duymuştuk. Bizim sınıfta en iyi Fransızca bilen **Ali Fuat'ın (Cebesoy)**. Çünkü Ali Fuat, Fransız oku-lundan Harbiye'ye gelmişti. Onu takiben de Mustafa Kemal iyi Fransızca bilirdi. Mustafa Kemal, Harbiye'de iken her tatilde Sela-nik'te bir Fransız okulunun tatil kurslarına devam ederek lisanını ilerlettiğini söylerdi.”²¹

21 A. Güler, **Sarı Paşa İnsan Atatürk**, s. 106-115.

Kara Harp Okulu 1936

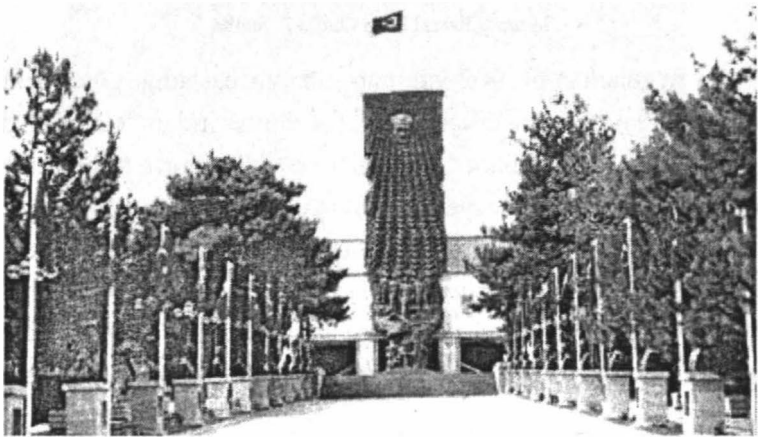
Bütün bu anlatılanlardan anlaşılmaktadır ki, Harp Okulu eğitimi ve öğrenimi dönemi, Mustafa Kemal'in hem "*vatan, millet, Türk-lük*" fikirlerinin olgunlaşmasında, hem de Batı'ya dönük "*çağdaşlaş-ma*" düşüncelerinin gelişmesinde önemli bir dönem olmuştur. Ayrıca bu fikirlerini arkadaşlarına da anlatması, okula bu fikirleri yaymak için bir gazete çıkarma girişiminde bulunması, onun daha o dönemde liderlik özelliklerinin gelişmeye başladığını da göstermektedir. O, yine bu dönemde özellikle ilk sınıfta İstanbul'un sosyal hayatı içinde kendisini bulmuş görünmektedir. "*İçki*" ve "*dans*" konusunda da bazı ilk deneyimlerin burada yaşandığı bilinmektedir.

Harp Akademisi Öğrenimi

Mustafa Kemal'in Harp Okulu'ndan "*neşet*" tarihi olan 28 Kanunusani 1317, yani 10 Şubat 1902 Pazartesi tarihi, Harp Akademisi'ne girdiği tarihtir. Kara Harp Okulu Arşivi'ndeki "**1315 Duhullelere Mahsus Künye Defteri**"nde Ahmet Tevfik, Mustafa Kemal, Recep Fahri ve Ali Şevket'in yer aldığı sayfanın başında, "*Manastır Mekteb-i İdadisi'nden vürud eden şakirdan*" başlığının devamında "*duhül*" ve "*neşet*" tarihleri yazılıdır. Ayrıca Mustafa Kemal'in "*çiçek*

künyesi"nin üzerinde "3. Ordu Erkân-ı Harbiye Birinci Sene Namzetliğine" yazılmıştır. Aynı ibareler, Ahmet Tevfik ve Ali Şevket'in künyelerinin üzerinde de bulunmaktadır.

1848 yılında Harp Okulu içinde "*Erkân-ı Harbiye Sınıfları*" adı ile kurulan Harp Akademisi, Esat Paşa'nın Harp Okulu Öğretim Başkanlığı'na atanması'ndan (1899) sonra, yani Mustafa Kemal'in Harp Okulu'nda öğrenime başladığı sırada yeni bazı düzenlemeler yapılmıştır. O zamana kadar Harp Okulu'ndan "*erkân-ı harp sınıfları*"na geçen öğrencilere "*erkân-ı harp*" (kurmay) deniliyordu. Esat Paşa, bunu değiştirmiş, "*erkân-ı harp namzedi*" (kurmay aday) şekline çevirmiştir. Bundan sonra Harp Akademisi öğrencileri kısaca "*namzet*" (aday) olarak anılmaya başlanmıştır. O zamana kadar Harp Akademisi'nin 15 kişiyi geçmeyen öğrenci sayısı, yine Esat Paşa'nın çabalarıyla kırka kadar yükseltilmiştir. Fakat bu öğrencilerden ordunun ihtiyaç fazlası kısmına kurmaylık hakkı verilmemiş, bunlar "*mümtaz*" adı altında ve yüzbaşı rütbesiyle kıtalara çıkarılmışlardır.

Kara Harp Okulu 1999

Mustafa Kemal Harp Okulu 2. Sınıfı

Bu uygulamanın 1902 yılından itibaren başladığı görülmektedir. Bu yıldan itibaren Erkân-ı Harbiye Sınıflarından “Çok İyi” derecede başarı sağlayanlara “*Kurmay*”, ve “*İyi*” derecede bitirenlere “*Mümtaz*” unvanı verilmeye başlanmıştır. Bu usul, 1909 yılına kadar devam etmiştir. Mümtazlar arasında “*kurmay*” ihtiyacını karşılamak üzere sonradan “*kurmaylıkları*” onaylananlar da çoktur. Bu dönemde, Erkân-ı Harp Sınıfı öğrencileri, “*Kurmay Yüzbaşı*” olarak mezun olmuşlar ve iki yıl sonra da “*Kıdemli Yüzbaşılığa*” yükselmişlerdir.

Mustafa Kemal Akademi’ye başladığı yıl sınıf mevcudu, topçu

ve süvari okullarından gelenler ve değişik sebepler dolayısıyla bir üst sınıftan kalanlar ile birlikte 43 kişidir. Mustafa Kemal ilk yılını 1922'de yayımlanan anılarında şöyle anlatır: *"Erkân-ı Harp sınıflarına geçtik. Mutat olan derslere çok iyi çalışıyordum. Bunların fevkinde olarak bende ve bazı arkadaşlarda yeni fikirler peyda oldu. Memleketin idaresinde ve siyasetinde fenalıklar olduğunu keşfetmeye başladık..."*

Kara Harp Okulu Arşivi'ndeki, elle yazılmış (matbuu olmayan) **16 No'lu Numara Defteri'**ne göre Atatürk'ün Harp Akademisi'nde ders başarısı şu şekildedir:

Sınıf mevcudu kırk iki kişi olan Akademi birinci sınıfta, Mustafa Kemal'in, başarı sırası 8'dir.

Kara Harp Okulu'nda (Oturanlardan Soldan İkinci)

Mustafa Kemal'in, Akademi ikinci sınıfında ise kırk kişilik sınıf mevcudu içinde 6. sıradadır.

Mustafa Kemal, Kurmay Yüzbaşı olarak yeminini 08 Teşriniev-

vel 1320 (Hicri: 11 Şaban 1322), Miladi 21 Ekim 1904 Cuma günü eder. Mustafa Kemal 29 Kânunuevvel 1320, yani 11 Ocak 1905 Çarşamba günü “*Erkân-ı Harbiye Yüzbaşılığı ile mektepten neşet ederek sunuf-u selasede bölük idare ve kumanda etmek üzere atık 5'inci Ordu'ya memur buyrulmuştur.*”

57'nci Dönem Akademi mezunu toplam 37 kişidir. Bunların 13'ü “Kurmay”, 27'si de “Mümtaz” olmuşlardır. Mevcut bilgi ve belgelere göre Mustafa Kemal, Kurmay olarak Akademi'yi bitiren 13 kişi arasında 5'inci olmuştur.²²

Bu Dönemde Kişiliğini Etkileyenler

Mustafa Kemal Atatürk'ün Akademi'deki öğretmenleri arasında kendisini derinden etkileyen öğretmenler vardı. Bu öğretmenler ve girdikleri dersler şunlardır: Topçu Feriki (Tümgeneral), **Ahmet Muhtar** (Eski Osmanlı Seferleri Tarihi), Kurmay Binbaşı **Refik Bey** (Napolyon ve Sair Savaşlar), Kurmay Yarbay **Nuri Bey** (Tabiye), **Pertev Paşa** (Demirhan), (Kurmay görevleriyle 1866 ve 1871 Prusya-Avusturya, Prusya-Fransa Savaşları), Kurmay Albay **Hasan Ruza Bey** (Pertev Demirhan'dan sonra), Kurmay Albay **Zeki Bey**, Kurmay Yarbay **Fevzi Bey**

Sınıf arkadaşı Ali Fuat Cebesoy, Mustafa Kemal'in öğretmenlerinden Nuri Bey ile ilişkileri konusunda şunları anlatmaktadır: “*Mustafa Kemal ve ben yeni öğretmenlerimiz içinde en çok Trabzonlu Nuri Bey'i sayıyor ve takdir ediyorduk. Nuri Bey gerçekten geniş kültürlü, çağına göre aydın düşünceli, stratejide üstat sayılan bir kurmay yarbaydı. Tabiye okutuyordu. Aradaki uzaklığı korumakla beraber öğrencilerine karşı içten ve ağabeyce davranıyordu.*

²² A. Güler, **Askeri Öğrenci Mustafa Kemal'in Notları (Arşiv Belgelerinin Işığında)**, s. 27-36.

Yalnız ders vermekle yetinmiyor, genç kurmay adaylarının çeşitli sorularını da yanıtlamaktan zevk duyuyordu.

'Bir erkân-ı harp zabiti, askerlik dışında kalan bilgilerle de donanmış olmalıdır. Yarın hepiniz birer kumandan olacak, sorumluluk yükleneceksiniz' diyordu. Nuri Bey, Birinci Dünya Savaşı seferberliğinde Kolordu Kumandanı olmuş, fakat savaşa girmeden önce bir kaza sonucunda ölmüştür.

Şimdi, Mustafa Kemal'in hayatında etkisi olan bir olaydan söz etmek istiyorum.

Yarbay Nuri Bey, bir gün Tabiye dersinde gerilladan genişçe bir şekilde söz etti. 'Gerilla nedir, ne değildir?' konusu üzerinde uzun uzun durdu. Açıklamada bulundu ve bir ara: 'Arkadaşlar,' dedi. 'Gerilla olmak ne kadar güçse, onu bastırmak da o oranda güçtür.'

Arkadaşlar, kendisinden birkaç örnek vermesini rica ettiler. Mustafa Kemal ise konunun daha iyi anlaşılabilmesi için, olayın ülkenin herhangi bir yerinde olmuş gibi açıklanmasının mümkün olup olamayacağını sordu. Onu arkadaşım Tevfik Selanik de destekledi. Bunun üzerine Nuri Bey: "Öyle ise, Boğaz'a ait haritalarınızı açın" emrini verdi.

Dersten sonra Mustafa Kemal, Nuri Bey'in arkasından gitti:

'Efendim bu söylediğiniz gerilla gerçek olabilir, değil mi?' Nuri Bey kendine özgü olan ve her zaman kullandığı 'nev'ima' sözcüğünü de ekleyerek:

'Olabilir'" dedi. 'Fakat artık bu kadarı yeterli.

Bu olaydan Mustafa Kemal çok söz etmiştir. Sayın Profesör Afet İnan, kendisinden dinleyerek edebî bir üslupla kaleme almıştır. Benim bu yazdıklarım, yalnızca belleğimdeki kalan keskin çizgilerdir.

Mustafa Kemal, bu Tabiye dersinin ilk uygulama alanını Trab-lusgarp Savaşları'nda buldu. Bana Tobruk'tan yolladığı bir mektup-

ta, Kurmay Yarbay Nuri Bey'in gerilla metotlarını başarıyla uyguladığını yazıyordu."

Gerek kendisinin, gerekse arkadaşlarının anılarından öğrendiğimize göre Mustafa Kemal, Akademi'de kültürel çalışmalara çok önem veriyordu. Gazete çıkarmak işi burada Harbiye'den daha düzenli bir şekilde yürütülüyor, kürsüden "konferans" niteliğinde konuşmalar yapıyor ve bunların metinlerini arkadaşlarına dağıtıyordu.

Mustafa Kemal, 26 Haziran 1902 Perşembe günü Ali Fuat Cebesoy'un babası İsmail Fazıl Paşa'nın Kuzguncuk'taki köşkünde misafir ediliyor. O gece orada kalıyor, ertesi 27 Haziran Cuma günü köşke gelen Osman Nizami Paşa ile tanışırılıyor. Osman Nizami Fransızca ve Almancayı -edebiyatı dâhil- ana dili gibi bilmekte, İngilizceyi de yanlışsız konuşabilmektedir. O gün tanışıp görüşüyorlar. Osman Nizami Paşa, II. Abdülhamit'in baskı rejimini yumuşatacağına dair hiçbir belirti olmadığına işaret ettikten sonra şöyle diyor:

"İstibdat idaresi, bir gün elbette yıkılacaktır. Fakat onun yerine Batılı manada bir idare gelip memleketi her bakımdan acaba kalkındıracak mıdır? Ben buna inanmıyorum."

Mustafa Kemal kuşkuludur. Nizami Paşa Abdülhamit'in adamlarından biri olabilir mi? Kendisinin ağzını arayan bir hafiye midir? M. Kemal, bu olasılıklara karşın gene de düşüncelerini cesaretle söylemeye kararlıdır. Diyor ki:

"Paşa Hazretleri! Garplı manadaki idareler de zamanla gelişmişlerdir. Bugün uyur gibi görünen milletimizin çok kabiliyeti ve cevheri vardır. Fakat bir- inkılap vukuunda bugün iş başında olanlar yerlerini muhafaza etmeye kalkarlarsa o vakit buyurduğunuz kabul etmek lazım getir. Yeni nesiller içerisinde her hususta itimada layık insanlar çıkacaktır."

Osman Nizami Paşa susuyor, olumlu ya da olumsuz hiçbir ce-

vap vermiyor. Aynı günün akşamı ayrılmak üzere veda eden Mustafa Kemal'e şunları söyler:

“Mustafa Kemal Efendi oğlum, sen, bizler gibi yalnız Erkân-ı Harp zabiti olarak normal bir hayata atılmayacaksın. Keskin zekân ve yüksek kabiliyetin memleketin geleceği üzerinde müessir olacaktır. Bu sözlerimi bir kompliman olarak alma. Sende, memleketin başına gelen büyük adamların daha gençliklerinde gösterdikleri müstesna kabiliyet ve zekâ emareleri görmekteyim. İnşallah yanılmamış olurum.”

Osman Nizami Paşa yanılmamıştır. Çünkü Mustafa Kemal, gençlik çağlarından beri geleceğin Atatürk'ünden belirtiler ve ışıklar vermiştir.²³

²³ A. Güler, **Sanı Paşa İnsan Atatürk**, s. 121-134.

ASKERİ ÖĞRENCİ MUSTAFA KEMAL'İN NOTLARI

M. Kemal'in Notları Konusunda Yapılan Çalışmalar

Atatürk'ün öğrencilik hayatına ait, şimdiye kadar ciddi anlamda bazı önemli çalışmalar yapılmış bulunmaktadır. Bu çalışmalar arasında, özellikle Merhum Faik Reşit UNAT tarafından yapılanlar, hem ilk olmaları, hem de Kara Harp Okulu Arşivi'ndeki Künye ve Numara Defterlerine istinaden yapıldıkları için önem arz etmektedir. İkinci olarak, uzun yıllar Kara Harp Okulu'nda Siyasi Tarih Öğretim Üyesi olarak görev yapan ve Harp Okulu Tarihi ile Atatürk'ün Harbiye'deki öğrenim hayatını Kara Harp Okulu Arşivi'ndeki defterlere ve diğer belgelere dayanarak araştıran Merhum Emekli Öğretmen Albay Dr. Tahsin ÜNAL'ın çalışmaları önem taşımaktadır. Kara Harp Okulu Arşivi'nde çalışan ve Atatürk'ün okuduğu dönemde askerî öğrenim kurumlarını, akademik bir çalışma olarak yürüten ve bunu da yayımlayan Harp Okulu Siyasi Tarih Öğretim Üyesi Emekli Öğretmen Albay Dr. Yusuf ÇAM'ın, özellikle Numara Defterlerine dayanarak yaptığı çalışması, bir bütün olarak ilk olma özelliğini hâlâ muhafaza etmektedir.

Atatürk'ün özellikle askerî öğrencilik yıllarına ait notları konusunda yapılan bunlar ve diğer önemli araştırmalar yayımlandıkları yıllara ve içeriklerine göre şu şekildedir:

Faik Reşit UNAT, 1953 yılında yayımlanan araştırmasında²⁴, M. Kemal'in Selanik Askerî Rüştiyesi 4'üncü Sınıf; Manastır İdadisi 2'nci Sınıf, 3'üncü Sınıf; Harbiye 2'nci Sınıf, 3'üncü Sınıf derslerini, notlarını ve sınıf içindeki başarı durumunu vermiştir.

Faik Reşit UNAT, 1964 yılında yayımlanan ve öncesine göre daha geniş kapsamlı olan araştırmasında²⁵ ise, yukarıdaki bilgilere ilave olarak M. Kemal'in Harbiye Künye Kaydını vermiş; çalışmanın eki olarak, Harp Okulu Arşivi'ndeki Künye ve Numara Defterlerinden M. Kemal'in Künyesinin yer aldığı sayfanın, Manastır İdadisi 3'üncü Sınıf, Harbiye 3'üncü Sınıf ile Akademi "Mezuniyet" notlarını (gerçekte 2'nci Sınıf notları) içeren Numara Defterlerinin ilgili sayfalarının klişesini EK-2, 3, 4, 5 olarak yayımlamıştır.

Dr. Tahsin ÜNAL, Kasım 1964'te yayımlanan önemli makalesinde²⁶, hem Harp Okulu'nun tarihi, hem de Mustafa Kemal'in, Manastır İdadisi 3'üncü Sınıf, Harbiye 1'inci Sınıf, 2'nci Sınıf ve 3'üncü Sınıf derslerini, başarı durumunu ve bazı künye bilgilerini Harp Okulu Arşiv Belgelerine ve Salnamelere dayanarak vermiştir.

Atatürk'ün özellikle biyografisi ile bazı kişilik özellikleri hakkında önemli çalışmalara imza atmış olan değerli araştırmacı Sadi

²⁴ F. R. Unat, "Atatürk'ün Öğrencilik Hayatına Ait Bazı Notlar", **Devrim Gençliği Dergisi**, Sayı: 17 (Ank., Kasım 1953), s. 10-11.

²⁵ F. R. Unat, "Atatürk'ün Öğrenim Hayatı ve Yetiştği Devrin Millî Eğitim Sistemi", **Türk Tarih Kurumu Atatürk Konferansları C.I.**, Ank., 1964, s. 71-89. Makalenin sonunda biri fotoğraf, dördü klişe 5 adet EK yer almaktadır.

²⁶ T. Ünal, "Harp Okulu Tarihi ve Mustafa Kemal", **Türk Kültürü D.**, sayı: 25 (Kasım 1964), s. 32-40.

BORAK önce 1972 yılında²⁷, sonra da 1983'te yayımlanan²⁸ eserlerinde; F. Reşit UNAT ve Tahsin ÜNAL'ın yukarıda zikredilen çalışmalarındaki bilgileri aktarmıştır. Sayın BORAK, A. Fuat CEBESOY'un eseri gibi bazı hatıraları da kullanmıştır.

Ömer Sami COŞAR, Atatürk'ün biyografisi hakkında hazırlanmış en iyi çalışmalardan biri olan eserinde²⁹, özellikle F. R. UNAT'ın iki çalışmasındaki bilgileri aktarmış, bunları dönemin basınındaki bilgilerle desteklemiş ve M. Kemal'in künye kaydı ile Manastır İdadisi 3'üncü Sınıf notlarını gösteren Numara Defteri sayfasının klişesini (muhtemelen F. R. Unat, 1964'ten alınma) vermiştir.

Mustafa Kemal'in bazı notlarının yer aldığı Numara Defterleri sayfalarının klişeleri ve bunların yeni harflerle çevirilerinin yayımlandığı önemli bir çalışma da, 1981 yılında Kara Harp Okulu tarafından yapılmıştır.³⁰ Atatürk'ün doğumunun 100'üncü yılı münasebetiyle yayımlanan bir albüm olan bu eser, bütün yazıları kesik uçlu kalemle eliyle yazan, o zaman Yüzbaşı, şimdi General Sayın Şahap TUNCER'in gayretleri sonucu meydana getirilmiştir. Bu albümde Mustafa Kemal'in Manastır İdadisi 3'üncü Sınıf, Harbiye 3'üncü Sınıf, Akademi 2'nci Sınıf notlarının klişe ve çevirileri; Harp Okulu künye kaydı ve Harbiye mezuniyetini gösteren bir gazete kupürünün klişesi ile çevirisi verilmiştir.

27 S. Borak, **Atatürk ve Edebiyat**, 2. Baskı, İst., 1998, s. 11-19.

28 S. Borak, **Atatürk'ün İstanbul'daki Çalışmaları (1899-16 Mayıs 1919)**, 2. Baskı, İst., 1998, s. 16-41.

29 Ö. S. Coşar, **Atatürk Ansiklopedisi C: I. (1881- 23 Temmuz 1908)**, İst., 1973, muhtelif yerler.

30 **Atatürk Türk Silahlı Kuvvetlerinin Ata'sına 100. Yıl Anısı**, Ank., 1981. Eserde Mustafa Kemal'in hem künye kaydı, hem de notları yeni harflere çevrilirken bazı hatalar yapılmıştır. Bazı kelimeler de sadeleştirilerek verilmiştir.

Dr. Yusuf ÇAM, Atatürk'ün okuduğu dönemde Rüştîye, İdadi ve Harbiye eğitim ve öğretimini incelediği önemli eserinde,³¹ bu okulların kuruluşlarını, eğitim faaliyetlerini, eğitim sürelerini, ders programlarını ortaya koymuş; dönemin sivil okulları ile mukayeselerini yapmıştır. Okulların yönetim ve öğretim kadrolarını da inceleyen Sayın ÇAM, eserin sonunda Kara Harp Okulu Arşivi Numara Defterleri'nden alınan ve Mustafa Kemal'in Manastır İdadisi 3'üncü Sınıf, Harbiye 2'nci Sınıf ve Harbiye 3'üncü Sınıf notlarını içeren sayfaların kışelerini EK-1, 2, 3 olarak yayımlamıştır.

Mustafa Kemal'in Harp Okulu'na kadar olan eğitim sürecinin ve bu sürecin kişiliğine olan etkilerinin incelendiği ve 12-13 Ekim 1998 tarihlerinde Manastır'da (Makedonya) yapılan Manastır ve Mustafa Kemal Sempozyumu'nda bildiri olarak sunulan araştırmamızda³² Mustafa Kemal'in Rüştîye 4'üncü Sınıf, Manastır İdadisi 2'nci ve 3'üncü Sınıf ders başarı durumu ve Harbiye künye kaydı verilmiş idi. Daha sonra, Mustafa Kemal'in Harp Okulu'na girişinin 100'üncü yılını anma faaliyetleri çerçevesinde hazırlanan bir başka araştırmamızda³³, bu notları ve başarı durumuna ilaveten O'nun Harbiye 2 ve 3'üncü Sınıf ile Akademi 1 ve 2'nci Sınıf notları ve başarı durumu, kişiliğinin oluşumuna etkilerini incelemek amacı ön planda tutularak değerlendirilmiştir.

Kara Harp Okulu öğretim elemanlarından Öğ. Kd. Yzb. Hayrullah GÖK, Mustafa Kemal'in Harp Okulu'na girişinin 100'üncü

31 Y. Çam, **Atatürk'ün Okuduğu Dönemde Askeri Okullar Rüştîye-İdadi-Harbiye (1892-1902)**, Genelkurmay Basım Evi, Ank., 1991, s. 1-197

32 Ali Güler, "Mustafa Kemal'i Atatürk Yapan Süreçte Aile Çevresi ile İlk ve Orta Öğrenim Yaşantısının Rolü", **Atatürk Haftası Armağanı**, Genelkurmay ATASE. Başkanlığı Yayını, Ank., 10 Kasım 1998, s. 53-65.

33 Ali Güler, **Atatürk: Soy, Ailesi ve Öğrenim Hayatı**, Kara Harp Okulu Basımevi, Ank., 1999, 1-164.

yılını anma faaliyetleri çerçevesinde hazırladığı bir kılavuzun³⁴ 4-10 numaralı EK'i olarak, Mustafa Kemal'in Rüstiye 4'üncü Sınıf, İdadi 2 ve 3'üncü Sınıf, Harbiye 2 ve 3'üncü Sınıf, Akademi 1 ve 2'nci Sınıf notlarını içeren Numara Defterlerinin ilgili sayfalarının Osmanlıca klişelerini yayınlamıştır.

Bu bölüme son vermeden önce; H. GÖK ve M. UYAR tarafından yapılan iki yeni çalışmadan bahsetmek istiyoruz: Araştırmacılar, bunların ilkinde³⁵ M. Kemal'in Harp Akademisi 1 ve 2'nci sınıf notlarını, ikincisinde³⁶ de Harp Okulu 1, 2 ve 3'üncü sınıf notlarını yayımlamışlar ve başarı durumunu değerlendirmişlerdir. Bu iki çalışmadaki bazı değerlendirmeler araştırmaların kendi iç örgüsü açısından bile bazı çelişkilerle dolu olmasına rağmen; araştırmacıların özellikle son çalışmada, Mustafa Kemal'in daha önce bilinmeyen ve Harp Okulu Arşivi'nde de bulunamayan Harp Okulu 1'inci sınıf notlarını bulup yayımlamaları, Atatürk'ün biyografisindeki bazı eksikliklerin tamamlanabilmesi bakımından önemli bir hizmet olmuştur.

Biz burada Mustafa Kemal'i Atatürk yapan süreçte, aldığı askeri eğitim ve öğrenimin onun kişiliğinin oluşmasında nasıl bir etki yaptığının anlaşılabilmesi bakımından "ders başarı durumu" ve "okuduğu dersleri" ortaya koymaya çalışacağız. Şüphesiz, Atatürk'ü iyi anlamak için öncelikle onun "birikimleri"nin, bir başka ifade ile onun kişiliğinin

34 H. Gök, **Kara Harp Okulu Arşivi Kılavuzu**, Kara Harp Okulu Basımevi, Ank., 1999, 1-63 s. ve 12 adet EK. Sayın Gök, özverili bir çalışma ile Kara Harp Okulu Arşivi'nde yer alan Künye, Numara ve Ceza Defterlerini düzenleyerek, bu kılavuzu hazırlamıştır.

35 H. Gök-M. Uyar, "Yeni Bulunan İki Belgenin Işığında M. Kemal Atatürk'ün Harp Akademisi Öğrencilik Dönemi", **Toplumsal Tarih D.**, Sayı: 71 (Kasım 1999), s. 8-15.

36 H. Gök-M. Uyar, "Mustafa Kemal'in Harp Okulu Öğrencilik Dönemine Katkı", **Toplumsal Tarih D.**, Sayı: 78 (Haziran 2000), s. 23-28.

oluşmasına etki eden “bilimsel ve fikri alt yapı”nın bilinmesi, ortaya konulması gerekir. Yukarıda, şimdiye kadar bu konuda yapılan çalışmalar özetlenmiştir. Bunlar ve konuyla ilgili diğer çalışmalarda gördüğümüz bazı çelişkiler ve tutarsızlıklar da belgelere göre düzeltilecektir.

Selanik Askerî Rüştiyesi Dersleri, Notları

Çocukluğundan itibaren askerliğe büyük bir ilgi duyan Mustafa, asker olmak istiyordu. Hatıralarında kendisinin anlattıklarına göre, üniformalı olarak Askerî Rüştiye’ye (Ortaokula) giden komşularından Kadri Bey’in oğlu Ahmet ve sokaklarda gördüğü üniformalı subaylar onun askerlikle ilgili heveslerini kamçılıyordu. Nihayet, asker olmasını istemeyen annesine haber vermeden Selanik Askerî Rüştiyesi’nin sınavlarına girerek başarılı oldu. Faik Reşit Unat, *“Mustafa’nın sınavda gösterdiği başarıdan dolayı, dört yıllık okulun üçüncü sınıfına alındığını, bu tarihin de 1894 Temmuz-Ağustos ayları olması gerektiğini”*³⁷ söylemektedir. Aşağıda değerlendireceğimiz, onun Rüştiye dördüncü sınıf notlarını gösteren defterin 1895 yılına ait olması da F. R. Unat’ı doğrulamaktadır. Bu durumda Ö. S. Coşar’ın *“...daha önceden dört yıl olarak eğitim yapan Askerî Rüştiyelerin, o yıl birinci sınıflarının lağvedilerek üç yıla indirilmesi üzerine, Mustafa Nisan 1894’te Selanik Askerî Rüştiyesi’nin ikinci sınıfından öğrenimine başladı”*³⁸ şeklindeki görüşlerinin yanlış olduğu ortadadır.

Kara Harp Okulu Arşivi’ndeki, **13 No’lu Numara Defteri**’ne göre Atatürk’ün Selanik Askerî Rüştiyesi dördüncü sınıfında okuduğu dersleri, notları ve buradaki ders başarısı şu şekildedir:

³⁷ F. R. Unat, Atatürk’ün Öğrenim Hayatı ve Yetiştği Devrin Millî Eğitim Sistemi”, s. 83.

³⁸ Ö. S. Coşar, **Atatürk Ansiklopedisi C: I. (1881- 23 Temmuz 1908)**, s. 157-158.

Bu sınıfta “tam numarası” dokuzunun 45, ikisinin de 20 olan toplam on bir adet ders vardır. Derslerin toplam tam numarası ise 445’tir. Numara Defteri’nde “*Ahmet Subaşı Mahallesi*” ile kayıtlı olduğu görülen “Mustafa Kemal Efendi”, on bir dersin onundan tam numara, birinden de tam numaradan iki numara eksik, toplam 443 numara almış ve dördüncü olmuştur. Okuduğu dersler ve aldığı notlar şu şekildedir: Mantık (45), Hesap (45), Usul-i Defteri (45), Hendese (45), Coğrafya (45), Tarih-i İslâm (43), Kavaid-i Osmaniye (45), Fransızca (45), İmlâ-yı Türkî (45), Hatt-ı Fransevî (20), Resim (20).³⁹

Aynı sınıfın başarı sıralamasında Ahmet Tevfik, Tarakçı, 444 toplam notla birinci; Süleyman Adil, Şehabeddin, 444 toplam notla ikinci; Mehmet Şenizi, Ahmet Subaşı, 444 toplam notla üçüncüdür. İlk ona giren diğer öğrenciler ve toplam notları şöyledir: 4. Mustafa Kemal, Ahmet Subaşı (443), 5. Osman Nuri, Sinancık (443), 6. Mehmet Tevfik, Abdullah Kadı (438), 7. İsmail Hakkı, İki Şerefe (431), 8. Rafet Efendi, Hamidiye (426), 9. Mehmet Mukbil, İki Lüle (404), 10. Ali Efendi, Ahmet Subaşı (402).⁴⁰

Bu durumda Mustafa Kemal, 1895 yılı sonu veya 1896 yılı Ocak ayında, on beş yaşında, Askeri Rüştiyenin son sınıfını dördüncü olarak bitirmiştir.

Manastır Askerî İdadisi Dersleri, Notları

1896 yılı Mart ayının ortalarına kadar Selanik’te tatilini geçiren Mustafa Kemal, tatil bitiminde Selanik’ten trenle Manastır’a yolcu

³⁹ Kara Harp Okulu Arşivi, **Numara Defteri**, No: 13. Rüştiye Numara Defterinde öğrenciler mahalleleri ile gösterilmektedir. Aşağıda görüleceği üzere İdadi, Harbiye ve Akademi Numara Defterlerinde ise öğrencilerin şehirleri yazılmıştır.

⁴⁰ Kara Harp Okulu Arşivi, **Numara Defteri**, No: 13.

edilir. Mustafa Kemal'in Manastır'a gelişi ile ilgili bilgiler bundan ibaret olmakla birlikte, İdadi'ye başladığı günün 13 Mart olması kuvvetle muhtemeldir. Çünkü, Rumi 1 Mart; Miladi 13 Mart tarihi, "Mali Yıl"ın başladığı tarihtir ve Harbiye'de de olduğu gibi, Askerî okullar bu dönemde eğitimlerine bu tarihte başlamaktadır. Aralık ayı sonlarında da eğitim bitmektedir. İdadi'de yatılı ve daha üstün dereceli bir okulun hayat ve öğretim şartlarına kısa sürede intibak eden genç M. Kemal için, artık ömrünün sonuna kadar sürecektir olan "aile yuvası dışındaki hayat" başlıyordu. Bundan sonra ev yaşantısı sadece izin ve tatillerde kısa süreli olabilecektir. Askerlik mesleğinin meşakkatli ve zorlu özelliklerinden de kaynaklanan bu durum, biraz da onun "bağımsız yaşama" karakterine uygun düşecektir.

Manastır Askerî İdadisi'nde "**Apolet Numarası**" 7348 olan⁴¹ Mustafa Kemal'in ilk seneye ait öğrencilik hayatı hakkında resmî bir belgeye sahip değiliz. Fakat, onun ikinci sınıfta olduğu 1897-1898 eğitim-öğretim yılı ile üçüncü sınıfta bulunduğu 1898-1899 eğitim-öğretim yılı Numara Defterleri elimizdedir. Bu defterlere göre Mustafa Kemal'in İdadi ikinci sınıf ve üçüncü sınıf dersleri ve başarı durumu şöyledir:

Mustafa Kemal ikinci sınıfta, 52 arkadaşı arasından, toplam 283 not alarak ve üçüncü olarak üçüncü sınıfa geçmiştir. Esasında,

⁴¹ İlk olarak burada bilim âlemine sunulan bu bilgi, Kara Harp Okulu'nda uzun yıllar Siyasi Tarih Öğretim Üyeliği yapan, eşim A. Hülya Güler'in eniştesi Merhum Emekli Öğ. Kd. Alb. Dr. Tahsin Ünal'ın özel arşivinde bulunan bir belgeye dayanmaktadır. Merhum Tahsin Ünal'ın bana intikal eden çok kıymetli evrakları arasındaki bu belge, kendi el yazısı ile "Manastır III. İdadi" başlığını taşımakta ve toplam 54 öğrencinin ismini ve apolet numaralarını içermektedir. Tahsin Ünal, düştüğü notta bu belgeyi İdadi Tarih Hocası Tevfik'nin (Bilge) oğlu M. Fazıl Bilge'nin kendisine verdiğini belirtmektedir. İsimlerin ve apolet numaralarının tamamı için Belgeler ve Fotoğraflar bölümüne bakınız.

başarı sıralamasında ikinci olarak görülen Recep Fahri, Kayalar ile toplam notları aynıdır. Bu yılın **Numara Defteri**'ne göre, "beher dersin tam numarası" toplam 285, "beher dersin üss-ü mizanları" toplamı 138'dir. Mustafa Kemal'in ikinci sınıfta okuduğu dersler ve aldığı notlar şu şekildedir: Müsellesat (45), Hendese (45), Tarih-i Umumî (45), Kitâbet (44), Fransızca (44), Resim (20), Tarama (20), Jimnastik (20). Mustafa Kemal, bu sınıfın sonunda toplam 283 not alarak üçüncü olmuştur.⁴²

Bu sınıfta okutulan toplam 8 ders vardır ve 5 adet dersin tam numarası 45 diğer üç dersin tam numarası 20'dir. Bu duruma göre Mustafa Kemal, 6 dersten tam numara almıştır. Aynı sınıfın başarı sıralamasında Ahmet Tevfik, Selanik 284 toplam notla birinci; Recep Fahri, Kayalar 283 toplam not ile ikincidir. İlk ona giren diğer öğrenciler ve toplam notları şöyledir: 3. M. Kemal, Selanik (283), 4. Abdülkadir, Yanya (280), 5. Hasan Avni, Köprülü (279), 6. Ali Şevket, Üsküp (279), 7. Abdülbaki, Üsküp (275), 8. İsmail Hakkı, Köprülü (273), 9. Bekir Hıfzı, Ohri (271), 10. Abdurrahman, Selanik (266).⁴³

Mustafa Kemal'in üçüncü sınıfta okuduğu dersler ve aldığı notlar şu şekildedir: Makine (45), Kozmoğrafya (45), Tarih-i Umumi (45), Tarih-i Osmani (45), Kitâbet (45), Mantık (45), Akaid (45), Fransızca (45), Resim (20), Tarama (20), Jimnastik (20).⁴⁴

Mustafa Kemal, 54 mevcudu olan üçüncü sınıfta toplam 420 tam not alarak, Manastır İdadisi'ni, not toplamı kendisi ile aynı olan Ahmet Tevfik'in Selanik⁴⁵ ardından ikinci olarak bitirmiştir. Bu yı-

42 Kara Harp Okulu Arşivi, **Numara Defteri**, No: 14.

43 Kara Harp Okulu Arşivi, **Numara Defteri**, No: 14.

44 Kara Harp Okulu Arşivi, **Numara Defteri**, No: 15-16.

45 "Selanik İlica'dan Bayezid Efendi'nin oğlu, uzun boylu, beyaz benizli, ela gözlü, 1296 doğumlu" Ahmet Tevfik Efendi, Harp Okulu'nda 1282 apolet

lın Numara Defterine göre, “beher dersin tam numarası” toplamı 420, “beher dersin üss-ü mizanları” toplamı da 198’dir. Bu sınıfta okutulan toplam 11 ders vardır ve bunların sekizinin tam numarası 45, üçünün tam numarası ise 20’dir. Bu duruma göre Mustafa Kemal bütün derslerden tam numara almış bulunmaktadır. İlk ona giren diğer öğrencilerin toplam notları ve başarı sıraları şu şekildedir: 3. Recep Fahri, Kayalar (419), 4. Ali Şevket, Üsküp (419), 4. Ömer Abdülkadir, Yanya (417), 6. Hasan Avni, Köprülü (417), 7. İsmail Hakkı, Köprülü (413), 8. Abdülbaki, Üsküp (410), 9. Abdurrahman, Selanik (394), 10. Ömer Naci, Der-Aliye (394).⁴⁶

Mustafa Kemal, sonradan anılarında Manastır İdadisi’ndeki ders durumu ile ilgili olarak şunları anlatmıştır: “*İdadi’de iken muannidane (inatla) bir surette çalışıyordum. Sınıfta birinci, ikinci olmak için hepimizde şiddetli bir gayret vardı. Nihayet İdadi’yi bitirdim*”⁴⁷

numarası ile 1283 apoletli M. Kemal’in yanında bulunmuş (bakınız: K.H.O. Arşivi, **Künye Defteri**, No:21.); Harp Akademisi’nden Atatürk’le birlikte Piyade 1901-1 siciliyle mezun olmuş, Kıdemli Yüzbaşı rütbesindeyken 11.10. 1907’de vefat etmiştir. Bakınız: **Harp Akademilerinin 142. Yılı Şeref Dolu Yıllar 1848-1990**, Harp Akademileri Komutanlığı yayınları, İst., 1990, s. 41. Anlaşıldığı kadarıyla, aralarında ders başarıları bakımından tatlı bir rekabet bulunan Mustafa Kemal ile Ahmet Tevfik, samimi iki arkadaşlardır. Nitekim, Mustafa Kemal Vatan ve Hürriyet Cemiyeti’nin Selanik Şubesi’ni açmak üzere Selanik’e geldiğinde rıhtımda O’nu ilk karşılayan (1905) ve cemiyete ilk girenlerden birisi Ahmet Tevfik olacaktır. Bakınız: Ö. S. Coşar, a g e., C. I., s. 340. İyi bir ressam olduğunu ve yağlı boya resim tablolarının bulunduğunu torunu Sayın Meriç Çankaya’dan öğrendiğimiz Ahmet Tevfik hakkında yakında bir araştırma yayımlayacağız.

⁴⁶ Kara Harp Okulu Arşivi, **Numara Defteri**, No: 15-16.

⁴⁷ A. E. Yalman, “Büyük Millet Meclisi Reisi Müşir Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri’nin Tarihçe-yi Hayatı”, **Valdir Gazetesi**, 10 Kanunusani 1338/10 Ocak 1922.

Harp Okulu Dersleri, Notları

1899 yılının Mart ayı ortalarına kadar Selanik'te tatilini geçiren Mustafa Kemal, İstanbul Pangaltı'daki Harbiye Mektebi'nde yüksek öğrenimine devam etmek için Selanik'ten vapura biner ve İstanbul'a, Payitahta hareket eder. Böylece bütün çocukluğu ve ilk gençlik yıllarının geçtiği Makedonya'dan ilk defa ayrılır.

Birikimi ile yeni bir hayata atılacağı, kişiliği ve düşüncelerinin daha da olgunlaşacağı Harp Okulu'na girişi (duhulü) 1 Mart 1315/13 Mart 1899, Apolet Numarası 1283'tür. "**Harbiyeli Mustafa Kemal**", buradaki "**1315 Duhullülere Mahsus Künye Defteri**" ne "**Selanik'te Koca Kasım Paşa Mahalleli Gümrük Memurlarından müteveffa Ali Rıza Efendinin mahdumu uzun boylu, beyaz benizli Mustafa Kemal Efendi Selanik 96**" olarak, 1282 Selanikli Ahmet Tevfik Efendi (96) ile 1284 Manastırlı Recep Fahri Efendi (95) arasına kaydedilecektir.⁴⁸

Mustafa Kemal, o sene sınıf mevcudu bazı hatıralara göre 900'ü geçen,⁴⁹ bazı kaynaklara göre de 736 olan⁵⁰ Harp Okulu'nda altı kısma ayrılan birinci sınıfların birinci kısmında idi.⁵¹

Mustafa Kemal'in birinci sınıfta bulunduğu 1899-1900 eğitim-öğretim yılında Harbiye'de okutulan dersler şunlardı: "Akaid-i Diniye, Topografya, Hendese-i Resmiye, Hikmet-i Tabiye, Askerî Kimya, Askerî Kitabet, Talim Nazariyatı, Terbiye-yi Askerî, Lisan (Fransız-

⁴⁸ K. H. O. Arşivi, *Künye Defteri*, No:21.

⁴⁹ L. Müfit (Özdeş), "Harbiye'de Gazi Hazretleri ile Bir Sınıfta Ders", *Vakit Gazetesi*, 30.08.1934.

⁵⁰ T. Ünal, "Harp Okulu Tarihi ve Mustafa Kemal", s. 40. M. Kemal'in arkadaşı A. Fuat, sınıf mevcudunu, "toplamı yedi yüz elli kişiyi bulan birinci sınıfta" diyerek belirtmektedir: *Sınıf Arkadaşım Atatürk, Okul ve Genç Subaylık Anıları*, İnkılap Kitabevi, İst., 1967, s. 24.

⁵¹ L. Müfit, a g m.

ca, Almanca, Rusça), Harita Tersimi (Çizimi), Talim Ameliyatı (Uygulaması), Topografya Ameliyatı”⁵² Mehmet Esat’ın “**Mirat-ı Mekteb-i Harbiye**”sinde 1900 ve 1901 yılları için verdiği okutulan dersler listesine göre de birinci sınıfta; “Akaid-i Diniyye, Topoğrafya Nazariyatı, Hendese-i Resmiye, Hikmet-i Tabiye, Kimya, Talim Nazariyatı, Malumat ve Terbiye-yi Askeriye, Harita Tersimi, Hendese-yi Resmiye Eşkali, Topoğrafya Ameliyatı, Talim Ameliyatı, Alman veya Rus Lisani, Kitabet” dersleri okutulmaktaydı.⁵³

Mustafa Kemal’in ikinci ve üçüncü sınıf notlarını ihtiva eden defterler Harp Okulu Arşivi’ndedir. Onun birinci sınıf notlarını ihtiva eden not çizelgeleri de, H. Gök ve M. Uyar tarafından İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Osmanlıca Eserler Bölümü’nde bulunarak, yeni bir inceleme ile bilim âlemine duyurulmuştur.⁵⁴

Buna göre Mustafa Kemal birinci sınıfta öğrenci olduğu sırada, 1899-1900 eğitim-öğretim yılında, 635’i Piyade, 88’i Süvari ve 16’sı Baytar sınıflarından olmak üzere toplam 739 öğrenci vardı. Bu yıla ait not çizelgelerinde notları bulunmayan 25’i Piyade, 8’i Süvari ve 3’ü Baytar sınıfından toplam 36 öğrencinin muhtemelen okuldan atıldıkları ve gerçekte ikinci sınıfa devam edenlerin toplam 703 kişi olduğu anlaşılmaktadır.⁵⁵

Mustafa Kemal birinci sene Piyade sınıfından eğitim ve öğretimi devam eden toplam 610 arkadaşı arasından, toplam 484 not alarak ve 9’uncu olarak ikinci sınıfa geçmiştir. Bu seneki not çizel-

52 T. Ünal, a g m, s. 40. Sayın Ünal, bu derslerin Mustafa Kemal’in de öğrenci olduğu dönemi kapsayan 1884-1906 tarihleri arasında okutulan dersler olduğunu belirtmektedir.

53 Y. Çam, a g e., s. 155-156, Tablo: 32.

54 H. Gök-M. Uyar, “Mustafa Kemal’in Harp Okulu Öğrencilik Dönemine Katkı”, **Toplumsal Tarih D.**, Sayı: 78 (Haziran 2000), s. 23-28.

55 H. Gök-M. Uyar, a g m., s. 24, not: 11-12.

gelerine göre “beher dersin tam numarası yekun-ı umumisi 530” ve “beher dersin üssü mizanı yekûn-ı umumisi 234”tür.

Mustafa Kemal'in ikinci sınıfta okuduğu dersler ve aldığı notlar şu şekildedir: “Akaid-i Diniye (42), Topoğrafya Nazariyatı (33), Hendese-yi Resmiye (29), Hikmet-i Tabiye (44), Kimya (42), Kitabet (45), Talim Nazariyatı (37), Malumat-ı ve Terbiye-yi Askeriye (45), Lisan-ı Fransevi (44), Harita Tersimi (19), Hendese-yi Resmiye Eşkali (20), Topoğrafya Ameliyatı (20), Talim Ameliyatı (20), Alman veya Rus Lisanı (44).⁵⁶

Bu sınıfta okutulan toplam 14 ders vardır ve 4 adet dersin tam numarası 20, diğer 10 dersin tam numarası 45'tir. Bu duruma göre Mustafa Kemal, 5 dersten tam numara almıştır. Sınıfın birincisi, Üsküplü Ali Şevket Efendi; Vanlı Müştak Efendi'dir. Ali Şevket ve Müştak'ın toplam notları 509'dur.⁵⁷

Mustafa Kemal 1922'de anlattığı anılarında, İstanbul'da geçen bu ilk yılı için sadece şunları söyler: “*Birinci sınıfta gençlik hayallerine tutuldum. Dersleri ihmal ettim. Senenin nasıl geçtiğinin farkında olmadım Ancak dersler kesilince kitaplara sarıldım.*”⁵⁸ Eğer T.

⁵⁶ **Mekatib-i Askeriye Şakirdanının Umumi İmzahanlarının Neticelerini Bildiren Cetveller**, İstanbul, 1317, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Osmanlıca Eserler Bölümü, Tasnif No: 89925-89926. Zikreden: H. Gök-M. Uyar, a g m., s. 26.

⁵⁷ M. Kemal'in birinci sene not çizelgeleri bulunmadan önce bu sınıftaki başarı durumu ile ilgili olarak değişik yorumlar yapılmıştır. Bunlar arasında gerçeğe (mesela sınıf mevcutları açısından) en çok yaklaşan Merhum Dr. Tahsin Ünal olmuştur. Tahsin Ünal, konuyla ilgili araştırmasında onun birinci sınıf notlarını nereden aldığını belirtmeksizin şu şekilde göstermektedir: “*1899-1900 ders yılında, birinci sınıfta bulunan 736 arkadaş arasından, üssü mizan üzerinden ve bütün derslerden, 459 not almış ve 29'uncu olarak ikinci sınıfa geçmiştir...*” T. Ünal, a g m., s. 40.

⁵⁸ A. E. Yalman, “Büyük Millet Meclisi Reisi Müşir Gazi Mustafa Kemal Paşa

Ünal'ın birinci sınıftaki toplam 703 öğrenci için verdiğini tahmin ettiğimiz başarı durumu doğru ise; sınıfını tüm öğrenciler içinde 29'uncu; not çizelgesindeki 610 Piyade sınıfı öğrencisi arasından da 9'uncu olarak bir üst sınıfa geçmiş olması, derslere fazla çalışmadan böyle büyük bir başarı sağlaması onun üstün bir öğrenci olduğunu göstermektedir.

Mustafa Kemal ikinci sınıfta öğrenci olduğu sırada, 1900-1901 eğitim-öğretim yılında, 445'i Piyade, 56'sı Süvari ve 14'ü Baytar sınıflarından olmak üzere toplam 515 öğrenci vardı.⁵⁹

Mustafa Kemal İkinci sınıfta, Piyade sınıfındaki 445 arkadaşı arasından, toplam 522 not alarak ve 11'inci olarak üçüncü sınıfa geçmiştir. Bu yılın numara defterine göre “beher dersin tam numarası yekûn-ı umumisi 575” ve “beher dersin üssü mizanı yekûn-ı umumisi 256,5”tir.

Mustafa Kemal'in ikinci sınıfta okuduğu dersler ve aldığı notlar şu şekildedir: “Akaid-i Diniye (45), Hizmet-i Seferiye (38), Dâhiliye Kanunname-i Hümayunu (45), Fenn-i Mimari (41), Fenn-i Furusiyyet Nazariyatı (45), Lisan-ı Fransevî (42), Talim Nazariyatı (43), Malumat-ı ve Terbiye-yi Askeriye (31), İlm-i Ahlak (43), Kılıç Talimi (12), İstikşafat-ı Askeriye (14), Harita Tersimi (18), Talim Ameliyatı (20), Ceza Kanunname-yi Hümayunu (44), Alman veya Rus Lisanı (41).⁶⁰

Hazretleri'nin Tarihçe-yi Hayatı”, **Vakıf Gazetesi**, 10 Kanunusani 1338/10 Ocak 1922.

59 H. Gök-M. Uyar, a g m., s. 25 ve not: 15.

60 Kara Harp Okulu Arşivi, **Numara Defteri**, No: 13, s. 24. “Piyade İkinci Sınıf Şakirdanı” başlığı altında. Bu defterdeki bilgilere göre bu sınıf notları konusunda Tahsin Ünal'ın verdiği bilgiler doğru (a g m., s. 40), F. Reşit Unat'ın bilgileri yanlıştır (“Atatürk'ün Öğrenim Hayatı ve Yetiştigi Devrin Millî Eğitim Sistemi”, **Türk Tarih Kurumu Atatürk Konferansları C. I.**,

Bu sınıfta okutulan toplam 15 ders vardır ve 4 adet dersin tam numarası 20, diğer 11 dersin tam numarası 45'tir. Bu duruma göre Mustafa Kemal, 4 dersten tam numara almıştır. Sınıfın birincisi, Manastır'ı da birincilikle bitiren meşhur Selanikli Ahmet Tevfik; ikincisi de Bursa'yı birincilikle bitiren Ispartalı Faik'tir. Ahmet Tevfik'in toplam notu 552, Faik'in toplam notu 551'dir.⁶¹

Mustafa Kemal, üçüncü sınıfta, 1901-1902 eğitim-öğretim yılında 459 arkadaşı arasından ve 17,5 not olan üssü mizan ve üç yıllık notlarının toplamı üzerinden Harp Okulu'nu 8'inci olarak bitirmiştir. Numara defterine göre, "beher dersin tam numarası" bakımından öğrencilerin "üç senede kazandıkları numaraların yekûn-ı umumisi 1635"tir. Mustafa Kemal'in üç yıllık not toplamı ise 1498'dir. "üç sene nihayetinde umumda sıra numarası 8"dir. Bu sıra aynı zamanda "*sicil sırası*"nı göstermektedir. Diploma numarası 5998'dir.⁶²

Mustafa Kemal'in üçüncü sınıfta okuduğu dersler ve aldığı notlar şu şekildedir: "Sınıf-ı Salise Tabiyesi (41), İstihkamat-ı Hafife (40), Fenn-i Eslîha (45), Hıfzı's- Sıhha-yı Askerî (45), Coğrafya-yı Askerî (42), Devlet-i Aliye Ordu Teşkilatı (43), Talim Nazariyatı (44), Malumat ve Terbiye-yi Askerî (41), Lisan-ı Fransevi (43), İstikşafat-ı Askeriye (17), İstihkam Eşkali (18), Talim Ameliyatı (19), Tabiye Tatbikatı (18), Alman veya Rus Lisanı (36).⁶³

Bu sınıfta okutulan toplam 14 ders vardır ve 4 adet dersin tam numarası 20, diğer 10 dersin tam numarası 45'tir. Bu duruma göre

Ank., 1964, s. 86). Bu konuda ayrıca bakınız: S. Borak, **Atatürk'ün İstanbul'daki Çalışmaları (1899-16 Mayıs 1919)**, 2. Baskı: İst., 1998, s. 18-19.

61 Kara Harp Okulu Arşivi, a g d. Aynı yerler.

62 Harp Okulu Arşivi, **Numara Defteri, No: 22, s. 7**. "Elli Beşinci Piyade Sınıfı-Piyade Üçüncü Sene Şakirdanı" başlığı altında.

63 Harp Okulu Arşivi, a g d. Aynı yer.

Mustafa Kemal, 2 dersten tam numara almıştır. Sınıfın birincisi yine Selanikli Ahmet Tevfik; ikincisi de yine Ispartalı Faik'tir. Ahmet Tevfik'in üç senelik toplam notu 1571, Faik'in toplam notu 1570'tir.

İlk ona giren diğer öğrencilerin sırası ve üç yıllık toplam notları şu şekildedir: "3. Mehmet Müştak, Van (1555); 4 Hayri, Davutpaşa (1519), 5. Ali Şevket, Üsküp (1519), 6. Mehmed Cemil, Süleymaniye (1508), 7 Selim, Çerkes (1505), 8. Mustafa Kemal, Selanik (1498), 9. Ahmed Müfit, Kırşehir (1494), 10. Halil, Trabzon (1490).⁶⁴

Harp Akademisi Dersleri, Notları

Mustafa Kemal'in Harp Okulu'ndan "neşet" tarihi olan 28 Kânunusani 1317, yani 10 Şubat 1902 Pazartesi tarihi, Harp Akademisi'ne girdiği tarihtir. Kara Harp Okulu Arşivi'ndeki "**1315 Duhullu-lere Mahsus Künye Defteri**"nde Ahmet Tevfik, Mustafa Kemal, Recep Fahri ve Ali Şevket'in yer aldığı sayfanın başında, "*Manastır Mekteb-i İdadisi'nden vürud eden şakirdan*" başlığının devamında "*duhül*" ve "*neşet*" tarihleri yazılıdır. Ayrıca Mustafa Kemal'in "*çiçek künyesi*"nin üzerinde "3. Ordu Erkân-ı Harbiye Birinci Sene Namzetliğine" yazılmıştır. Aynı ibareler, Ahmet Tevfik ve Ali Şevket'in künyelerinin üzerinde de bulunmaktadır.⁶⁵

⁶⁴ Harp Okulu Arşivi, a g d. Aynı yer.

⁶⁵ Kara Harp Okulu Arşivi, **Künye Defteri, No: 21**. Bu nedenle, değişik yerlerde Mustafa Kemal'in Akademisi'ye giriş tarihi olarak gösterilen, 28 Kânunuevvel 1317 (10 Ocak 1902) (M. Balcıoğlu, "Atatürk'ün Biyografisine Katkı", **Atatürk Araştırma Merkezi D., C. XIII.**, sayı: 38 (Temmuz 1997), s. 539), 09 Ocak 1902 (**Harp Akademileri'nin 132 Yılı, 1848-1980 Şeref Dolu Yıllar**, Hazırlayan: T. Yurdabak, Harp Akademileri Basımevi, İst., 1980, s. 38. **Harp Akademilerinin 142. Yılı, Şeref Dolu Yıllar 1848-1990**, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları İst., 1990, s. 41) gibi tarihler yanlıştır.

Ömer Sami Coşar tarafından; Mustafa Kemal'in Akademiye başladığı birinci sene, sınıf mevcudu, topçu ve süvari okullarından gelenler ve değişik sebepler dolayısıyla bir üst sınıftan kalanlar ile birlikte 43 kişi olarak gösterilmekte ise⁶⁶ de gerçekte sınıfın mevcudu 42'dir. Söz konusu sayı, Harp Okulu ve Topçu Okulu (Mühendis-hane-yi Berri-i Hümayun) mezunu kurmay adayı öğrenciler ile hastalık sonucu devre kaybeden üç subayın (Ahmet Efendi Saraçhane, Sedat Efendi Üsküdar, Mustafa İzzet Efendi Kale-yi Sultaniye) katılımı ile oluşmuştur.⁶⁷

Mustafa Kemal ilk yılını 1922'de yayımlanan anılarında şöyle anlatır: "*Erkân-ı Harp sınıflarına geçtik. Mutat olan derslere çok iyi çalışıyordum. Bunların fevkinde olarak bende ve bazı arkadaşlarda yeni fikirler peyda oldu. Memleketin idaresinde ve siyasetinde fenalıklar olduğunu keşfetmeye başladık...*"⁶⁸

Kara Harp Okulu Arşivi'ndeki, elle yazılmış (matbuu olmayan) **26 No'lu Numara Defteri**'ne⁶⁹ göre Atatürk'ün Harp Akademisi birinci ve ikinci sınıfta okuduğu dersler, notları ve buradaki ders başarısı şu şekildedir:

Sınıf mevcudu kırk iki kişi olan Akademi birinci sınıfta⁷⁰, top-

⁶⁶ Ö. S. Coşar, **Atatürk Ansiklopedisi C. I., (1881-23 Temmuz 1908)**, s. 289.

⁶⁷ H. Gök-M. Uyar, "Yeni Bulunan İki Belgenin Işığında M. Kemal Atatürk'ün Harp Akademisi Öğrencilik Dönemi" **Toplumsal Tarih D.**, Sayı: 71 (Kasım 1999), s. 9.

⁶⁸ A. E. Yalman, a g m.

⁶⁹ Bu defter Kara Harp Okulu Arşivi'nde Öğ. Kd. Yzb. H. Gök tarafından bulunmuştur.

⁷⁰ Bu sınıfa ait **Numara Defteri**'nde isimleri görülen, Faik Efendi Isparta, Müştak Efendi Van, İbrahim Efendi Tunus ve Osman Efendi Sultanahmet çeşitli sebeplerle sınıfı tamamlayamamışlardır. Bu sebeple defterde notları gözükmemektedir. Bu durumda sınıfın gerçek mevcudu otuz sekizdir.

lam 580 olan ders notlarından Mustafa Kemal, toplam 479 not almıştır ve başarı sırası 8'dir. Okuduğu dersler ve aldığı notlar şu şekildedir: Coğrafya-yı Sevkü'l-Ceyş (32), Talimgâh-ı Hafife Tatbikatı (41), Fenn-i Esliha Nazariyatı (38), Tarih-i Fenn-i Harp (35), Fransızca (36), Mübahis-i Riyaziye (43), Talim Nazariyatı (45), Kitabet-i Askeriye (39), Tabiye Nazariyatı (33), Muharebat-ı Meşhure Münakaşası (32), Almanca veya Rusça (33), Mufasssal Topografya (34), İstikşafat-ı Askeriye (18), Talim Ameliyatı (20).⁷¹

Aynı sınıfın başarı sıralamasında Ahmet Tevfik, Selanik 522 toplam notla birinci; İhsan, Cihangir (Sabis) 517 toplam notla ikinci; Süleyman, İzmir 508 notla üçüncüdür. İlk ona giren diğer öğrenciler ve toplam notları şu şekildedir: 4. Hayri, Davutpaşa (493), 5. Mustafa Aziz, Kale-i Sultaniye (492), 6. Kemal, Ohri (489), 7. Selim, Çerkeş (486), 8. Mustafa Kemal, Selanik (479), 9. Ali, Rumelikavağı (488), 10. Ahmed, Saraçhane (470).⁷²

Mustafa Kemal'in, Akademi ikinci sınıfında öğretime başladığı yıl sınıfın mevcudu 40'a düşmüştür. Bu sayı, ikinci sınıfta hastalık nedeniyle devre kaybeden iki subayın katılması (Asım Efendi Kütahya, Ahmet Efendi Bursa) ve çeşitli nedenlerle ilişiği kesilen dört subayın (Faruk Efendi Isparta, Müştak Efendi Van, İbrahim Efendi Tunus, Osman Efendi Sultanahmet) ayrılmasıyla oluşmuştur.⁷³

İkinci sınıfta Mustafa Kemal'in kırk kişilik sınıf mevcudu içinde toplam 480 puan aldığı görülmektedir ve 6. sıradadır. Dersleri ve notları şu şekildedir: Topçuluk ve Topçu Tabyası (45), Muharebat-ı Meşhure Münakaşası (38), Coğrafya-yı Sevkü'l-Ceyş (45), İstihka-

⁷¹ Kara Harp Okulu Arşivi, **Numara Defteri**, No: 26, s. 2.

⁷² Kara Harp Okulu Arşivi, **Numara Defteri**, No: 26, s. 2. Defterde öğrenciler başarılarına göre sıraya dizilmemişlerdir.

⁷³ H. Gök-M. Uyar, a g m., s. 9.

mat-ı Cesime (35), Tabiye Tatbikatı (36), Ecnebi Ordu Teşkilatı (43), Tabakatü'l-Arz (39), Fransızca (38), Talim Nazariyatı (43), Mübahis-i Riyaziye (45), Almanca veya Rusça (42), İstikşafat-ı Askeriye (16), Talim Ameliyatı (20).⁷⁴

Bu sınıfta ilk ona giren öğrenciler ve toplam notları şu şekildedir: 1. İhsan, Cihangir (511), 2. Ahmet Tevfik, Selanik (501), 3. Sedat, Üsküdar (501), 4. Asım, Kütahya (Gündüz) (494), 5. Mustafa İzzet, Kale-i Sultaniye (487), 6. Mustafa Kemal, Selanik (480), 7. Ahmed Müfit, Kırşehir (Özdeş) (478), 8. Ali Fuat, Salacak (Cebe-soy) (478), 9. Süleyman, İzmir (476), 10. Kemal, Ohri (476).⁷⁵ Mustafa Kemal Kurmay Yüzbaşı olarak yeminini 08 Teşrinievvel 1320 (Hicri: 11 Şaban 1322), Miladi 21 Ekim 1904 Cuma günü ed-

⁷⁴ Kara Harp Okulu Arşivi, **Numara Defteri, No: 26**, s. 52.

⁷⁵ Kara Harp Okulu Arşivi, **Numara Defteri, No: 26**, s. 52. Öğrenciler burada da karışık yazılmış, fakat not toplamalarının sonundaki bir sütuna "yeni sıra" yazılarak başarı durumuna göre numaralandırılmışlardır. F. R. U-nat'ın "Atatürk'ün Öğrenim Hayatı..." isimli çalışmasının 5 Numaralı EK'i olarak yayımladığı matbu numara defteri klişesi ile; Kara Harp Okulu tarafından 1981'de hazırlanan "**Atatürk, Türk Silahlı Kuvvetlerinin Atasına 100. Yıl Anısı**" isimli albümde 17 Sahifede klişesi ve transkripsiyonu verilen "57 Yedinci Erkân-ı Harbiye Namzetleri Şakirdanı"nın notlarını gösteren matbu numara defteri sahifesi, bizim verdiğimiz bu defter ile aynıdır. Mustafa Kemal bu listeye göre, "Elli Yedinci Erkân-ı Harbiye Namzetleri Şakirdanı" arasında 6. sıradadır ve toplam not 535 üzerinden 480 notu vardır. Bu listede "İhsan Efendi, Cihangir (Ali İhsan Sabis), 511 not ile birinci sırada görülmektedir. Onu sırasıyla şu öğrenciler takip etmektedir: "2. Ahmet Tevfik, Selanik (501), 3. Sedat, Üsküdar (501), 4. Asım (Gündüz), Kütahya (494), 5. Mustafa İzzet, Kale-i Sultaniye (Çanakkale) (487), 6. Mustafa Kemal, Selanik (480), 7. Ahmed Müfit, Kırşehir (478), 8. Ali Fuat (Cebe-soy) Salacak (478), 9. Süleyman Efendi, İzmir (476), 10. Kemal, Ohri (476), 11. Hayri, Davutpaşa (475), 12. Ahmed, Saraçhane (472).

er. **Sabah Gazetesi**, 21 Teşrinievvel 1320 (03 Kasım 1904) günkü nüshasında; Harbiye Okulu'ndaki yemin merasiminde numaraların da okunduğunu ve törende Askerî Okullar Nazırı Zeki Paşa, İkinci Nazır Ferik Rıza Paşa, Harbiye Okulu Müdürü Ferik Servet ve Ders Nazırı Esat Paşaların da hazır bulunduğunu ve Zeki Paşa'nın yeminleri teker teker yaptırdığını yazar. Bu gazeteye göre yemin edenler şunlardır: *"Bu sene Mekteb-i Harbiye'den yüzbaşılıkla neşet eden Erkân-ı Harp ve namzet ve Baytar efendilerle mülazım-ı evvellikle ikinci seneye terfi eden namzet ve Baytar beşinci sene ve Aşiret Mektebi efendileri."*⁷⁶

Mustafa Kemal 29 Kânunuevvel 1320, yani 11 Ocak 1905 Çarşamba günü *"Erkân-ı Harbiye Yüzbaşılığı ile mektepten neşet ederek sunuf-u selasede bölük idare ve kumanda etmek üzere atık 5'inci Ordu'ya memur buyrulmuştur."*⁷⁷

57'nci Dönem Akademi mezunu toplam 37 kişidir. Bunların 13'ü *"Kurmay"* 27'si de *"Mümtaz"* olmuşlardır. Mevcut bilgi ve belgelere göre Mustafa Kemal Kurmay olarak Akademiyi bitiren 13 kişi arasında 5'inci olmuştur. Dönemin birincisi Ali İhsan Sabis, ikincisi Asım Gündüz, üçüncüsü Ahmet Sedat Doğruer, dördüncüsü Ahmet Tevfik, altıncısı Mehmet Hayri Turhan, yedincisi Mustafa İzzet Yavuzer, sekizincisi Ali Seydi Uğur, dokuzuncusu Ali Fuat Cebesoy'dur. Diğer üç kurmay da sırasıyla şunlardır: Süleyman Şevket Demirhan, Kemal Ohri, M. Şevki (kurmaylığı geri alınmıştır).⁷⁸

⁷⁶ Ö. S. C., a g e., C:1., s. 318. Coşar'ın yemin gününü 20 Ekim olarak göstermesi tarih çevirme hatasından kaynaklanmaktadır.

⁷⁷ Kara Kuvvetleri Komutanlığı Arşivi, **Atatürk'ün Özlük Dosyası**.

⁷⁸ **Harp Akademilerinin 142. Yılı, Şeref Dolu Yıllar 1848-1990**, s. 41-42. A. F. Cebesoy, a g e., s. 87-88. M. Mazlum (İskora), **Erkân-ı Harbiye Mektebi (Harp Akademisi) Tarihçesi**, İst., 1930, s. 252 vd.

Künye Bilgileri

Mustafa Kemal Atatürk hakkında yapılan biyografi çalışmalarında onun öğrenim hayatı ile ilgili verilen bilgilerin çoğunun yanlış olduğu görülmektedir. Bu yanlışlıklardan Harp Okulu'ndaki dönemi de kurtulamamış, arşiv çalışması yapılmadan genellikle birbirinden aktarmalarla ve Rumi, Hicri tarihleri Miladi tarihlere çevirirken yapılan hatalarla bu yanlışlıklar devam edip gitmiştir. Hatta bu biyografilerin yanlışlarını düzeltmek iddiası ile ortaya çıkanlardan bazıları da yeni yanlışlara düşmüşlerdir ⁷⁹

Notları, toplam not üzerinden sırası ve derslerle ilgili bilgileri yukarıda verdiğimiz için bir kenara bırakacak olursak, Mustafa Kemal'in diğer künye bilgileri belgelere göre şu şekildedir:

Duhulü: 1 Mart 1315 (13 Mart 1899 Pazartesi). **Apolet Numarası:** 1283. **Diploma Numarası:** 5998. **Üçüncü Sınıfta sınav sonuçlarının ve yeni subayların isimlerinin açıklanması ve öğrencilerin 39 günlük bayram iznine gitmeleri:** 22 Teşrinisani 1317 (05 Aralık 1901 Perşembe). **Bayramın Bitişi:** 31 Kânunuevvel 1317 (13 Ocak 1902 Pazartesi). **Diploma töreni ve diplomaların verilisi:** 12 Kânunusani 1317 (25 Ocak 1902 Cumartesi). **Neşeti (Harp Okulu'ndan Çıkışı):** 28 Kânunusani 1317 (10 Şubat 1902 Pazartesi).

Önemli bir yanlışlık konusu da Mustafa Kemal'in "**Sicili**"dir. Kara Kuvvetleri Komutanlığı Arşivi'nde bulunan "Özlük Dosyası"nda sicili "**1317-P. 8**", (**1317-Piyade-8**) olarak görülmektedir. Buradaki 1317 Rumi yılı bazı kaynaklarda 1901, bazı kaynaklarda 1902 olarak çevrilmektedir. Bunun doğrusu **1901**'dir. Okul o dönemde 13 Mart'ta eğitim ve öğretime başlamakta, aralık ayı sonun-

⁷⁹ Mesela bakınız: S. Borak, "Atatürk'ün Biyografisinde Yapılan Yanlışlıklar" **Atatürk Araştırma Merkezi D.**, C. I., sayı: 1 (Kasım 1984), s. 277-285. M. Balcıoğlu, "Atatürk'ün Biyografisine Katkı", s. 539-541.

da da eğitim-öğretim yılı bitmektedir. 1317 Rumi yılı 01 Mart ile 28 Şubat arasında 12 ayı kapsamaktadır. 1317 Rumi yılının toplam 9 ay ve 18 günü yani 14 Mart ile 31 Aralık arası Miladi 1901 yılındadır. 1901 yılının Mart ayında 18 gün, diğer nisan, mayıs, haziran, temmuz, ağustos, eylül, ekim, kasım ve aralık aylarının tamamı 1317 yılına aittir. 1317 yılının sadece 2 ay ve 13 günü yani, 01 Ocak ile 13 Mart günleri arası Miladi 1902 yılındadır. 1902'nin Ocak, Şubat aylarının tamamı ile mart ayının 13 günü, Rumi 1317 yılındadır.⁸⁰ Bu duruma göre, Mustafa Kemal ve diğer "1315 Duhullü" Harbiyeliler, "1901 Devresi" olmaktadır. Mustafa Kemal Atatürk'ün Sicili de "**1901-Piyade-8**" dir.

Mustafa Kemal'in "sicili" bazı yayınlarda "**Piyade-1474**" olarak verilmektedir.⁸¹ Bu bilginin en eski kaynağının Muharrem Mazlum (Iskora)'un eseri⁸² olduğu görülmektedir. Bunun Mustafa Kemal'in Akademi'deki numarası olması muhtemeldir. Özlük dosyası bilgileri, Onun "*subay sicili*"nin "**1317-Piyade-8**" (**1901-Piyade-8**) olduğunu tartışmaya yer bırakmayacak şekilde ortaya koymaktadır.

80 G. A. Muhtar Paşa, **Takvîmü's-Sinin**, Hazırlayan: Y. Dağlı-H. Pehlivanlı, Ank., 1993, s. 429-436.

81 A. F. Cebesoy, a g e., s. 38. F. R. Unat, "Atatürk'ün Öğrenim Hayatı ve Yetiştği Devrin Millî Eğitim Sistemi", s. 86. Ö. S. Coşar, **Atatürk Ansiklopedisi C. I, (1881-23 Temmuz 1908)**, s. 277

82 M. Mazlum (Iskora), a g e., s. 253.

YABANCI DİL ÖĞRENME GAYRETLERİ VE BİLDİĞİ DİLLER

M. Kemal, yetişme sürecinde yabancı dil öğrenmeye büyük bir önem ve öncelik vermiştir. Bu önceliği de sınıf ve sıra arkadaşı Ali Fuat Cebesoy'a, "*Bir kurmay subay muhakkak lisan bilmelidir. Bunun aksini düşünmek büyük hatadır*" diye açıklamıştır.

Öğrenim hayatı ve gördüğü dersler ile notları incelendiğinde Mustafa Kemal'in, Selanik Askerî Rüştiyesi ve Manastır İdadisi'nde **Fransızca**, Harp Okulu ve Harp Akademisi'nde buna ilaveten ikinci yabancı dil olarak da **Almanca** eğitimi aldığını görüyoruz. Bu derslerden ya tam not alarak, ya da tam nota yakın notlar alarak geçmiştir ⁸³

Prof. Dr. Şerafettin Turan, şu ana kadar Atatürk hakkında yapılmış en iyi biyografi çalışması olan yeni eserinde, M. Kemal'in Almancası ile ilgili bilgileri verdikten sonra; "*Mustafa Kemal Almancanın dışında ikinci bir yabancı dil daha öğrenmeyi gerekli görmüştü. Doğal olarak da yaygın olduğu kadar Osmanlı dünyasını her yönden*

⁸³ Bu konuda bakınız: A. Güler, **Askerî Öğrenci Mustafa Kemal'in Notları (Arşiv Belgelerinin Işığında)**, 1-82 s.

çok etkilemiş olan Fransızca'yı seçmişti” diyerek⁸⁴ Almancanın esas dili, ikinci yabancı dilinin de Fransızca olduğunu ifade etmektedir. Sayın Turan'ın, dönemin Türk-Alman yakınlaşmasına bakarak bu yargıya vardığı anlaşılmaktadır: “II. Abdülhamit döneminde orduyu Alman askerî uzmanlarının önerilerine göre düzenlemeye ve eğitmeye yönelindiğinden açılan okullarda ve özellikle askerî okullarda Almanca öğretimine önem verilmişti. Mustafa Kemal de Selanik Rüştiyesi'nden başlayarak okullarda Almanca öğrenimi görmüştü...”⁸⁵

Halbuki arşiv belgeleri incelendiği zaman bu yargının yanlış olduğu görülmektedir. Bir defa, not çizelgelerine göre; M. Kemal'in öğrencilik yıllarında Selanik Askerî Rüştiyesi ve Manastır Askerî Lisesi'nde Fransızca dersi (hem de iki ayrı ders olarak: Fransızca ve Hatt-ı Fransevî asli derstir ve Almanca dersi yoktur. Harp Okulu ve Harp Akademisi'nde de bu durum devam etmiş, Lisan-ı Fransevi (veya Fransızca) asıl yabancı dil; Almanca veya Rusça bu isimle ikinci yabancı dil dersi olarak okutulmuştur.⁸⁶

Fransızca öğrenimi konusunda Mustafa Kemal'e ilk yönlendirmeyi Selanik Askerî Rüştiyesi'nde Fransızca öğretmenini olan Yüzbaşı Nakiyüddin Yücekök'ün yaptığını yukarıda söylemiştik. Yine yukarıda belirttiğimiz gibi, onun yaz tatillerinde Manastır'dan Selanik'e geldiğinde 1888'de kurulmuş olan College des Freres de la Salle'ın (Frerler Mektebi) özel kurslarına devam ettiğini biliyoruz.

⁸⁴ Ş. Turan, **Mustafa Kemal Atatürk Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2004, s. 51.

⁸⁵ a g e., aynı yerler.

⁸⁶ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bakınız: Ali Güler, **Askerî Öğrenci Mustafa Kemal'in Notları (Arşiv Belgelerinin Işığında)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2001, I-III., 1-82 s.

Mustafa Kemal'in Öğretmenlerinden Bazıları

Nakiyüddin Yücekök

Şemsi Efendi

Mehmet Tevfik Bilge

Osman Koptagel

M. Kemal, Harp Okulu'nda Fransızcasını St. Joseph Fransız Lisesi mezunu olan arkadaşı Ali Fuat Cebesoy ile birlikte ilerletmeye çalışmıştı. Kendisi Ali Fuat'a teknik derslerde yardım etmeyi üstlenmiş, onun da Fransızcasından faydalanmak istemişti: *"Birbirimize yardımcı olacağız. Merak ettiğim bazı Fransızca eserleri okumam için sık sık lügate müracaat ediyorum. Bundan sonra sizden faydalanmaya çalışacağım."*

Akademi'den arkadaşı Asım Gündüz'ün belirttiğine göre M. Kemal, Harp Akademisi'ne başladığında Beyoğlu'nda bir Fransız baya-na pansiyoner olmuştu. Ev sahibesi ona Fransızca dersler verdiği gibi onun için Fransız elçiliği kuryeleri aracılığıyla İttihat ve Terakki üyesi Türklerin Paris'te yayımladıkları gazeteleri de getiriyordu. Bu sırada tarihe merak sarmış olan M. Kemal, Osmanlı tarihine ilişkin Fransızca kitaplar okumaya da başlamıştı.

O, öğrenimini bitirdikten sonra da her vesileyle Fransızcasını geliştirmeye, yeniden dersler almaya çalışmıştır. Balkan Savaşları yıllarından başlayarak Mütareke dönemine kadar devam ettiği **Madam Corinne**'in evi, ona başkentin tanınmış kültür adamları ile tanışması, çok sesli müziğe ilgi duyması yanında Fransızca konuşması yönünden de büyük bir imkân sağlamıştır.⁸⁷ Corinne, 1909'da M. Kemal'in arkadaşı Yüzbaşı Ömer Lütfi ile evlenmişti. Ömer Lütfi, M. Kemal Hareket Ordusu ile İstanbul'a geldiği zaman Corinne onu ailesi ile tanıştırmıştı. Şiire ve edebiyata eğilimli olan M. Kemal bundan sonra İstanbul'a gelişlerinde Corinne ailesini ziyaret etmeyi ihmal etmemiştir.

Yüzbaşı Ömer Lütfi, Balkan Savaşları sırasında şehit düşünce dul kalan Corinne Lütfi, Beyoğlu Bursa Sokaktaki (bugün Sadri Alışık Sokağı) 4 katlı, 36 odalı konağı bir kulüp hâline getirmişti. Her Cumartesi orada "*salon günleri*" düzenliyordu. Klasik müzik ağırlık-

⁸⁷ Corinne, İtalyan asıllı idi. Büyükbabası Gregorie Osmanlı sarayında tercüman olarak görev almıştı. Onun oğlu Luigi (Luis) tıbbiyeyi İstanbul'da bitirmiş ve hekim olarak albaylığa kadar yükselmişti. Corinne, Luigi ailesinin üç çocuğundan biri olup 1883'te doğmuştu. Güzel sanatlara eğilimli olduğundan Paris Konservatuari'na yazılmış ve onun piyano ve şan bölümlerini bitirmişti. Küçük kız kardeşi Edith de beş dil öğrenmişti. Ş. Turan, a.g.e., s. 52.

lı olan, şiir ve edebiyat söyleşilerini de içeren bu toplantılarda Corinne, piyano çalıyor, Namık Kemal'in torunu Cezmi de kemaniyla ona eşlik ediyordu. Selim Sırrı Tarcan gibi kimi genç aydınlar ile şair-i azam Abdülhak Hamit Tarhan ve eşi Lüsien de salon günlerine devam edenler arasındaydı.

Mustafa Kemal, Corinne'in ricasıyla bu toplantılara ancak iki arkadaşını götürebiliyordu. O her seferinde Rauf Orbay'ı yanına almış, bir keresinde de Halide Edip'i götürmüştü. M. Kemal böylece Fransızcasını ilerletirken, giderek Corinne Lütfi ile de dost olmuşlardı. Corinne'in yeğeni olan Melda Özverim bunu, "*düşündüklerini dürtüstçe birbirine ifade etmekten çekinmeyen iki insan arasındaki gerçek dostluk*" diye nitelemektedir. İkisi arasındaki bu ilişki 1917 yılına kadar mektuplaşmalarla sürdürülmüştür. Bu sırada M. Kemal mektuplarını Fransızca yazıyordu. Ancak bazı mektuplarının, yazım kuralları yönünden Corinne tarafından düzeltildiği de anlaşılmaktadır.

Sofya'dan dönen M. Kemal, oradaki ev sahibesi Hilda Christianus'a gönderdiği mektupları da Fransızca yazmıştı. Tedavi için gittiği Karlsbad'da da Almancanın yanında Fransızca dersler almıştı. Almanca öğretmenini onu İsviçreli Mm. Heinriche ile tanıştırmıştı. "*Gözleri tatlı bir mavilikte*" olduğu için âmâ olduğu anlaşılmayan bu öğretmenle haftalığı 100 krona anlaşmışlardı. Derslere 13 Temmuz 1918'de başlanılmıştı. M. Kemal yanında götürdüğü Balzac'ın ünlü "*Le Peau de Chagrin*" adlı kitabından bazı bölümler okuyarak öğretmeninden telaffuz yanlışları varsa düzeltmesini istemişti. M. Heinriche buna şu cevabı vermişti: "*Beyefendi, düzeltereğiniz hiçbir şey yok. Fransızca'yı güzel telaffuz ediyorsunuz. Bilmediğiniz kelimeler için de lügate bakınız.!*"

Bu dersler fazla sürmemiştir. Ancak Mustafa Kemal'in Mm. Heinrich'e'den aldığı cesaretle Karlsbad'daki anılarının bir kısmını Fransızca yazdığı görülmektedir.

Fransızcasını kişisel çabasıyla ilerleten M. Kemal, yabancı konuklarıyla görüşmelerinde bu dili kullanmaya başlamıştı. Kurtuluş Savaşı yıllarında Ankara'ya gelen Fransız gazeteci **Berthe Gaulis**'ten başlayarak yabancı ziyaretçileriyle Fransızca konuşmuştur. 1922 sonlarında Ankara'da M. Kemal ile birçok kez görüşen İngiliz gazeteci **Grace Elison**, onun Fransızca'yı seçkin sözcüklerle kullandığını belirtmektedir. Bununla birlikte Mustafa Kemal, çok önemli gördüğü konular tartışılırken Türkçe konuşmakta, tercüman kullanmaktadır. ABD Büyükelçisi C. Sherril, bu konuda şunları söylüyor: *İlk görüşmede âdet olduğu üzere sadece Türkçe konuşur. Eğer konu ile ilgilenirse, nefis bir Fransızca ile devam eder.*"

M. Kemal'in, katıldığı bazı uluslararası toplantılarda Fransızca konuştuğu bilinmektedir. Mesela, 25 Ekim 1931'de İstanbul'da toplanan İkinci Balkan Konferansı'nın son oturumuna katılarak Fransızca bir konuşma yapmıştır.⁸⁸

Mustafa Kemal, ikinci yabancı dil olarak aldığı Almanca derslerini zaman içinde geliştirmiş, çeviri yapabilecek ve konuşulanları anlayabilecek bir seviyeye getirmiştir. Aşağıda değerlendireceğimiz gibi, 1907'de yayımlanan "**Bölüğün Muharebe Talimi**" ve 1908'de yayımlanan "**Takımın Muharebe Talimi**" isimli askerliğe dair iki eseri General Litzman'dan çeviridir.

M. Kemal Ataşemiliter olarak atandığı Bulgaristan'ın Sofya şeh-

⁸⁸ M. Kemal'in Fransızcası hakkındaki bu toplu bilgiler için bakınız: Ş. Turan, a g e., s. 51 vd.

rinde 1913 sonlarında evlerini kiraladığı Alman asıllı Christianus'un eşi Hilda'dan (Hildegard) Almanca dersi almıştır. Sofya'dan döndükten sonra Çanakkale Savaşları sırasında Maydos Karargâhı'ndan Madam Hilda'ya yazdığı 6 Haziran 1915 günlü mektupta bu derslerden şu şekilde söz etmişti: *"Sizin bana verdiğiniz Almanca derslerini asla unutmadım. Sizi temin ederim ki top gürültüleri ve mermi yağmuru altındaki mühim muharebe günlerinde dahi hayatımın en güzel hatıraları, bu güzel ve dost saatlerdi."*

O, daha sonraki yıllarda da Almancasını ilerletmek için fırsat buldukça özel dersler almayı ihmal etmemiştir. 1918'de tedavi için gittiği Karsbad'da bir öğretmen tutmuştu. Ancak ders veren bayan öğretmenin öğretme şeklini beğenmediği için bu dersler fazla sürmemiştir. Anılarında bu durumu şu şekilde açıklamaktadır: *"15-20 Temmuz 1918: 6 günlük sergüzeşti günü gününe yazmak müyesser olmadı. Bu günler zarfında Almanca dersine hitam (son) verildi."*

Bütün bu gayretler sonucunda M. Kemal, Almanca kitapları okuyup anlayacak, kendi alanıyla ilgili olanlardan çeviriler yapacak ve günlük konuşmaları izleyecek düzeye gelmişti. Veliaht Vahidettin'e eşlik ederek Almanya'ya gittiğinde, Kaiser Wilhelm ile ilk karşılaşmalarında Kaiser'in Almanca konuşmasına Fransızca cevap vermiştir: *"Veliaht beni İmparator'a takdim etti. Bir eli göğsü üzerinde düğmelere sokulmuş olan İmparator, öteki eliyle elimi tuttu, çok yüksek sesle Almanca olarak:*

Onaltıncı Kolordu... Anafarta... dedi. Hazır bulunanlar İmparator'un ihtarını üzerine bana döndüler.

Ben Kayzer'in ne demek istediğini anladığım için biraz sıkıldım, öntime baktım. İmparator, benim bu mahcup ve mütevazı hâ-

limden şüphelenerek, yanlış bir şey söylemiş olması ihtimalini düşünmüş olsa gerek ki bana sordu:

Siz 16. Kolordu komutanlığı ve Anafartalar'ı yapmış olan Mustafa Kemal değil misiniz?

Almanca sorulan suale Fransızca cevap verdim:

- Evet ekselans..”

Daha sonra Kaiser'in verdiği ziyafette General Ludendorff'a onu göstererek “Sağdaki adamla konuş!” diye uyarıda bulunmuştu. M. Kemal bu anısını anlatırken, “Bittabi bu konuşmaları anlayacak kadar Almanca bildiğim için imparatorun ihtarına ve Ludendorff'un cevabına intikal etmiştim (anlamıştım)” demiştir. Fakat daha iyi bildiği Fransızca konuşmayı tercih etmiştir.⁸⁹

Atatürk'ün yabancı dil bilgisi hakkında kütüphanecisi Nuri Ulusu da şunları söylüyor: “Atatürk'ün gençliğinden beri öğrendiği için çok iyi Fransızcası vardı. Bilahare Ali Fuat Cebesoy'dan da ‘Fransızca hocam’ diye bahsederdi. Almancası da iyiydi. Almancayı tedavi için gitmiş olduğu Avusturya'nın Karlsbad şehrinde kaldığı dönemlerde öğrenmeye başladığını söylerdi.”⁹⁰

⁸⁹ M. Kemal'in Almancası hakkındaki bu toplu bilgiler için bakınız: Ş. Turan, a.g.e., s. 51. Bu Almanya seyahati hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: M. Önder, **Atatürk'ün Almanya Gezisi 15 Aralık 1917-4 Ocak 1918**, Ankara, 1981, s. 1-120.

⁹⁰ **Atatürk'ün Yanı Başında, Çankaya Köşkü Kütüphanecisi Nuri Ulusu'nun Hatıraları**, Derleyen: M. Kemal Ulusu, Doğan Kitap, İstanbul, 2009, s. 60.

OKUMA SEVGİSİ

Yapılan bütün araştırmaların ortaya koyduğu üzere, Atatürk inkılapları, sosyal muhtevaları ve Türk milletini hedefleyen karar ve uygulamaları yönünden kesinlikle, uzun ve derin düşünce, analiz ve sentezin sonucudur. Bu bakımdan felsefi, fikri ve ilmi bir temelin olmaması mümkün değildir. Bu nedenle Atatürk karşımıza güçlü bir fikir adamı, düşünce adamı olarak çıkmaktadır. Atatürk bizzat, *“Kumandanlar astlarından yüksek ve âlim olmalıdırlar”* diyerek bir devlet adamı veya yönetici için fikri veya kültürel birikimin, olgunluğun önemini ifade etmiştir.

Atatürk bakımından bu birikimin oluşmasında öncelikle *“oku-ma tutkusu”*nun etkili olduğunu söylemek mümkündür. Prof. Dr. Ş. Turan bu konuda şunları söylemektedir: *“Mustafa Kemal’in iyi bir kurmay subay olarak yetişmesinin ötesinde, ülkesinin geleceğini düşünen bir aydın, ona bağımsızlığını kazandıracak ulusal bir savaşın lideri, bilim ve tekniğin son verilerine dayalı yeni bir devletin kurucusu ve her alanda çağdaşlaşmaya yönelik bir devrimin planlayıcısı ve uygulayıcısı, özetle Atatürk olmasını sağlayan etkenler ara-*

sında en büyük payı, okul sıralarında başlayarak son nefesini verinceye kadar sürdürdüğü **okuma tutkusunu** almaktadır. Bu tutkuda onun yalnızca eline aldığı sayfaları okuyup tüketen biri değil, kendisinin kültür tanımında vurguladığı gibi, okuduklarını değerlendiren, onları daha önce okudukları ile bütünleştirip senteze ulaşabilen ve zekâsını eğiten bir düşünür olduğu dikkati çekmektedir.”⁹¹

Elbette Atatürk bir bilim adamı değildir. Fakat o bilimi “en hakiki yol gösterici” kabul ederek okuyan, araştıran, düşünen ve sentezlere varan, bunları pratik olaylara uygulayarak problemlerin çözümünü gösteren bir fikir, bir düşünce adamıdır. Onun bu özelliği, diğer bütün niteliklerini etkisi altına alır. O güçlü bir düşünce adamı olduğu için, kuvvetli bir devlet adamı, lider, asker ve inkılapçıdır. Önderliğinde gerçekleştirilen Türk inkılabının her sahada başarıya ulaşması ve millî sınırlarımızı aşarak uluslararası bir görünüm kazanması da, onun ve hareketinin düşünce gücü ile ilgilidir.⁹²

Atatürk’ün düşünce yapısının temelinde, “düşünce”nin, “fikrin” kişisel yönden olduğu kadar, toplum yaşamında ve insanların yönetiminde çok büyük bir yer tuttuğunun da belirtilmesi gerekir. O, Sofya Ataşemiliteri iken arkadaşı Nuri Conker’in kitabı üzerine yazdığı, fakat 1918’de yayımlanan **Zabit ve Kumandanla Hasbihal** adlı kitabında “düşünce”nin önemi üzerinde durmuştur. Musa ve İsa peygamberlerin, Napoleon gibi kahraman öncülerin, içinde yaşadıkları toplumların düşünce ve özlemlerinin temsilcisi olduklarını belirttikten sonra, “düşünce”nin önce “seziş”e arkasından “inanış”a dönüşerek kişi ve toplum hayatını etkilediğini öne sürmüştür:

91 Ş. Turan, a g e., s. 60.

92 A. Güler, **Atatürk ve Cumhuriyet**, Berikan Yayınevi, Ankara, 2004, s. 173.

“Özetle, insanları istediği gibi kullanan kuvvet, düşünceler ve bu düşünceleri sezinleyen ve genelleştiren kimselerdir. Düşüncenin özelliği de, hiçbir itirazın bozamayacağı bir kesin biçimle kendini kabul ettirmektir. Bu ise, düşüncenin yavaş yavaş seziş biçiminde değişerek inanışa dönüşmesiyle mümkündür. Ve öyle olduktan sonradır ki, onu sarsmak için bütün başka mantıkların, başka akıl yürütmelerin hükmü olamaz.”

M. Kemal, 20 Mart 1923'te Konya Türk Ocağı'nda gençlere seslenirken ülkenin geri kalmışlığının başlıca nedeninin yanlış düşünce biçimi olduğunda ısrar ederek şunları söylemiştir: *“Düşünüş biçimi zayıf, çürük, yanlış, sefih olan bir sosyal topluluğun bütün çabası boşunadır. İtiraf etmek zorundayız ki, bütün İslam dünyasının sosyal toplumlarında hep yanlış düşünce biçimleri egemen olduğu için, doğudan batıya kadar İslâm memleketleri, düşmanların ayakları altında çiğnenmiş ve düşmanların esaret zincirine girmiştir...”*

Toplum olarak yalnızca askerliğe, savaşılmaya önem vererek dünyada bilim, teknoloji ve sanat alanlarındaki gelişmeleri yok saymanın ve onları küçümsemenin çok yanlış olduğunu belirten M. Kemal, bu davranışın, geri kalmanın önemli bir başka nedeni oluşturduğunu söylemiştir. Bundan kurtulabilmek için, aydınlarla halkın düşünceleri arasında bir uyum sağlamanın zorunlu olduğunu ve aydınların batı taklitçiliğine kaçmaksızın milletin tarihini, ruhunu ve geleneklerini doğru biçimde belirleyip halka yaklaşması, halkın da aydınlara güven duyarak *“yürümesini çabuklaştırması”* gerektiğini vurgulamıştır.

Bu nedenlerle o, yaşamı boyunca Türk bireyini, düşünen, bugünü ve geleceği ile ilgilenen bir vatandaş düzeyine çıkarmaya çalışmıştır. Kendisinin olayları bütün boyutlarıyla değerlendirme düze-

yine yükselmesinde en büyük etken de, (diğer etkenlerle birlikte) düşünürler, yazarlar ve kitaplar olmuştı. Onun Manastır Askerî Lisesi'nden başlayarak son günlerine kadar devam eden tutku derecesindeki okuma sevgisi artık günlük bir alışkanlık hâline gelmiştir. Özel kütüphanesi, anı defterlerine yazdığı notlar ve yaptığı kitap siparişleri bunu somut olarak göstermektedir.⁹³

Bu nedenle günümüzde eğitim bilimcilerin “*beyin teknolojisini geliştirme*” kavramı ile ifade ettikleri “*okuma-yazma*” faaliyetinin, M. Kemal'i “**Atatürk**” yapan en önemli etken olduğu tartışılmaz bir gerçektir.

Öğrenim hayatı boyunca özellikle Manastır Askerî Lisesi yıllarında biraz da arkadaşı Ömer Naci'nin etkisiyle bilinçli bir okuma faaliyetine başladığını yukarıda ayrıntılı bir şekilde anlattığımız Mustafa Kemal'in okuma sevgisi, ilerleyen yıllarda artarak devam edecektir. Manastır'da Mehmet Emin Yurdakul, Namık Kemal gibi dönemin güçlü Türk şairleri ile tanışan genç Mustafa, Harp Akademisi yıllarında özellikle ünlü Alman ve Japon komutanların hayatlarına ilişkin kitapları okumaya başlamıştır. 1903'de 1870–1871 Alman-Fransız savaşına ait bir kitabı kendisini o komutanların yerine koyarak okuduğunu not defterlerinde şu şekilde anlatıyor: “*İstifade-i olabilmek için roman gibi okumayacağım. Kendimizi başkomutan yerine vaz ederek (koyarak) onların o zaman edindikleri malumatı söyleyeceğim.*” Büyük bir ihtimalle bir konferans için okuduğu bu kitapta⁹⁴ Başkomutan Moltke ile aralarında anlaşmazlık bulunan II.

93 Ş. Turan, a g e., s. 62.

94 Yukarıda değinildiği gibi, Akademi'de kürsüden arkadaşlarına konferanslar vermekteydi. Bunların bazılarının metinleri Akademi'den sınıf arkadaşı Asım Gündüz Paşa'nın anılarında (**Hauralarım**, Hazırlayan: İ. Ilgar, Is-

Ordu Komutanı Friderich Karl'ı “*muktedir, doğru kararlar veren*” biri olarak övmektedir.

İlk görev aldığı Şam'da birlikte Vatan ve Hürriyet Cemiyeti'ni kurdukları Tıbbiye'den atılma Dr. Mustafa Cantekin'in dükkânındaki felsefeye, sosyalizme ve devrime ilişkin Fransızca kitapları okumuştur.

Atatürk ve Arkadaşı Ömer Naci

O savaş alanlarında bile kitap okuma alışkanlığından vazgeçmemişti. Çanakkale Savaşları sırasında Maydos'tan İstanbul'daki ya-

tanbul, 1973) verilmektedir. Zaten bu savaşları Akademi'de ders olarak da incelemekte idiler: Kurmay görevleriyle 1866 ve 1871 Prusya-Avusturya, Prusya-Fransa Savaşları, önce **Pentev Paşa** (Demirhan), sonra da Kurmay Albay **Hasan Rıza Bey** tarafından anlatılmıştır.

kın tanıdığı Madam Corinne'e yazdığı 20 Temmuz 1915 günlü mektupta, oraya giden karargâh kâtiplerinden Hulki Efendi'ye satın alınması için birkaç roman adı vermesini rica etmişti. Bir süre sonra Corinne ona başka kitaplar gönderince kendisine teşekkür etmiştir.

Kolordu ve Ordu Komutanı olarak Doğu Anadolu'da bulunduğu dönemde ise birçok Türk ve yabancı yazarlarla birlikte Avrupa'daki son gelişmelere ilişkin kitapları okuduğu görülmektedir. Mesela, XVI. Kolordu Komutanı olarak Silvan-Bitlis yöresinde bulunurken, 7 Kasım–25 Aralık 1916 günlerini içeren 49 günlük sürede şu yedi kitabı okumuştur:

1. Namık Kemal, **Tarih-i Osmanî**, İstanbul, 1889.
2. Namık Kemal, **Makalat-ı Siyasiye ve Edebiyye**, İstanbul 1327 (1911).
3. Mehmet Emin Yurdakul, **Türkçe Şiirler**, İstanbul, 1316 (1900).
4. Tefvik Fikret, **Rûbab-ı Şikeste**, İstanbul, 1316 (1900).
5. Ahmet Hilmi, Şehbenderzade, Filibeli, **Allah'ı İnkâr Müm-kûn müdür?** İstanbul, 1327 (1911).
6. Georges Forsengrive, **Mebadi-i Felsefeden Birinci Kitap: İl-münnefs**, Çeviren: Ahmet Naim, İstanbul, 1331 (1915).
7. Alphonse Daudet, **Sopho, Moeurs Parisienne**.

Ordu Komutanı iken 1917'de okuduğu kitaplar arasında değişik yönlerden önemli şu üç yabancı eser dikkat çekmektedir:

1. Gustav Le Bon, **Desequilibre du Monde (Cihan Muvazenesi-nin Bozulması)**, 2 Cilt, Çeviren: Ali Reşat, Galip Ataç, İstanbul, 1340 (1924).
2. **Enseignement Psychologiques de la guerre Europeenne** (Avru-

pa Harbinden Alınan Dersler), Çeviren: Abdullah Cevdet, İstanbul, 1918.

3. Louis Bohner, **Madde ve Kuvvet**.

Mustafa Kemal, tedavi için gittiği Karlsbad'da boş saatlerini hep okuyarak geçirmiştir. Almanca ve Fransızca dersler aldığı için daha çok yabancı dillerdeki kitapları okuduğu anlaşılmaktadır. O günlerde tuttuğu anı defterinde gece uyumadan önce ya da sabah kahvaltısından sonra saat 08.00–10.00 arasında kitap okuduğunu belirtmektedir. Okuduğu kitaplar arasında; Balzac'ın **Le Peau Chagrin**'i, Andre Baumier'in **Revolte**'u (Ayaklanma), Marcel Prevaurt'un aşk ve evliliğe ilişkin bir eseri ile Sosyalizm'den ve Karl Marks'tan söz eden bir kitap bulunmaktadır. Bunun Fransızcaya çevrilen **Le Capital**'in bir eleştirisi olduğu anlaşılmaktadır.

Mustafa Kemal, Karlsbad'dan Viyana'ya döndüğü zaman, Baron Batz'ın **Vers l'echafand**; François Rauxs'nun **Les Origines de l'expedition d'egypte** (**Mısır Seferinin Başlangıcı**) adlı kitaplarını ve J. Patouilletz'un Rus dramatik yazarı Alexandre Ostrovsky'yi anlatan kitabını satın almıştı. Fakat anılarında, “Geçen gece yeni aldığım Fransızca kitaplardan birine başlamak istedim. Hemen hepsinin başından birkaç sayfa okudum; fakat devam için hiçbirini üzerinde karar veremedim” diyerek bunları pek zevkle okumadığını da belirtmektedir.

Mustafa Kemal'in cephede bile kitap okuma tutkusunun Milli Mücadele sırasında da devam ettiğini biliyoruz. Mesela 1922 Mart ayına ilişkin notlarında şu satırlar okunmaktadır:

“9 Mart: Saat 7'de kalktım. Biraz kitap okudum.

10 Mart, Aziziye: İsmet Paşa ve beraberindekiler saat 10'da gittiler. Ben notlarımı yazıyorum. Biraz kitap okuduktan sonra yatacağım.

11 Mart: Yalnız kaldım bu notları yazdım. Biraz kitap okuyacağım.

18 Mart: Banyo yapmıştım. Yatakta biraz kitap okuduktan sonra hazırlandım. Çalışma odasına geçtim; kitap okudum.”

Binbaşı Mahmut Bey'in anılarından Başkomutan'ın Büyük Taarruz öncesinde Reşat Nuri'nin Çalıkuşu romanını okuduğunu ve çok beğendiğini öğreniyoruz: “Bugün (21 Ağustos 1922) Akşehir'deyiz. İki gündür Paşa **Çalıkuşu** romanını okuyor. Öyle beğendi ve sevdi ki...

TBMM Başkanı Mustafa Kemal'in kitap sevgisi onu tanıyan yabancılardan da dikkatini çekmiştir. Kendisini birkaç kez ziyaret etmiş olan Fransız gazeteci **Berthe Gaulis**, ikinci kez Türkiye'ye gelmeden önce Fransa'nın Fas Genel Valisi Mareşal Lyautey'e gönderdiği mektupta (26 Eylül 1922); “yakında Ankara'ya dönüş hediyesi olmak üzere yanımda küçük bir bavul kitap götüreceğim. Çünkü orada tehalükle aranan şey budur” diye yazmıştır. Sonraki yıllarda da kendisini yakından tanıyan ya da onun bilim ve sanatla ilgilendiğini öğrenen birçok yabancı yazar ve bilimadamı eserlerini ona sunmak için âdeta birbirleri ile yarışmışlardır Mesela, Kurtuluş Savaşı yıllarında onunla görüşmüş olan İngiliz gazeteci **Grace M. Elison**, bu izlenimlerini anlattığı **Turkey Today** adlı eserini 1 Ekim 1928'de, “Türkiye Cumhurbaşkanı Son Ekselans Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya – Dostu olduğum Türk ulusuna ilişkin büyük anı!” diye imzalayarak sunmuştur.⁹⁵

⁹⁵ Kitabın Türkçesi için bakınız: **Bir İngiliz Kadını Gözyle Kuva-i Milliye Ankarası**, Çeviren, İ. Türek, Milliyet yayınları, 1973. Ş. Turan, a.g.e., s. 62 vd.

NASIL OKURDU, NASIL ÇALIŞIRDI?

Okumayı başlıca uğraş, kitabı da arkadaş edinen Mustafa Kemal Atatürk, saatlerini hatta günlerini okumakla geçiren bir insandı. M. Kemal Atatürk'ün okuma tutkusu, çocukluğunda oyundan daha çok zamanını alan, askerî okullarda dönemin baskılarına karşın uykusuz yatakhane gecelerini dolduran, savaşın en yoğun olduğu cephelerde bile etkinliğini sürdüren bir büyük tutkuydu. Kütüphanesinde okumakla geçen nice gecelerin sabaha uykusuz vardığına, birer akademik toplantı olan sofra görüşmelerinden, Boğaz'da yapılan motor gezilerine kadar çoğu konuşmalarının kitapla ve okuma ile ilgili olduğuna yakın çevresinde bulunanlar şahittir.

Atatürk'ün kitap okumadaki belirgin özelliklerinden biri, incelediği konuya ilişkin ya da ilgisini çeken konulardaki kitapları, sürekli bir okuma ile bitirmeden bırakmamasıdır. Atatürk'ün bu özelliğine değinen Falih Rıfkı Atay, *“bir kitabı merak edince, koskoca bir cilt de olsa bitirmeden uyuyamaz veya pek az uyku aralaması ile okumaya devam ederdi”* derken, Afet İnan, *“O, herhangi bir kitaba başladığı zaman, kitap hacmi ne olursa olsun, bitirmeden elinden bırakmamıştır. Bir insan için normal addedilen çalışma saatlerini*

çok aşan bir zamana tahammülü daima olmuştur” diyerek bu özelliğini vurgulamışlardır.

Atatürk'ün kütüphanesindeki kitaplardan birçoğunu elden geçirdiğini belirten Uluğ İğdemir, “Atatürk bu kitapları bir süs olsun diye toplamamıştır. Çoğunu okumuş ve kenarlarına çeşitli işaretler koymuştur. Atatürk çok çabuk okuyan, okuduğu üzerine düşünen bir insandı. Rahmetli Aka Gündüz ‘**Dikmen Kızı**’ adlı romanını Atatürk'ün bir gecede okuduğunu kendisine söylediğini bize anlatmıştı” diyerek ekliyor: “48 saat uyumadan çalışabilen Atatürk'ün ilgi duyduğu bir eseri uyumadan bir hamlede bitirmesini doğal sayınak gerekir.”

Bu konuda Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri olarak uzun yıllar Atatürk'ün en yakınında bulunan Hasan Rıza Soyak şunları anlatıyor: “Okumayı çok severdi; genel bilgisini sürekli olarak arttırmaya çalışırdı. Zengin bir kütüphanesi vardı. Okuması da, çalışması gibiydi; eline aldığı kitabı, eğer ilginç buldu ise bitirmeden bırakmazdı.

Okuduğu kitaplarda, ileri sürülen temel fikirlerle güdülen hedefleri açıklık ve isabetle tespit ve gayet iyi özetlerdi.

Bir geziden Ankara'ya dönüyordum. Sabahleyin trenden iner inmez doğru Köşk'e gitmiş, özel hizmete bakanlara ne durumda olduğunu sormuştum; ‘İki gün, iki gecedir ki durmadan kitap okuyor; yalnız birkaç kere banyo yaptı ve koltuğunda dinlendi’ dediler.

İzin alıp yatak odasına girdim; beyaz keten gecelik entarisi ile, geniş koltuğuna bağdaş kurmuş, dinleniyordu; elinde bitirmek üzere bulunduğu kitap vardı, bana:

‘Hoş geldin, otur bakalım... Elime bir tarih kitabı geçti... Bilmem ne zamandan beri okuyorum.’ Dedi; hayretle sordum:

Yorulmadınız mı Paşam?

'Hayır; yalnız gözlerim yaşıyor, fakat onun da çaresini buldum. Birkaç metre tülbent aldıldım, işte gördüğün gibi parça parça kestirdim; ara sıra bunlarla gözlerimi kurulum."

Bu konudaki bir başka anıyı da "**Atatürk'ün Uşağı İdim**" adlı kitabında Cemal Granda şöyle anlatıyor: "*Üçüncü gecedir ki Atatürk gözünü kırpmıyordu. Kütüphanede yere serili ayı postunun üstüne uzanıyor ve çalışıyordu. Notlarının arasına gömülmüştü. Yerler tarih kitaplarıyla doluydu. Sadece duş yapıyor, kurulanıp tekrar odaya kapanıyordu. Yemeğini bile kütüphaneye getiriyorduk.*"

Bu çalışma temposu; gerçekte bunca büyük işleri başaran Mustafa Kemal Atatürk'ün genel çalışma temposu idi. Afet İnan'ın da belirttiği gibi, "*Atatürk çalışma hayatında yorulmaz bir kudrete sahiptir.*" Zaten, birçok insanı bugün hayrete düşüren "57 yıllık bir ömre bu kadar çok işi nasıl sığdırabildiği" sorusunun cevabını da, işte bu çalışma temposunda aramak lazımdır.

Uluğ İğdemir, Atatürk'ün yoğun okuma ve çalışmalarından bir örnek olarak, bir kongre öncesi çalışmalarını şu şekilde anlatıyor: "*1937 İkinci Tarih Kongresi, bu kongreye çağrılan 25 kadar yabancı bilginin de katılmasıyla milletlerarası bir kongre karakterini kazanmıştı. Kongreye yerli ve yabancı 90 kadar bilim adamı bildiri sunmuştu. Kongreden önce gönderilen bu bildirilerin tümünü Atatürk okumuş ve hepsi hakkındaki düşüncelerini ayrı ayrı bildirilerin altına yazarak Kurum'a geri göndermiştir. Bunlardan 10-15 bildiriye bir gecede okuduğuna şahit olmuşuzdur.. Atatürk konulara böyle sarılır ve bu güçle çalışırdı.*"

Falih Rıfkı Atay'ın da belirttiği gibi; Atatürk'ün "*kitap okuyuşu da, nutkunu yazışı gibiydi. Başladı mı, eser kaç cilt olsa bitirirdi... Erişmek ihtirası ile yanar, bu yanış onda bütün tabii insanlık zaafını silip süpürdü.*"

Atatürk'ün kitap okumada dikkat çeken önemli bir özelliği de, okuduğu kitabın önemli bulduğu yerlerini kendine özgü işaretlerle belirlemesi, satır altılarını çizmesi ve sayfa kenarlarına notlar almasıdır. Afet İnan bu konuda şunları söylüyor:

“Atatürk kitapları mutlaka masa başında okumuş, elinde kırmızı mavi uçlu kalemle, bazen kitap üzerine çizgi ve işaretler yapmış, bazen de kurşun kalemle kâğıtlara notlar almıştır. Yeni köşkte kütüphanesindeki yazı masasında oturduğu pek nadirdir. Daha ziyade orta yerdeki uzun ve geniş masanın üzerine çeşitli kitap ve lügatleri dizdirir, karşısında saat, yanında sigara kutusu bulunurdu. Sık sık içtiği kahve, uzun çalışmalarına biraz fasıla verdirebilirdi. Çalıştığı yerdeki kitapların yerleri değişmemeliydi.

Kitap, lügat ve broşürlerin hemen her gece taşındığı bir yer daha vardır: Köşkün yemek salonu. Yemek salonunun demirbaş eşyalarından biri, bilhassa 1935'ten sonra, elektrikle döner geniş bir kara tahtadır. Bu gece toplantılarında, konuşulan mevzuun mahiyetine göre kütüphaneden kitaplar gelir, pasajlar okunurdu.

Velhasıl kitap hangi konuda olursa olsun Atatürk'ün fikir ve hayatı için değerli bir varlık mahiyetindeydi. Atatürk'ün hayatında iyi ve öğretici kitabın yeri daima büyük olmuştur.

Bu çalışmalar yanında mesela hükûmetin iktisadi meseleleri üzerinde titizlikle durduğu, onları okuyarak ilgililerden izahat aldığı ve yazılar üzerinde işaretler yaparak mütalaasını söylediği olmuştur.”

Yine Afet İnan, ekonomik konularla çok yakından ilgilenen ve bu konuyu devletin başlıca ödevlerinden biri olarak değerlendiren Atatürk'ün, 1933 yılındaki Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı raporlarını okurken yaptığı işaretlemeleri, *Soru işaretleri; dikkat demek olan 'D' harfi ve bazen de bir iki kelime*” olarak tanımlamaktadır.

Afet İnan'ın belirttiğine göre, “Onun dikkatle okuduğu kitapları, siz okuyacak olsanız işaretlemiş olduğu şekilleri bilmiş olursanız, kitabın bütün enteresan taraflarının belirtildiği meydana çıkar.”

Atatürk'ün genellikle kırmızı ve mavi renkli kalemle, “metin kenarını işaretlemek âdeti olduğu için, kitapları nasıl dikkatle okumuş olduğunu bu renkli işaretlerden” anlamak mümkündür. Onun kitap okurken koyduğu işaretler ve bunların anlamları şu şekildedir:

“xx” Önemli.

“xxx” Çok önemli.

“müh.” Mühim.

“ç. müh.” Çok mühim.

“D.” Dikkat.

“?” Belirtilen fikri kabul etmiyor ya da şüpheli görüyor.

Cümlelerin altını bazen kırmızı, bazen de mavi kalemle çizmiştir. Kırmızı kalemle çizdikleri, fikri kuvvetli bulduğu ve kendisinin de katıldığı; mavi kalemle çizdikleri ise o fikri beğenmediği anlamına gelir.⁹⁶

Yapılan bir incelemede Atatürk'ün 210'u Çankaya'da, 490'ı Anıtkabir'deki özel kitaplıklarında bulunan toplam 700 kitabı işaretlediği ve notlar koyduğu tespit edilmiştir.⁹⁷

⁹⁶ Atatürk'ün çalışma ve okuma şekli ile ilgili bilgiler şu iki eserden alınmıştır: Y. Vurkaç, **Atatürk ve Kitap**, Milliyet Yayınları İstanbul, 1985, s. 81-85. S. Borak, **Atatürk ve Edebiyat**, Kırmızı Beyaz Yayınları, İstanbul, 2004, s. 164-165. Atatürk'ün okuduğu kitaplara koyduğu işaret ve notlar Anıtkabir Atatürk ve Kurtuluş Savaşı Müzesi'nde görülebilir. Bunlar Anıtkabir Derneği'nin yayınladığı, **Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar** isimli yayında da bulunmaktadır.

⁹⁷ **Atatürk'ün Kitaplığı**, Cui:hurbaşkanlığı, Kardelen Ofset, Ankara, 2006, s. 33.

KÜTÜPHANECİSİ NURİ ULUSU ANLATIYOR

“Atatürk Kitap Sevgisiyle Dolu Dolu Yaşadı ve Öldü”

Atatürk'ün Çankaya Köşkü Kütüphanesi'nden sorumlu olan Nuri Ulusu (1905-29 Ekim 1979)⁹⁸ anılarında onun çalışma şekli ve okuma tutkusu konusunda şunları anlatıyor:

“Atatürk'ün kitap okuma zevki ve kitap tutkusunun ta çocukluk yıllarında başladığını herkes bilmektedir. Atatürk yalnız tarihi, askeri ve bilimle ilgili kitaplar değil, gençliğinden itibaren zaman zaman roman okumaya da çok meraklı olduğunu biliyoruz. Bilhas- sa Reşat Nuri Güntekin'in Çalıkuşu ile Aka Gündüz'ün Dikmen Kızı romanlarını çok severek okuduğunu bizzat kendisinden duymuş- tum. Hatta bana da bunları okuyup okumadığımı sormuştu; okudu- ğumu söyleyince de kendisinden bir aferin almıştım.

Okuduğu kitaplar arasında tarih kitapları daima çoğunluğu

⁹⁸ Nuri Ulusu, Atatürk'ü Samsun'a götüren Bandırma Vapuru'nun Birinci Kamarotu Hacı Tefik Ulusu'nun oğludur.

teşkil etmişti. Türk ve İslam tarihi üzerinde çok durmuş ve bu hususta çok detaylı çalışmalar yapmıştı. Bunun yanında hukuk, ekonomi ve sosyoloji dalında da çok kitap okumuştur. Bu çalışmalarını yaparken masasında daima lügatlerini bulundururdu. Not almayı da çok sever ve hep yapardı. Renkli ve kurşun kalemelerini hazırlar ve çalışma masasının üzerinde, lügatlerinin, masa saatinin, sigara kutusu ve kül tablasının yanında muntazaman hep bulundurdum.

Atatürk'ün çalışma ve okuma yeri yalnız kütüphanesi ve çalışma odası değildi, o meşhur akşam sofraları da âdetâ bir çalışma yerimizdi. O meşhur dönerli kara tahtamız, çeşitli lügatler, ansiklopediler, dergi ve broşürler, o günlerde okuduğu kitaplar yemek salonunda benim özel ayırdığım bir bölümde dururdu. Gerekli olduğu zaman da hemen gözü ile işaretini verir, ben de derhal istediği şeyi önüne koyuverirdim. İşte zaten bu sebeple her yemeğinde, sofrasında, seyahatlerinde, toplantılarında vs. beni yanından hiç eksik etmezdi.

Masa ve çalışma düzenine çok dikkat ederdi, çok titizdi ama ben de aynı dikkat ve titizlikte olduğum için Allah'a çok şükür hiç aksatmadan, hiç onu kızdırmadan ölene kadar hizmetim aksaksız olarak sürdü. Bu çalışmalarımız bahsettiğim gibi akşamları sofrada da sürerdi. Kitaplar, kâğıtlar, kara tahta, not defterleri, kalemler sofranın değişmez aksesuarlarıydı. Netice itibariyle Atatürk kitap sevgisiyle dolu dolu yaşadı ve öldü."

"İki Gün İki Gecedir Devamlı Okuyor"

"Atatürk okumayı o kadar çok severdi ki, kültür sahibi olmak onun için çok önemliydi. Kütüphanemiz çok zengin bir kitap kaynağına sahipti.

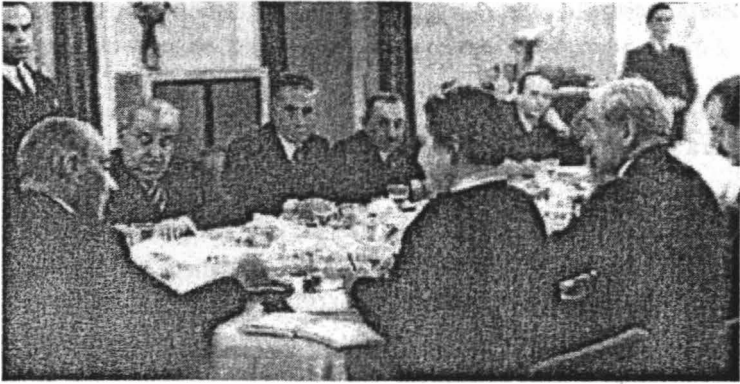
Atatürk'ün Bilim Sofrası

(Ayaktaki, Atatürk'ün Kütüphanecisi Nuri Uluşu)

Hatta hiç unutmam bir sabah Genel Sekreter Hasan Rıza Bey, Ankara'ya bir seyahatten dönmüşler ve sabah sabah doğru köşke gelmişlerdi. İlk önce bana rastlamıştı, ilk işi Atatürk'ü sormak olmuştu. 'Nuri Atatürk nerde, nasıllar?' Ben de 'İki gün iki gecedir devamlı okuyor, hemen hemen pek de bir şey yemedi, yalnız bir banyo yaptı ve de koltuğunda birkaç dakika kestirdi o kadar" dedim. 'Git bir bak, müsaitse odasına girmek istiyorum. deyince hemen odasına çıktım. Kapısını vurdum, 'gir' komutuyla yanına girdim. Üzerinde beyaz keten gecelik elbisesiyle bağdaş kurmuş vaziyette kitabını okuyordu. 'Ne var?' diye sorunca 'Hasan Rıza Bey yanınıza gelmek istiyorlar, sizi merak etmiş' deyince 'Allah Allah, kitap okumak da mı yok? Ne varmış merak edecek, çağırın gelsin tabii' deyince hemen gidip Hasan Rıza Bey'e haber verdim ve o da yanına odasına gitti.

Biraz sonra beni tekrar çağırdı, çok kitap okuduğu zaman gözleri kızarır ve de yaşarır. Onun da çaresini bulmuştuk. İnce ince

tülbentler hazırlar ve gözleri yaşarınca verirdim, o da o tülbentle gözlerini siler, kurutur ve rahatlardı. Yine gözlerinin kızarıp yaşlandığını gören Hasan Rıza Bey'in telaşlandığını görünce beni çağırtmış, girer girmez 'Nuri, nerde benim tülbentlerim' der demez tertemiz bezleri içerisinde sakladığım tülbent parçalarını tek tek ayırarak hemen götürüp kendisine verdim ve 'gördün mü, hemşire gibi çareyi hemen buluverdi. Böyle iyi oluyor' demesi üzerine Hikmet Bey, 'Paşam iyi hoş da kendinizi bu kadar yormasanız iyi olmaz mı?' cevabına elindeki kitabı göstererek 'öyle enteresan ki bitirmeden galiba bırakamayacağım' demişti."⁹⁹

Atatürk'ün Bilim Sofrası

"Tam Kırk Bir Saat Çalışmışlardı"

"Atatürk, herhangi bir mevzuda çalışırken, mevzuu ne olursa olsun, gayet dikkatli, sakin, sükunetle ve de çok sessiz çalışırdı. Çok

⁹⁹ **Atatürk'ün Yanı Başında, Çankaya Köşkü Kütüphanecisi Nuri Uluşu'nun Hatıraları**, Derleyen: M. Kemal Uluşu, Doğan Kitap, İstanbul, 2009, s. 52-54.

sık sigara içerdi. Bilafasıla yaptığı bu çalışmalarda yemek dahi yemezlerdi. Sadece ben veya o sıra yanında olan kişilerin ricalarıyla bir dilim kızarmış francala yer, bir bardak da ayran içerlerdi ama her saat başı yarım kesme şekerle pişirilmiş moka kahvesinden de bir fincan içerdi.

Hiç aralık vermeden kırk saat çalıştığını bilirim.

1937 yılında TBMM’de okuyacakları devlet programlarının hazırlanması esnasında, yemeden, uyumadan tam kırk bir saat çalışmışlardı. Bilhassa Şark’ta inşa ettirmek tasavvurunda bulundukları Doğu Üniversitesi için, Millî Eğitim işleri arasında irat buyuracakları bu olayın üzerinde hassasiyetle durmuşlardı.”¹⁰⁰

“En İyi Hediye Kitabı”

“Atatürk, okuduğu kitapların çoğunu yurt dışındaki yayıncı firmalardan ve kitapçılardan getirtmişti. Aldığı hediyeler arasında nice değerlileri gelmesine rağmen, kitap, hele hele çok sevdiği veya okumadığı bir kitap geldiği zaman çok memnun olur ve getirenlere özellikle iltifat ederdi.

Hatta hatırladığım kadar 1932 veya 1933 yılının yılbaşı geces, Millî Eğitim Bakanı o sırada yeni basılan üç ya da dört tane kitabı Atatürk’e yılbaşı hediyesi olarak getirmiş, vermişti. Çok mütehassis olmuş ve bakana teşekkür edip, ‘keşke diğerleri de böyle hediyeler getirsel’ diyerek, diğer bakanlarına da imada bulunmuştu. Sonra da beni çağırarak, ‘Nuri oğlum bunları al kütüphaneye götür, ama masamda dursun okuyacağım’ diye emrini vermişti.

¹⁰⁰ Atatürk’ün Yarı Başında, Çankaya Köşkü Kütüphanecisi Nuri Ulu’sunun Hatıraları, s. 63.

Tahmini beş bin kadar kitaptan büyük bir çoğunluğunu kesin okumuştur.”¹⁰¹

“Kitaplara Özel İşaretler Koyuyordu”

“Kitap okurken altını muhakkak kırmızı kalemle çizerek önemli hususları belirtirdi. Önemli olmayan yerleri ise ya mavi ya da kurşun kalemle çizirdi. Ama müthiş bir hızlı okuma tekniğine sahipti. Normal kalınlıkta bir kitabı başkası iki günde okur bitirirse o bir gecede bitiriverirdi. Bazen de sadece o kitabın kendisini ilgilendiren bölümlerini ayırıp okur geçerdi. Ama ilgilendiği onu meraklandıran kitabı eline geçirdi mi kesinlikle bitirmeden sabaha kadar uyumazdı.

Okuduğu kitapların ve de kütüphanedeki kitapların bakımına çok özen gösterirdim, bu da onun hoşuna giderdi. Okuyarak, yarım bırakıp, ertesi gün okuyacağı kitabın yarım kalan sayfasını, herkesin yaptığı gibi kesinlikle kıvrımazdı. O görev benimdi. Bıraktığı yerden ben işaretlerdim. Ertesi gün, gelip istediği zaman kitabı çıkarır, sayfasını açar ve önüne koyuverirdim. Şöyle alttan bir bakardı. Hoşuna giderdi. Kütüphanemizdeki kitapları arkadaşları veya bir başkası da okurken, kıbarca sayfalarını kıvrımmaları için ben bizzat ikaz ederdim. Çünkü bu sayfa kıvrırmaya çok kızardı.

Son okuduğu kitabı, son bıraktığı yerden hep saklar ve her an hazır beklerdim. Nerede, ne zaman kitabı isteyeceği belli olmazdı, kitap onun her şeyiydi. Yalnız kütüphanede değil, yemekte, ziyafet sofrasında, trende, arabada, deniz kenarında, odasında istirahatta,

¹⁰¹ Atatürk'ün Yanı Başında, Çankaya Köşkü Kütüphanecisi Nuri Ulsu'nun Hatıraları, s. 54.

uyumadan yatak odasında her zaman müsait olduğunda devamlı okur, okurdu. Tabii ben de her zaman hazır ve nazır yanında...

"Kültür ve Sanat Savaşımız Okumakla, Kitapla Olur"

"Her İstanbul seyahatine hatta bazı diğer seyahatlere de giderken, yanıma mutlaka kitaplarını alırdı, ama İstanbul'a gidiş başkaydı. İstanbul'a her gidişte çok fazla kitap alırdık. Şimdi bu arada çok önemli bir özelliğini de anlatmak istiyorum.

İlk İstanbul seyahatine giderken istediği kitaplar o kadar fazlaydı ki, karton kutular buldurup kütüphaneye getirtmiştim, tam içine kitapları doldurmak üzereyken Atatürk kütüphaneye geldi ve ne yaptığımı sordu, 'istediğiniz kitapları karton kutular aldurdum, onların içine koydurup özel trene naklettireceğim' deyince, 'dur biraz bekle' dedi. Kitap adedine şöyle bir baktıktan sonra kütüphaneden çıktı, odasına gitti. Biraz sonra, bir baktım iki tane cephanesandığını, Muhafız Alayı erleri getirip kütüphaneye koyuverdiler ve gittiler. Ne olduğunu anlamadan, bakıp dururken Atatürk içeri geldi, benim şaşkın şaşkın baktığımı görünce, 'Ne o Nuri oğlum, şaşırdın değil mi? Şaşıрма, şaşıрма, savaşta bunlarla cephanesandık, sen o zamanlar çocuktun, bilemezsin, bu sandıklar benim için çok önemlidir. Şimdi savaş bitti, yeni bir savaşımız başlıyor. O da kültür ve sanat savaşımızdır ve okumakla, kitapla olur; işte şimdi cephanesandığımız o sandıklara kitaplarımızı koy, bu sandıklarla taşınınsın, cephanenin yerini artık kitaplar alsın' dedi.

Nasıl şaşırmazdım. Bu ne biçim bir kitap sevgisi, ne ulvi bir düşünceydi. O zaten hiç birimizin, hiç kimsenin aklına, hayaline dahi gelmeyecek fikirleri üreten bir dahiydi.

Neyse, gelen cephanesandıklarını güzelce bir temizledim, içle-

rine kâğıt koyup, üzerlerine de kitapları özenle yerleştirdim Tam işimi bitirmek üzereyken Atatürk yanında yanlış hatırlamıyorsam Agop Dilaçar Bey'le kütüphaneye geldiler Ona da izah edince, o da hayran hayran dinledi ve sonunda beraberce son sandığın da kitaplarını seçerek koyduk. İki sandığı da güzelce bir kapattıktan sonra, derhal Muhafız Alayı'ndan erler çağırttık ve sandıkları doğru Ankaraya Garı'na trenimize konulmak üzere yolladık gitti..."¹⁰²

¹⁰² Atatürk'ün Yanı Başında, Çankaya Köşkü Kütüphanecisi Nuri Ulu'sunun Hatıraları, s. 54-56.

ÖZEL KÜTÜPHANESİ

Okumaya bu kadar düşkün olan ve güçlü bir düşünce adamı, fikir adamı olarak kendi ve milletin hayatını şekillendiren Mustafa Kemal Atatürk; çok önemli bir özel kitaplığa veya özel kütüphaneye sahipti. Onun görev yaptığı cephelere giderken bavullarla kitap taşıdığını, düzenli bir ev hayatı yaşarken de aynı zamanda bir çalışma odası olarak kullandığı mutlaka iyi bir kütüphane odası hazırlattığı, nihayet yurt gezilerine çıktığı zaman o şehirlerin kütüphanelerinden kitaplar getirterek okuduğunu biliyoruz.

Kitaba olan ilgisi nedeniyle Çankaya’da pembe boyalı yeni köşk yapılırken Afet İnan’ın belirttiğine göre, mimarlardan iki şey istemişti: Büyük ve ferah bir yemek odası; üzerine büyük haritaların serileceği geniş bir masanın da konulacağı büyük bir kütüphane. Çünkü bu bölümlerin onun günlük hayatında çok önemli yeri vardı. “Çankaya sofrası” veya “Çankaya fikir sofrası” olarak anılan yemek esnasında çok değişik meseleleri yetkililer, uzmanlar ya da çağrılan bilim, sanat adamları ile görüşüp tartışmasına elverişli geniş

bir yemek salonu gerekliydi. Öte yandan kendisi günün büyük bölümünü kütüphanede okuyarak ve çalışarak geçirmekteydi. Fakat eski Kuleli Köşk, mevcut kitapları almaz olmuştu. Böylece yeni köşkte rafları tavana kadar yükselen 2 bölmeli büyük bir kütüphane salonu yapılmıştı. Bu bölüm gül bahçesine baktığından, okuma zevkini artıran bir özellik de taşımaktaydı.

Kütüphanecisi Nuri Ulusu anılarında Kütüphane'nin genişletilmesi hakkında şunları anlatıyor:

“Atatürk'ün Kütüphanesi, Çankaya'da eski köşkünün içinde, köşe bir odaydı. Bir kısmı camlı, bir kısmı da kapalı dolaplarla kaplıydı. Her konuda, yani askerî, tarihî, edebi, hukuk kitapları, ama en çok tarihî kitap bulunurdu.

Benim çalışmaya başladığımın ikinci yıllarıydı, tahminen 1929 gibi, Fransızca kitaplara çok merak salmıştı. Fransa'dan özel olarak getirtilen bu kitapların hemen hemen çoğu tarihle ilgili kitaplardı. Bu kitaplar öylesine çok geliyordu ki, âdeta kütüphanede yer kalmamaya başlamıştı. Bir gün içeri girdi ve benim kitaplara yer bulmam için yaptığım âdeta boğuşmayı görünce ‘Nuri, oğlum ne bu telaş, kitaplar içinde kaybolmuşsun’ deyince ben de ‘Paşam koyacak yer zor buluyorum, siz istediğiniz zaman zorlanmaktan korktuğum için tasnif için çalışıyorum ama zor oluyor. Acaba ilave bir kitaplık yapılması mümkün olur mu?’ deyince şöyle bir durdu, düşündü, sonra ‘sen şimdi kahvemi söyle de bir düşünülelim’ dedi. Hemen kahvesini söyledim kaldığı yerden kitabını okumaya başladı, kahvesini içti, okudu, okudu.

Akşama doğru yerinden kalktı ve bana doğru, ‘Nuri, oğlum sen doğru düşündün, şu bitişik kule odasına ilave bir kütüphane yapalım, sen de şöyle rahat rahat çalış bakalım’ deyince sevinçten âdeta

Atatürk Özel Kütüphanesinde Okurken (Çankaya Köşkü)

Tarih Çalışmaları (Çankaya Köşkü)

uçacaktım. 'Sağ olun Paşam, hakikaten çok faydalı olacak' demem üzerine, 'ama burası gibi içimi sıkıcı koyu renklerde olmasın, açık zevkli ve geniş çalışma alanlı olsun, rahatça kitabımı hatta haritalarımı açabileyim. Hemen gerekli talimatımı ilet başlasınlar, sen de her gün başlarında ol, yanlış bir şey yapmasınlar, tamam mı? Hadi yallah' diye talimatını verdi.

Kütüphaneden koşarcasına çıktım, sofr a şefimiz İbrahim'e ilk müjdeyi verdim. O da çok memnun oldu. 'Aferin be Nuri, iyi iş becerdin' diye tebrik etti. Hemen gerekli çalışmalar başladı. Mimarlar gerekli çizimleri yaptılar, ben de Ata'mın istediği özellikleri tek tek not ettirdim. Sonunda güzel bir dekorasyon planını kendisine sundular. Koyu renk istemediği için ahşaplar meşe ağacından siyah ve beyaz boyamalı kaplamalı olarak tensip olmuştu. Atatürk renkleri de kendi seçmişti. Ferah olmasını istedi. Ayrıca bazı zamanlar haritaları açarak uzun uzun harita üzerinde çalışmalarda yaptığı için bir de masa yaptırmıştı.

Bu yeni kütüphane ve çalışma ortamı Paşamı ve beni de rahatlatmıştı. Bu yeni bölüme yeni kitaplarımızı taşımıştık. Eskileri, eski kütüphanede bıraktık.

Bilahare yeni Pembe Köşk yapılırken Atatürk, yine kütüphanemiz ve çalışma mekânı için mimarlara özel talimatlar vererek çok üzerinde durmuştu. Çünkü zamanının çoğu kütüphanede çalışmakla geçerci. Bu sebeple benim de ısrarım ile yeni Pembe Köşk'ün Kütüphanesi bayağı güzel ve kullanışlı oldu. Tavana kadar raflar ve yan bölümde kalın kadife perdeyle ayrılan özel ayrı bir çalışma bölümü yapılmıştı.

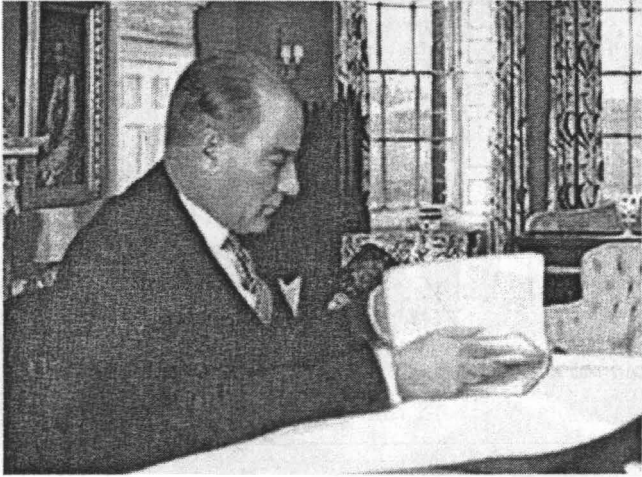

Atatürk'ün Özel Kütüphanesi (Çankaya Köşkü)

Bu son durumdan sonra kütüphanemiz çok rahatladı. Kitapları yerli yerine gayet rahatlıkla yerleştirdim. Sıkıntımız şimdilik bitmişti, ileride ne olur bilemezdik. Çünkü o kadar çok kitap ısmarlar ve o kadar çok hediye kitap gelirdi ki; ama maalesef ömrü vefa etmedi.”¹⁰³

Atatürk bugün Müze Köşk binasına 1921 yılında taşınıp, 29 Ekim 1923 gününde Cumhurbaşkanı olarak üstlendiği Yeni Türk Devleti ve Cumhuriyet kurumlarının kuruculuğu gibi tarihî görev ve sorumlulukları yerine getirirken, bir yandan da tam anlamıyla ve sıfırdan oluşturduğu Kitaplığı'nda, büyük bir ulusun yönetimini biçimlendirmek için başvurulabilecek hemen her konuda esere yer vermiştir

¹⁰³ **Atatürk'ün Yanı Başında, Çankaya Köşkü Kütüphanecisi Nuri Uluşu'nun Hatıraları**, Derleyen: M. Kemal Uluşu, Doğan Kitap, 2009, s. 51-52.

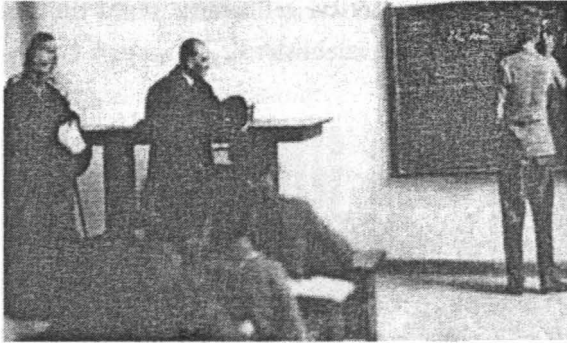
Atatürk Özel Kütüphanesinde Okurken (Çankaya Köşkü)

Tarih kitaplarından dinî kitaplara, yönetim kitaplarından askerlik sanatına edebiyattan sosyolojiye, fen bilimlere gerekli olan ne varsa, büyük bir özenle derlenip değerlendirilmiştir. Kitaplık oluşturulurken, yoğun olarak İstanbul'daki devlet kitaplıklarından, Fransız, Rus, Alman, İngiliz edebiyatından ve Cumhuriyet'le birlikte büyük bir atılım içine giren ve aydınlanma hareketine dönüşen Türk edebiyatından eserler aralıksız izlenip kitaplığa kazandırılmıştır.

Bir yabancının Atatürk Müze Köşkü'nü ziyaret ettikten sonra Müze anı defterine içtenlikle yazdığı "*Büyük Atatürk, bu kadar küçük binadan, bu kadar büyük bir ulusu nasıl yönettiniz...*" cümlesinde ifade ettiği gibi; Atatürk'ün 1921-1932 yılları arasında hem konut, hem Cumhurbaşkanlığı Makamı olarak kullandığı ve bugün "Atatürk Müze Köşkü" olarak adlandırılan yapı, toplam 500 metre-kare dolayındadır ve iki kattan oluşmaktadır.

Atatürk ve Celal Bayar Çalışırken

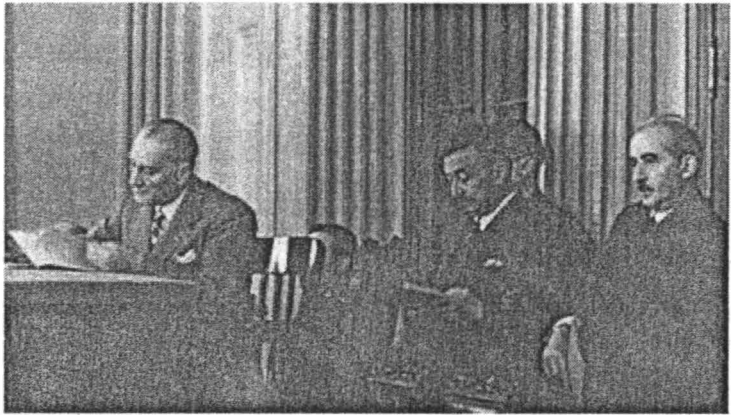

Atatürk Bir Derste

İşte, fiziki alanı küçük ama ruhu ve tarihsel niteliği son derece büyük bu evin en görkemli alanı “Kitaplığı” olmuştur. Türkiye’nin, tüm tarihî yapıları içinde böylesine etkileyici, böylesine farklı ve çekici başka bir alan bulunduğunu söylemek güçtür. Çünkü, bu odada Cumhuriyet kurulmuştur ve Büyük Nutuk yazılmıştır. Burası bir okuma ve bir bilgi üretme, ulusal vizyon belirleme, ulusal devrimlerin fikir temellerinin hazırlama yeri olmuştur.

Atatürk'ün, kitapları temel kaynak olarak görüp, tüm yönetim ve halk kitlelerine bu yönde millî bir ruh ve yaşam biçimi aşılama çabasında olduğunu belirtmek gerekir. Bu tutumun, Cumhurbaşkanlığı Kitaplığı'nın da temelini atma, alt yapısını, hatta felsefesini oluşturma gibi ayrı ve özel bir yeri bulunmaktadır.

Atatürk Kitaplığı'nın ilk çekirdeğini İstanbul'dan saraylardan seçilip getirtilen devlet yönetimine ilişkin seçme eserler oluşturmuştur. Ardından kimi resmî kurumlardan ilgili kitaplar derlenerek kitaplık zenginleştirilmiştir. Atatürk, gerek gördüğü ve önemseydiği eserleri, doğrudan almak ya da aldirmek yollarıyla Cumhurbaşkanlığı'na kazandırmıştır. Bir dönem, Paris'ten oldukça yüksek sayılarda, dönemin en saygın eserleri getirtilmiş, bunu dünyanın önemli kültür ve yayın merkezleri izlemişlerdir.¹⁰⁴

Atatürk ve İsmet İnönü Çalışırken

¹⁰⁴ **Atatürk'ün Kitaplığı**, Cumhurbaşkanlığı, Kardelen Ofset, Ankara, 2006, s. 15-21.

Emekli Büyükelçi Dr. Bilal Şimşir, konuyla ilgili çok önemli bir bildirisinde Atatürk'ün yurt dışından getirttiği kitaplarla ilgili yazışmaları Londra, Paris, Roma ve Viyana Büyükelçiliklerimiz arşivlerinde bularak incelemiştir. Sayın Şimşir şunları söylüyor:

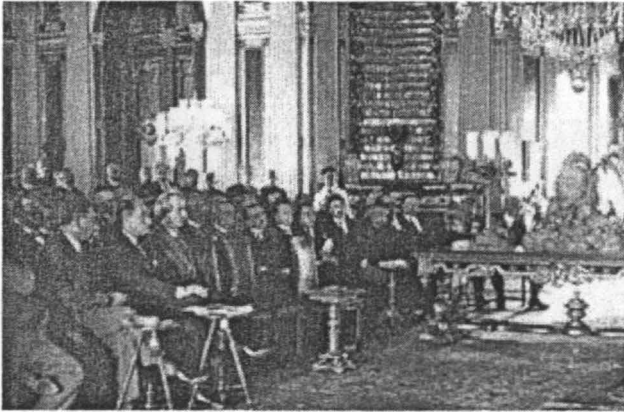
"Bu yazışmalar arasında bir nokta özellikle dikkat çekicidir. O da şudur: Atatürk, yurt dışından sürekli olarak kitap sipariş etmiştir. Elçiliklerimiz aracılığıyla, yurt dışından kitap sipariş eden tek Türk devlet adamı Atatürk olmuştur. Atatürk'ten başka, bir padişahın, sadrazamın, cumhurbaşkanının ya da devlet adamın kitap sipariş ettiğini gösteren herhangi bir belgeye rastlamadım. İngiltere'den tavus kuşu yumurtası bile sipariş etmiş padişahlar gördüm. Ama kitap sipariş eden tek devlet adamı Atatürk olmuştur... Yalnız bu gerçek bile, Atatürk'ü öteki devlet büyüklerimizden ayırt etmeye yeter ve O'nun kitap sevgisini açıkça kanıtlar.

Atatürk'ün yurt dışından sürekli kitap siparişleri, onun ömrü-

Atatürk Özel Kütüphanesinde Okurken (Çankaya Köşkü)

nün özellikle son on yılına rastlıyor. Bu dönem aynı zamanda, kültür alanında atılımlar dönemidir. 1928'de yeni Türk harflerinin kabulü, ertesi yıl Millet Mektepleri'nin açılması ve okuma – yazma seferberliğinin başlamasından sonra, 1931'de Türk Tarih Kurumu, ertesi yıl Türk Dil Kurumu kurulmuş ve Halkevleri açılmıştır. 1933'te Üniversite Reformu yapılmıştır. İstanbul Darülfünunu üniversiteye dönüştürülmüştür. 1934'te İstanbul Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü öğretime başlamıştır. Aynı yıl müzeler teşkilatına, milli musiki ve temsil akademisi teşkilatlarına dair yasalar çıkartılmıştır. 1935'te Ankara'da Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi açılmıştır. Kurultaylar toplanmakta, araştırmalar yapılmaktadır. Kısacası, yurttan bir kültür seferberliği vardır. Atatürk bu seferberliğin merkezindedir ve bunun itici gücüdür.

Dil Çalışmaları

İşte bu dönem içinde Atatürk, kendisini sistematik olarak ilme, okumaya verir ve yurt dışından sürekli kitap sipariş eder. Atatürk özellikle hukuk ve tarih üzerine eğilmektedir. Siparişler birbirini iz-

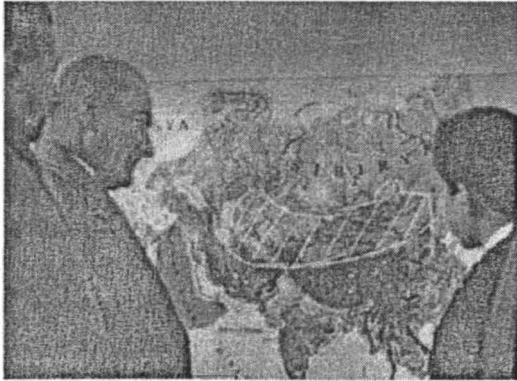
ler. Paris Büyükelçimiz (Ali Fethi Okyar), istenen kitapları buldurup hemen Çankaya'ya postalar. Arkasından yeni siparişler gelir... Atatürk, kitap işini sıkı takip etmektedir. Kitaplar gelir gelmez incelenmekte, eksik kalan dönemlerle ilgili yeni kitaplar sipariş etmektedir...

Dikkati çeken bir diğer nokta şudur ki, Atatürk bu kitapların paralarını kendi bütçesinden ödemektedir. Kimseye yük olmak niyetinde değildir. Fethi Bey ile Atatürk çok eski dostturlar. Büyükelçi eski dostu Cumhurbaşkanının istediği kitapları seve seve ödeyebilir. Ama Atatürk buna meydan vermemektedir. Ödenmek üzere faturasını istemektedir. Fethi bey'i gücendirmemek için de onun gönlünü almaktadır: 'Muhabbetle gözlerinden öpmektedir.' Fethi Bey, faturaları Çankaya'ya gönderir ve kitapların paraları Atatürk'ün kendi özel bütçesinden ödenir..."¹⁰⁵

Kitaplarla ilgili olarak Atatürk'ün ölümünden sonra üç önemli envanter çalışması yapılmıştır. Bunların ilki Atatürk'ün ölümünden hemen sonra (30 Aralık 1938) başlanan "Tereke Sayımı"dır. İkincisi 1973 yılında Millî Kütüphane Genel Müdürü Dr. Müjgan Cunbur başkanlığında bir komisyon tarafından Cumhurbaşkanlığı ve Anıtkabir'de korunan Atatürk Kitaplığı'nda yapılan bir çalışma ile hazırlanan "Atatürk'ün Özel Kütüphanesinin Kataloğu"dur. Nihayet üçüncüsü de Atatürk'ün Doğumunun 125. Yılı Anısına 2006'da Cumhur-

¹⁰⁵ Bilal Şimşir, "Atatürk'ün Kitap Sevgisi", **Atatürk Dönemi -İncelemeler-**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2006, s. 252-262. Bu araştırma önce, Erciyes Üniversitesi'nin Kayseri'de düzenlediği **Atatürk, Kültür ve Eğitim Semineri**'ne (29 Kasım 1982) bildiri olarak sunulmuştur. Yukarıda sözü edilen yazışmalar metinde yer almaktadır. 1924 yılında Atatürk'ün kitap siparişi ile ilgili iki belge için ayrıca bakınız: **Atatürk'ün Kitaplığı**, Cumhurbaşkanlığı, Kardelen Ofset, Ankara, 2006, s. 21

başkanlığı tarafından “Atatürk’ün Kitaplığı” adı altında yapılan geniş kapsamlı ve karşılaştırmalı bir çalışmadır. 2004’te başlanan bu çalışma Atatürk’ün okuduğu ve yazdığı kitaplara ilişkin bibliyografik bilgiler içermesi yanında, onun yaşama gözlerini yumduğu tarihte kitaplığında bulunan eserlerin neler olduğu ve günümüzde nerede bulunduklarının tespiti içermektedir. Bu tespitlerin “Tereke” kayıtlarından hareketle başarılı bir şekilde yapıldığı görülmektedir.¹⁰⁶

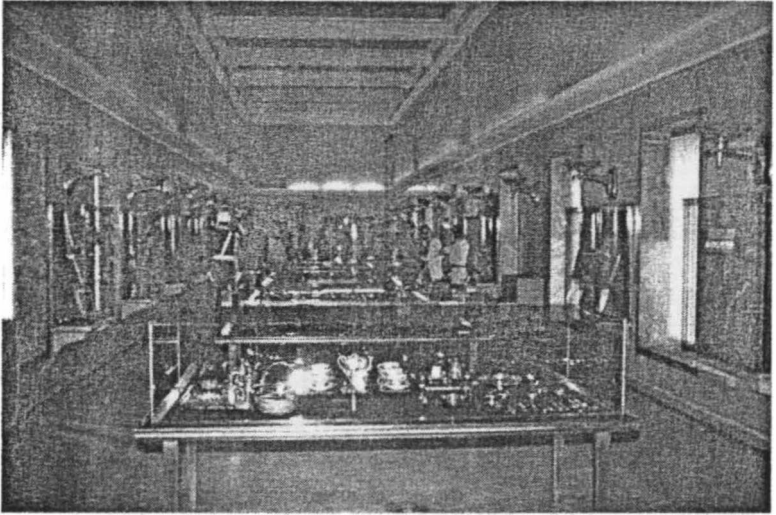
Atatürk Bir Derste

Atatürk’ün Özel Kütüphanesi’ndeki kitapların sayısı Tereke kayıtlarına göre, 4.433 sayıda, 7.338 parça; Katalog’a göre ise, 4.289 sayıda, 10.000 bibliyografik künye olarak tespit edilmiştir.

Atatürk’ün özel kütüphanesinde yer alan kitaplar bugün iki önemli müze-mekânda muhafaza edilmektedir: Çankaya Atatürk Kitaplığı (Cumhurbaşkanlığı Müze Köşk), Anıtkabir Atatürk Kitaplığı (Atatürk ve Kurtuluş Savaşı Müzesi). Çankaya Atatürk Kitaplığı

¹⁰⁶ **Atatürk’ün Kitaplığı**, Cumhurbaşkanlığı, Kardelen Ofset, Ankara, 2006, 1-552 s.

ğ'nda 2.068, Anıtkabir Atatürk Kitaplığı'nda ise 2.151 olmak üzere toplam 4.219 adet kitap kayıtlıdır.¹⁰⁷

Anıtkabir Özel Kütüphane (Anıtkabir 2009)

Atatürk'ün oluşturduğu özel kitaplığındaki süreli yayınlar dı-
şındaki kitapların değişik bilim dallarındaki dağılımı da onun ne
kadar geniş bir yelpazede bilgi edinmek ve böylece kendisini sürekli
yenilemek istediğini göstermektedir. 1973'te yayımlanan **Atatürk'ün
Özel Kütüphanesinin Kataloğu**'na (Millî Kütüphane Yayını) göre ki-
tapların bilim dallarına göre dağılımı TABLO: 1'de verilmiştir.¹⁰⁸

¹⁰⁷ **Atatürk'ün Kitaplığı**, Cumhurbaşkanlığı, Kardelen Ofset, Ankara, 2006, s. 20.

¹⁰⁸ Düzenleme onlu Dewey sistemine göre yapılmıştır. Yüzde değerleri, gru-
bun, toplam kitap sayısı geneline olan oranıdır. Tablo'da alt konular, ki-
tap sayısının fazlalığına göre sıralanmıştır. Bu konuda bakınız: Y. Vurkaç,
Atatürk ve Kitap, s. 67-68.

Atatürk'ün özel kütüphanesinde yer alan kitapların sayıca durumu aynı zamanda onun ilgi alanı veya uğraştığı konuların önem derecesini de göstermektedir. Bu anlamda bakıldığı zaman, “**Tarih**” ön planda, bunun içinde de “**Türk dünyası tarihi**” ilk sırada yer almaktadır. Bu sıralama TABLO: 2’de gösterilmiştir.

Anıtkabir Özel Kütüphanesi (Anıtkabir 2009)

Atatürk'ün Özel Kütüphanesi Kataloğu'nda 106 konu başlığı altında toplanan (ve 102 konu başlığında künye sayısı alan) kitapların bütünü dikkate alındığında, TABLO: 2’de kitap sayıları belirtilen konuların kütüphane genelindeki ağırlıkları, Atatürk'ün yaşamı boyunca ve yeni Türkiye'nin kuruluşundaki yüce çabaları içinde hangi konulara ağırlık verdiğinin bir göstergesi de olmaktadır. Bu dökümanın ortaya koyduğu ilginç bir sonuç da, edebiyat alanındaki kitapların, Atatürk'ün temel ilgi ve inceleme alanına giren kitapları izleyen bir çoklukla, kütüphanede yer almış olduğudur.

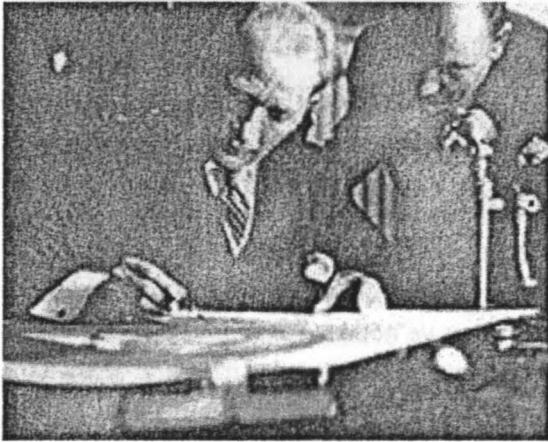
Atatürk Çahşırken

TABLO: 2'deki döküme alınmayan ve kütüphanenin yaklaşık % 37'sini oluşturan 1.576 kitap ise, 82 konu başlığına dağılarak kütüphanede yer almaktadır.¹⁰⁹

Atatürk'ün Özel Kütüphanesinin Kataloğu'nda verilen bilgilerden biri de, kitaplar üzerinde bulunan işaret ve notların ayrıntılı olarak dökümüdür. Yukarıda "Nasıl okurdu?" sorusuna cevap ararken de belirtildiği gibi, çoğunun Atatürk tarafından konulduğunu bildiğimiz bu işaret ve notlara göre yapılan bir tasnif ise, Atatürk'ün okurken hangi konulardaki kitaplar üzerinde ve o kitaplardaki hangi bölümler üzerinde önemle durduğunu belirlemek açısından yararlı olacaktır

Katalogdaki bilgiler veri olarak alındığında, Atatürk'ün kütüphanesinde 194'ü işaretli, 9'u notlu ve 101'i işaretli-notlu olmak üze-

¹⁰⁹ Y. Vurkaç, **Atatürk ve Kitap**, s. 69-70.

Atatürk Çalışırken

re, 304 işaretlenmiş kitap bulunmaktadır. Bu kitaplardan 192'si Fransızca, 91'i Türkçe, 9'u İngilizce ve 12'si Almanca, başta olmak üzere diğer yabancı dillerde basılmıştır. Fransızca kitapların çoğu

yalnızca işaretlenmiş iken, Türkçe kitaplarda notlu ve işaretli kitap sayısının daha çok olduğu görülüyor. Bu şekilde olan 304 kitabın dökümü TABLO: 3'te verilmiştir.

TABLO: 3'de "Değişik Konular 1" ve "Değişik Konular 2" olarak gösterilen kitapların konuları, dilleri ve sayıları da şu şekildedir: Eğitim, ders kitapları, psikoloji, genel dil bilimi, Türk tiyatrosu, başka diller edebiyatı, biyografi, Latince, Hristiyan olmayan dinler ve mühendislik konularında, 11'i Fransızca ve 9'u Türkçe olmak üzere her konuda ikişer kitaptan 20 kitap ve kamu yönetimi, sosyal refah, karşılaştırmalı dil bilimi, din, felsefe sistemleri, metafizik, estetik, kütüphanecilik, heykeltıraşlık, müzik, güzel sanatlar, dinlenme ve eğlence, edebiyat, Türk romanı ve hikâyesi, Türk edebiyatından çeşitli eserler, Türk edebiyatı tarihi, İngiliz edebiyatı, Afrika tarihi ve kimya konularında 5'i Türkçe, 10'u Fransızca ve 4'ü öbür

dillerde olmak üzere, belirtilen her konudan birer kitaptan 19 kitap daha işaretli ve notlu kitaplar içinde yer almaktadır.¹¹⁰

Atatürk'ün özel kütüphanesinde dikkat çeken bir diğer husus da imzalı hediye kitapların varlığıdır. Kütüphanede her dilden, çoğu yazarı, çevirmeni ya da yayıncısı tarafından armağan edilen çok sayıda kitap bulunmaktadır. Bunlar arasında; Finlandiya Hükûmeti'nin armağanı olan bir kitap, İngiliz Kralı'nın ithafı ve çevirmen imzalı bir kitap, F. Von der Goltz imzalı bir kitap ile İsmet Paşa ve Fevzi Çakmak imzalı kitaplar da bulunmaktadır. Ayrıca, yukarıda bir vesile ile bahsettiğimiz, Fransız kadın gazeteci Berthe Georges-Gaulis imzalı dört kitap ile İngiliz kadın gazeteci Grace M. Ellison imzalı bir kitap vardır.¹¹¹

¹¹⁰ Atatürk'ün okurken işaret ve not koyduğu bu kitapların listesi için bakınız: Y. Vurkaç, a g e., s. 72-79. Anıtkabir Derneği tarafından yayımlanan **Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar** (1-24 Cilt, Ankara, 2001) isimli eser konuyla ilgili olarak son yıllarda yapılan önemli bir çalışmadır. Bu çalışmada, Atatürk'ün okuyup satır altlarını çizdiği, sayfa kenarlarına notlar aldığı, özel işaretler koyduğu, açıklamalar yaptığı kitap ve dergilerin bu bölümlerinin tamamı çevrilerek, fotokopileriyle birlikte yayımlanmıştır. Eser yayınlanırken, Atatürk'ün okuduğu kitaplar ve yazarları hakkında yeri geldikçe genel bir değerlendirme yapılırsa idi, daha faydalı olabilirdi. Bu 24 ciltlik önemli eser üzerinde ciddi bilimsel çalışmalar yapılarak, Atatürk'ün düşünce yapısının kaynakları daha ayrıntılı bir şekilde tespit edilebilir.

¹¹¹ Y. Vurkaç, a g e., s. 79-80.

TABLOLAR

TABLO: 1
KİTAPLARIN KONULARA GÖRE SAYICA DAĞILIMI

Sıra	Konu	Adet	%	Alt Konular	Adet
1	Genel	115	2.7	Çeşitli kentlerde çıkan gazete diziler	45
				Genel olarak dergiler	18
				Toplanmış genel denemeler	18
				Genel ansiklopediler	14
				Diğerleri	20
2	Felsefe	121	2.8	Yeniçağ Felsefesi	29
				Psikolojinin alanları	20
				Genel olarak felsefe ve estetik	18
				Psikoloji	17
				Diğerleri	37
3	Din	161	3.8	İslam dini	111
				Hristiyanlık	22
				Hristiyan olmayan dinler	12
				Genel olarak din	10
				Diğerleri	6
4	Sosyal Bilimler	1168	27.3	Askerlik	261
				Siyasal bilimler	204
				Hukuk	150
				Ekonomi	145
				Diğerleri	408

Sıra	Konu	Adet	%	Alt Konular	Adet
5	Dil Bilimleri	387	9	Türk dili	119
				Alman dili	61
				İngiliz dili	61
				Fransız dili	58
				Diğerleri	88
6	Teorik Bilimler	152	3.5	Biyolojik bilimler	36
				Matematik	27
				Jeoloji Bilimleri	26
				Diğerleri	63
7	Uygulamalı Bilimler	198	4.7	Tıp Bilimleri	99
				Tarım, Hayvan Yetiştirme	38
				Mühendislik	25
				Diğerleri	36
8	Güzel Sanatlar ve Eğlence	212	4.9	Müzik	79
				Mimari	25
				Fotoğraf ve Albümler	25
				Diğerleri	83

Sıra	Konu	Adet	%	Alt Konular	Adet
9	Edebiyat	544	12.7	Türk Şiiri	127
				Fransız Edebiyatı	121
				Türk Tiyatrosu	46
				Türk Romanı ve hikâyesi	42
				Genel olarak edebiyat	33
				Diğerleri	175
10	Tarih, Coğrafya ve Biyografi	1233	28.7	Türk Dünyası tarihi ve Yalın Doğu	300
				Coğrafya ve Turizm	194
				Harita ve atlaslar	127
				Eski Çağ ve Dünya Tarihi	102
				Genel olarak tarih	50
				Diğerleri	361

TABLO: 2
KİTAPLARIN KONULAR AÇISINDAN ÖNEM SIRALAMASI

Sıra	Konu	Adet	%
1	Türk Dünyası Tarihi ve Yakındoğu	399	9.3
2	Avrupa Tarihi	266	6.2
3	Askerlik	261	6.1
4	Siyasal Bilgiler	204	4.7
5	Coğrafya ve Turizm	194	4.5
6	Hukuk	150	3.5
7	Ekonomi	145	3.4
8	Türk Şiiri	127	2.9
9	Harita ve Atlaslar	127	2.9
10	Fransız Edebiyatı	121	2.8
11	Türk Dili	119	2.7
12	İslam Dini	111	2.6
13	Tıp Bilimleri	99	2.3
14	Müzik	79	1.8
15	Alman Dili	61	1.4
16	İngiliz Dili	61	1.4
17	Fransız Dili	58	1.3
18	Türk Tiyatrosu	46	1.1
19	Gazeteler Dizisi	45	1.1
20	Türk Romanı ve Hikâyesi	42	1.0

TABLO: 3
ATATÜRKÜN İŞARETLEDİĞİ KİTAPLARIN DİLLERE GÖRE DÖKÜMÜ

Sıra	Konusu	Trk.	Fr.	İng.	Diğ.	Top.
1	Türk Dünyası Tarihi ve Yakındoğu	16	18		2	36
2	Avrupa Tarihi	3	25		1	29
3	Eskiçağ Tarihi		28			28
4	Siyasal Bilimler	9	10			19
5	Türk Dili	12	3		2	17
6	Sosyoloji	3	11	2	1	17
7	Coğrafya ve Turizm	1	12	1	2	16
8	Askerlik	4	11			15
9	Yaşam Bilimleri, Arkeoloji	5	7	1		13
10	Hukuk	5	5	1		11
11	Asya Tarihi	1	10			11
12	Harita ve Atlaslar	4	1	1	2	8
13	Genel Olarak Tarih	2	5			7
14	Fransız Edebiyatı		6			6
15	Yeniçağ Felsefesi		5			5
16	Fransız Dili		5			5
17	İslam Dini	2	2			4
18	Türk Şiiri	4				4
19	Tıp Bilimleri	3	1			4
20	Başka Diller		3		1	4
21	Ekonomi		3		1	4
22	Örf ve Adetler	1	2			3
23	Değişik Konular 1	9	11			20
24	Değişik Konular 2	5	10		4	19

ATATÜRK'ÜN GAZETECİ KİMLİĞİ VE BAŞYAZILARI

Mustafa Kemal Atatürk, daha Harbiye'deki öğrencilik yıllarından başlayarak “gazetecilik” merakı olan ve zaman zaman “başyazarlığı” uzanan bir çizgide düşüncelerini önce yakın çevresindekilerle, sonra da kamuoyuna ulaştırmaya çalışan bir insandı. Onun bu konudaki çalışmalarını, yetişmesi ve kişiliğinin şekillenmesi çerçevesinde değerlendirmek gerekmektedir.

Öğrencilik yıllarında güzel yazı yazma ve konuşmaya eğilim gösteren Mustafa Kemal, “gazetecilik ve yazarlığın içinde ikinci bir meslek gibi yeşermiş ve dalgalanmış” olduğunu söylemiştir. Yazmış olduğu Anafartalar Savaşı'na ilişkin bir tarihçeyi Sabiha Gökçen'e verirken bu konuyu şu şekilde açıklamıştır:

“Doğrusu, yazmak, yazabilmek ve görüşlerini başkalarına, geniş okuyucu kitlelerine iletmek ne kadar güzel bir şeydir kim bilir? Bunun içindir ki ben yazarları, gazetecileri, sanatçıları çok ama pek çok sever ve takdir ederim.

Çocukluğumda henüz ilkokul sıralarında öyküler karalamaya

niyet ettim, ama olmadı. Daha sonraları askerî okulda gazeteciliğe iyiden iyiye merak sardım. Diyebilirim ki gazetecilik ve yazarlık içimde bir ikinci meslek gibi yeşermiş, dalgalanmıştı.

Şimdi bir soru gelebilir Gökçen aklına, klasik bir soru: Asker olmasaydınız, devlet adamı olmasaydınız, gazeteci ya da yazar olur muydunuz? Hiç şüphelen olmasın, bu mesleğe girerdim. Üstelik yazarlık da, gazetecilik de bir asker kadar, bir devlet adamı kadar, bir eğitimci kadar sorumluluk isteyen kutsal mesleklerden biridir. Fikirlerdir ki insanları ya karanlığa ya da aydınlığa götürürler. Üstelik bir yaratma mevzuubahistir. Buna, mesleğin kendine özgü heyecanını da eklersen, bana hak verirsin.” 112

M. Kemal henüz genç bir Harbiye öğrencisi iken, bazı arkadaşları ile birlikte bir el gazetesi çıkarmış, bu gazete ile istibdat yönetimine karşı savaş açmıştır. Bu gazete okulun dört duvarı arasında kalacaktı, ama pek kısa bir süre sonra imparatorluğun her köşesine yayılacak olan subay adaylarına özgürlük fikrini aşılayacaktı. Bu görevi başta M. Kemal olmak üzere Ömer Naci, Ali Fuat (Cebesoy), İsmail Hakkı (Muhittin Baha Pars'ın ağabeyi) ve diğer birkaç arkadaş üzerlerine almışlardı.

Harp Okulu'nda çekirdeği atılan bu duvar gazetesi ancak üç sayı kadar çıkarılabilmektedir. Harp Okulu'nda M. Kemal'in liderliğinde çıkarılan bu el gazetesi aynı amaçla Harp Akademisi'nde de çıkarılmaya devam edilmiştir. Lider yine M. Kemal'dir. Gazete, Harp Akademisi birinci sınıfının yanında veteriner subaylarına ayrılmış bulunan odada (veteriner dershanesi) gizlice hazırlanmıştır. Gazete'nin amacı edebî olmaktan çok, siyasidir ve orduda önemli görevler ala-

112 Ş. Turan, a g e., s. 694.

cak olan kurmay subayları muhatap almaktadır. Harbiye ve Akademi aynı bina içinde olduğu için de Harbiyelilere de dağıtılmaktadır. Fakat bir gün gazeteyi hazırlayan ekip, Okul Nazırı Ali Rıza Paşa tarafından suçüstü yakalanmıştı. Namuslu ve vicdanlı bir insan olan Ali Rıza Paşa öğrencilere nasihat etmiş, ceza vermemiştir.¹¹³

Mustafa Kemal'in "gazeteciliği" ile ilgili önemli bir anı da Trablusgarp'a gidişleri ve oradan dönüşleri sırasında yaşanmıştır. İtalyanların 28/29 Eylül 1911'de Trablusgarp'a saldırımları üzerine, Osmanlı Devleti müdahale imkânı bulamayınca, vatansever bazı subayların gönderilmesine ve yerel aşiretlerin örgütlenerek İtalyanlara karşı mücadele edilmesine karar verilmişti. Teşkilat-ı Mahsusa tarafından gizlice Trablusgarp'a götürülen M. Kemal ve arkadaşlarına başka kimlikler ve meslekler bulunmuştu. Mustafa Kemal giderken ve dönerken pasaportunun "**meslek**" hanesine "**gazeteci**", adını da "**Mustafa Şerif**" yazdırtmıştır.

M. Kemal, gidişi sırasında 17 Ekim 1911'de (İskenderiye) İstanbul'daki Fuat Bulca'ya; 15 ve 28 Kasım 1911'de (İskenderiye) Selanik'teki Salih Bozok'a yazdığı mektuplarda "**Mustafa Şerif**" takma ismini kullanmıştır. Yine İskenderiye'de bulunan Nuri Conker de Selanik'teki Salih Bozok'a yazdığı 15 Kasım 1911 tarihli mektupta Mustafa Kemal'den "**bizim Şerif**" diye bahsetmekte idi.¹¹⁴

Derne'de gözlemlerinden rahatsızlanan M. Kemal, çocukluk arka-

¹¹³ S. Borak, **Atatürk ve Edebiyat**, s. 87-90. Bu olayla ilgili anıları Ali Fuat Cebesoy ünlü anılarında ayrıntılı bir şekilde anlatmaktadır.

¹¹⁴ Bu mektuplar için bakınız: U. Kocatürk, **Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynaklı Atatürk Günlüğü**, İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, s. 13-14. S. Borak, **Atatürk'ün Özel Mektupları**, Kırmızı Beyaz Yayınları, İstanbul, 2004, s. 28-31 ve 44 vd.

daşı ve akrabası aynı zamanda Trablusgarp'ta birlikte görev yaptığı Fuat Bulca ile Viyana'ya dönecekti. Grup Komutanı Binbaşı Enver Bey (Enver Paşa) pasaport ve para meselelerini halletmekle Teşkilat-ı Mahsusa lideri Eşref Beyi (Sencer Kuşçubaşı) görevlendirdi. Eşref Bey'in "*Hangi mesleği tercih edersiniz? Pasaportta ne olduğunu kaydettireyim?*" sorusu üzerine, Eşref Beyin çadırında yatağa uzanmış olan M. Kemal, düşünmeden "*gazeteciliği*" cevabını verdi. F. Bulca bu sahnenin devamını anılarında şu şekilde anlatıyor:

"Bu onun gerçekten sevdiği bir işti: Güzel yazar, güzel konuşurdu... Fakat hemen ilave etti:

- Eğer Eşref Bey pasaporta böyle bir meslek yazdırtmayı muvafık görürse...

Eşref Bey hemen cevap verdi:

Ne demek. Elbette muvafık görürüm. Lisan bilirsiniz, güzel yazar güzel konuşursunuz. Her hâlde bizim Bâb-ı Âli mensuplarını aratmazsınız.

*Hep beraber güldük. Ve ikimiz de, Viyana yolculuğunda birer 'gazeteci' idik. Anlaşılan o devirde, gazeteci demek kâfi geliyordu. Çünkü pasaportumuzda hangi gazetenin mensubu olduğumuz kayıtlı değildi amma, yolda Mustafa Kemal böyle bir سوال karşısında kalırsak ne cevap vereceğimizi de düşündü. Beğendiği gazetenin adını söyleyip bir münakaşaya vesile olmak istemem. Fakat bu beğenilen isimde, hür ve serbest ruhunun izlerine rastlanabilir."*¹¹⁵

Mustafa Kemal'in gazetecilik merakı **Minber** gazetesi ortaklığı ile daha ciddi bir merhaleye taşınmıştır. M. Kemal Paşa Ali Fethi

¹¹⁵ Çok fazla bilinmeyen bu anekdot için bakınız: C. Kutay, **Trablusgarp'ta Bir Avuç Kahraman**, Tarih Yayınları Müessesesi, İstanbul, 1963, s. 59-60.

(Okyar) Bey ile birlikte bu gazetenin ortakları arasındadır. 1 Kasım 1918'de yayım hayatına başlayan Minber gazetesinin imtiyaz sahibi İstanbul Milletvekili Ali Fethi (Okyar) Bey; mesul müdürü de Dr. Rasim Ferit idi. Sonradan milletvekili olan Dr. Rasim Ferit, M. Kemal'in İstanbul'da bulunduğu sıralarda sık sık görüştüğü bir arkadaşısı idi. Gazetenin çıkış hazırlıkları 1917 yılı içinde başlamıştır. Aynı yılın 7 Ekiminde, 7 Ordu'dan istifa ederek İstanbul'a dönen Mustafa Kemal, Cemal Paşa tarafından Halep'te satılan taylarının satışından elde ettiği para ile Minber gazetesine ortak olmuştur.

Minber gazetesi, hemen her sayısında özgür kuruluşları, adalet, özgürlük ve eşitlik ilkelerini savunmakta, özellikle basın özgürlüğü üzerinde önemle durmaktadır. Gazetede "*Mustafa Kemal*" imzalı hiçbir yazı yoktur. Fakat Mustafa Kemal'e ait birçok aktüel haber, röportaj, kendi mektuplarından aktarmalar vardır.

Ali Fethi Okyar, anılarında gazeteyi çıkarma fikrinin Mustafa Kemal tarafından kendisine telkin edildiğini; gazetenin "*Minber*" (Kürsü) ismini de M. Kemal'in bulduğunu anlatmaktadır. Mustafa Kemal'in, arkadaşı Nuri Conker'in "**Zabit ve Kumandan**" ismiyle yazdığı kitaptan hareketle 1914'te tamamladığı "**Zabit ve Kumandan ile Hasbihal**" isimli kitabı da 1918'de Minber gazetesinin matbaasından basılmıştır.

Minber gazetesi, 1 Kasım 1918'den itibaren 22 Aralık 1918 gününe kadar 51 sayı çıktıktan sonra kapanmıştır.¹¹⁶

Minber gazetesinde "Hatib" mahlasının Mustafa Kemal'e ait

¹¹⁶ Minber gazetesi hakkında bakınız: F. Tevetoglu, "Atatürk'le Okyar'ın Çıkarıldıkları Gazete: Minber", *Anıtlık Araştırma Merkezi D.*, C: V., Sayı: 13 (Kasım 1988), s. 183-193. S. Borak, *Anıtlık'ın İstanbul'daki Çalışmaları (1899-16 Mayıs 1919)*, Kırmızı Beyaz Yayınları, İstanbul, 2004, s. 179-184.

olup olmadığı konusunda yürütülen bilimsel bir tartışma henüz bir sonuca bağlanmış değildir. Gazetede üç başyazı ve dört günlük bir tefrika yazı “Hatib” mahlasıyla çıkmıştır. 1 Teşrin-i Sanide “Felaketten İbret Alalım”, 2 Teşrin-i Sanide “Hürriyet-i Matbuat”, 4 Teşrin-i Sanide de “Sulh u Salah” başlıklı başyazılar ile 2 Teşrin-, Sanide başlayarak 6, 8 ve 9 Teşrin-i Sani günlerinde tefrika şeklinde çıkan Ziya Gökalp’in “Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak” adlı eserini konu alan “Asrileşmek” (Çağdaşlaşmak) başlıklı makale “Hatib” mahlası ile çıkan yazılardır.

Bu yazılardan hareketle, Minber gazetesi hakkında önemli araştırmalar yapan Dr. F. Tevetoğlu, “Hatib” mahlasının ve bu yazıların Mustafa Kemal’e ait olduğunu iddia etmiştir. Sadi Borak, “Hatib” mahlaslı yazıların Dr. Rasim Ferit’e (Talay) ait olduğunu tahmin etmektedir.

Prof. Dr. Şerafettin Turan ile Prof. Dr. İzzet Öztoprak ise yazıların yayımlandığı tarihlerde Mustafa Kemal Paşa’nın henüz İstanbul’da olmadığından hareketle bu yazıların Mustafa Kemal’e ait olmayacağını belirtmişlerdir.¹¹⁷

M. Kemal Atatürk, gazete işinin peşini bırakmayacak, Sivas’ta Milli Mücadele’nin sesi olacak bir gazete çıkartacaktır: **İrade-i Milliye**. Bu gazete, Heyet-i Temsiliye’nin Ankara’ya gelmesinden sonra da **Hakimiyet-i Milliye** ismiyle yayın hayatına devam edecektir. Anlaşılacağı gibi, her iki gazetenin adı da Atatürk’ün “*demokrasi*” özlemi ve inancını yansıtmaktadır.

¹¹⁷ Minber gazetesinin bütün sayılarının transkripsiyonu ve bu tartışmalar hakkında şu önemli araştırmaya bakınız: Dilek Çavuş, **Minber Gazetesi, Basındaki Yeri ve Önemi (Minber Gazetesinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007, 1-777 s.

Atatürk'ün gazeteci kimliği ve merakı konusunda üzerinde durulması gereken bir diğer husus da yazdığı veya “dikte ettirdiği baş makaleler”dir. Atatürk, Cumhurbaşkanlığı döneminde çözmeye çalıştığı dış diplomatik meselelere ilişkin görüşlerini gazete makaleleri biçiminde kaleme almış, fakat bunlar başka yazar ya da gazetecilerin imzasıyla çıkmıştır.

“Boğazlar” konusunda Montreux görüşmeleri sürerken Pravda gazetesinde çıkan eleştirilere cevaben yazdığı makale, Yunus Nadi'nin imzası ile Cumhuriyet gazetesinde yayımlanmıştır (10 Temmuz 1936).

“Hatay meselesi” sırasında yazdığı makaleler ise Cumhuriyet ve Vakit gazetelerinde çıkmıştır. “İskenderun Sancağı”na verdiği “Hatay” adına ilişkin yazısı “Tarihten Bir Yaprak: Bir Türk Camiasının Adı” başlığı ve İsmail Müştak Mayakon imzasıyla Cumhuriyet'te (10 Ekim 1936) yayımlanmıştır.¹¹⁸

Mustafa Kemal Atatürk, önce adı “Kurun”, olan “Vakit” gazetesinde de “Asım Us” imzasıyla beş adet başyazı yayımlamıştır. O tarihte aynı gazetenin yazı işlerinde çalışan Hikmet Münir Ebcioğlu ve Ni-yazi Ahmet Banoğlu “dikte” olayının tanıklarıdır. Banoğlu, bu olaya ilk kez 1949 yılında günlük bir gazetede yayımladığı “Atatürk ve Hususi Hayatı” adlı tefrikada değinmiştir. Sonradan, Atatürk'ün dikte ettiği bu baş makalelerden beşini Asım Us'la birlikte koleksiyonlardan tespit ederek bir kitapta toplamıştır. 22-27 Ocak 1937'de yayımlanan bu makalelerin hepsinde Atatürk'ün “Hatay Meselesi”ni konu edindiği ve Fransızların davranışlarını eleştirdiği görülmektedir.¹¹⁹

¹¹⁸ Ş. Turan, a g e., s. 699-700.

¹¹⁹ S. Borak, **Atatürk ve Edebiyat**, s. 105-118. Burada makalelerin metinleri de yer almaktadır.

Atatürk'ün Vakit gazetesinde Asım Us adı ve imzası ile yazdığı yazıların bir diğer tanığı da kütüphanecisi Nuri Ulusu'dur. Ulusu anılarında bu konuda şunları söylüyor:

“Atatürk'ün yazarlığa ve gazeteciliğe gençlik yıllarında merak sardığı ve zaman zaman da bazı gazete ve mecmualara yazılar, makaleler yazdığı malumdur.

Cumhurbaşkanlığı döneminde de bu yazarlığını devam ettirmiş fakat bu yazdığı yazıların ve makalelerin çoğunu gazete ve mecmualarda kendi adı yerine o gazete ve mecmuanın bazı yazarlarının adı ile yayımlattırmıştır. Hatta bazılarını ise bazı kurumlara mal ederek yayımlattırmıştır. Bilhassa Hatay davası sırasında yazdığı önemli makalelerde bunu çokça yapmıştır.

Benim yakinen ve bizzat şahit olduğum olay ise Vakit adlı gazete yazdığı yazılardır. Bu yazılar Asım Us adı ve imzasıyla yazmış ve gazetede yayımlanmıştır. Bu gazetede yazdığı yazılarda biraz evvel değindiğim Hatay meselesi üzerinde çok durmuş ve Fransız Hükümeti'nin davranışlarını çok sert ifadelerle tenkit etmiştir.”¹²⁰

¹²⁰ Atatürk'ün Yanı Başında, Çankaya Köşkü Kütüphanecisi Nuri Ulusu'nun Hatıraları, s. 57

M. KEMAL ATATÜRK'ÜN ESERLERİ

Tutku derecesinde büyük bir okuma sevgisine ve devlet adamı olarak döneminde ve bugün örneğine rastlanmayacak büyüklükte bir özel kütüphaneye sahip olan Mustafa Kemal Atatürk'ün eser vermemesi, kitap yazmaması düşünülemezdi. Çünkü bu tutku ve birikim, yani gelişmiş “*beyin teknolojisi*” doğal olarak bir ürün ya da birçok ürün verecekti. Nitekim öyle olmuş, Atatürk değişik dönemlerde başta “**Buyuk Nutuk**” olmak üzere pek çok eser yazmıştır.

Yazdığı veya çevirdiği eserlerden yalnızca askerliğe dair olan 7 kitap ile Nutuk, onun adını taşımakta; diğerlerinde ismi bulunmamaktadır. Ders kitabı olarak yazdığı “**Geometri**” kitabında yazar adı belirtilmemiş, büyük kısmını yazdığı “**Medeni Bilgiler**”de Afet İnan'ın adı kullanılmış, bir bölümünün yazımını üstlendiği “**Tarih**” kitapları da Tarih Kurumu yayını olarak çıkmıştır. Çeşitli konuşma, demeç, telgraf ve mektupları da derlemeciler tarafından yayımlanmıştır.

Atatürk'ün eserleri Sayın Prof. Dr. Şerafettin Turan'ın yaptığı tasnife göre şu şekilde sıralanabilir:¹²¹

Askerliğe İlişkin Eserleri

1. **Bölüğün Muharebe Talimi:** General Litzman'dan Çeviri, Tab'i ve naşiri: İbrahim Hilmi, İstanbul, 1323 (1907), 46 s.

2. **Takımın Muharebe Talimi:** General Litzman'dan Çeviri, Asır Matbaası, Selanik, 1324 (1908), 64 s.

3. **Cumalı Ordugahı, Süvari, Bölük, Alay, Liva Talim ve Manevraları:** Selanik, 1325 (1909), 41 s.

4. **Tabiye Tatbikat Seyahati:** Selanik, 1327 (1911), 40 s.

5. **Tabiye Meselesinin Halli ve Emirlerin Suret-i Tahririne Dair Nesayih:** Edirne Sanayi Mektebi Matbaası, 1331 (1916).

6. **Zabit ve Kumandan ile Hasbihal:** Minber Matbaası, İstanbul, 1334, 32 s.

7. **Anafartalar Muharebatına Ait Tarihçe:** Yayımlayan: U. İğdemir, Ankara, 1962, I-XXV., 1-88 s.

8. **Anıburnu Muharebeleri Raporu:** Yayımlayan: U. İğdemir, Ankara, 1968, I-VIII., 1-200 s.

Söylev ve Demeçleri ile Meclis Konuşmaları

1. **Nutuk:** 2 Cilt, Eski harflerle özgün baskı, Türk Hava Kurumu Yayınları, İstanbul, 1927

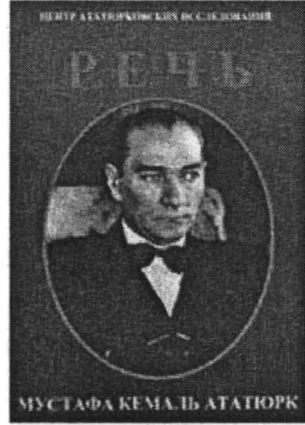
¹²¹ Bu listede eserlerin ilk yayım tarihlerindeki künye bilgileri verilecektir. Sayın Turan'ın eserinde eserlerin sonraki baskıları ve içerikleri hakkında derli toplu bilgiler vardır. Bakınız: Ş. Turan, **Mustafa Kemal Atatürk Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik**, EK: XI: Atatürk'ün Yapıtları, s. 695-699,

Atatürk'ün Askerliğe Dair Eserleri

Farsça Nutuk

Rusça Nutuk

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri

2. **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri:** 3 Cilt, Derleyen: N. Unan (Arşan), MEB. Yayınları, Ankara, 1945-1954.

3. **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri-IV.:** Derleyen: N. Arşan, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü (TİTE.) Yayınları, Ankara, 1964.

4. **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri-Tamim ve Telgrafları-V.:** Derleyen: S. Borak, U. Kocatürk, TİTE. Yayınları, Ankara, 1972.

5. Atatürk'ün Resmi Yayınlara Girmemiş Söylev, Demeç, Yazışma ve Söyleşileri: Hazırlayan: S. Borak, Ankara, 1980.

6. Atatürk'ün Hattıra Defterine Yazdıkları: Derleyen: U. Kocatürk, Ankara, 1971.

7. Atatürk'ün Toplanmamış Telgrafları: Derleyen: U. Kocatürk, Ankara, 1971.

8. Atatürk'ün Sohbetleri: Derleyen: U. Kocatürk, Ankara, 1971.

9. Atatürk'ün Yazdırdıkları: Derleyen: U. Kocatürk, Ankara, 1971.

10. Atatürk'ün İzmit Basın Toplantısı: Hazırlayan: İ. Arar, İstanbul, 1969.

11. Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaları: Hazırlayan: A. Inan, Ankara, 1982.

12. M. Kemal Atatürk'ten Yazdıklarını: Afet Inan, Ankara, 1969.

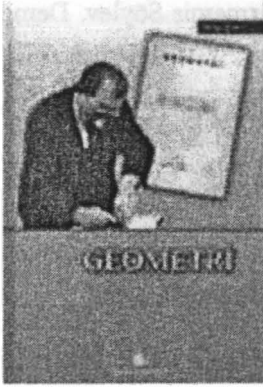
13. Gizli Oturumlarda Atatürk'ün Konuşmaları: Hazırlayan: S. Borak, İstanbul, 1977

14. Atatürk'ün TBMM Açık ve Gizli Oturumlardaki Konuşmaları: 2 Cilt., Hazırlayan: K. Öztürk, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990.

15. Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları: 2 Cilt, Hazırlayan: M. Onar, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1995.

Ders Kitapları

1. Medeni Bilgiler: İstanbul, 1931. A. Inan, **Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1969.

Atatürk'ün Yazdığı Geometri Kitabının Değişik Baskıları

2. Tarih C: II., IV.: Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1931.

Bu kitapları gözden geçiren Atatürk, İkinci Cildin, "*Selçuklular, Timur, Peygamber Muhammed'in Yaşamı ve Halifelik*" gibi bazı bölümlerini kendisi yazmıştır.

3. Geometri: MEB. Yayınları, Ankara, 1937 Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1971, 1981.

Anı, Günlük ve Mektuplar

1. Atatürk'ün Anıları: Yayına Hazırlayan: İ. Görgülü, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1997 Atatürk'ün 15 Mayıs 1919'da Samsun'a gitmek için İstanbul'dan ayrıldığı güne kadar olan anılarıdır. Bir bakıma 19 Mayıs 1919'da başlayan Büyük Nutuk'un öncesinin anlatıldığı bu anılar, önce Atatürk'ün sağlığında Vakıf, Hakimiyet-i Milliye, Milliyet ve Cumhuriyet gazetelerinde (1922, 1926) yayımlanmıştır. Bu anılar zaman içinde kitap olarak değişik isimlerle ve farklı yayınevlerinde yayımlanmıştır.

2. Atatürk'ün Hatıra Defteri: Hazırlayan: Ş. Tezer, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1972.

Atatürk'ün Not Defterleri Kitap Hâlinde

3. M. Kemal Atatürk'ün Karlsbad Hatıraları: Yayına Hazırlayan: A. İnönü, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1983.

4. Atatürk'ün Not Defterleri: İnceleme: A. M. İnönü, Ankara, 1996. ATASE'deki Atatürk Özel Arşivi'nde M. Kemal'in üsteğmenliğinden başlayarak tuttuğu günlük notları içeren 24, Anıtkabir Atatürk ve Kurtuluş Savaşı Müzesi'nde ise 9 adet küçük defter bulunmaktadır. Atatürk'ün biyografisi ve düşüncelerinin anlaşılabilmesi için çok önemli kaynaklar durumunda bulunan bu defterlerin tamamı şu sırada TSK. Atatürk Araştırma ve Eğitim Merkezi Genel Sekreterliği tarafından yayına hazırlanmaktadır.

5. Atatürk'ün Özel Mektupları: Derleyen: S. Borak, Varlık Yayınları, İstanbul, 1961.

6. Atatürk'ten Mektuplar: Yayına Hazırlayan: A. İnan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1981.

7. Mustafa Kemal ve Corinne Lütfa-Bir Dostluğun Öyküsü, Yayınlayan: M. Özverim, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1998.

NUTUK: BİR DEVRİN GELECEĞE IŞIK TUTAN HÜZÜNLÜ HİKÂYESİ

Yurdumuzun parçalanıp işgal edildiği günlerden başlayarak, Türk tarihinde bir dönüm noktası olan İstiklâl Savaşı'nı, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu ve inkılapların yapılmasını anlatan **Nutuk**, siyasi ve millî tarihimizin birinci elden, pek değerli bir kaynak eseridir. Atatürk'ün kendi kaleminden çıkan bu eser, yine Atatürk tarafından, Cumhuriyet Halk Partisi'nin 15-20 Ekim 1927 tarihleri arasında Ankara'da toplanan İkinci Kurultayı'nda 36,5 saat süren ve altı günde okunan tarihî bir hitabeye dayandığı için **Nutuk** adını almıştır.

Tarihsel Kaynak Olarak Nutuk

Bilindiği gibi Nutuk, Mustafa Kemal Atatürk'ün 15-20 Ekim 1927 tarihleri arasında Ankara'da, Türkiye Büyük Millet Meclisi salonunda, Cumhuriyet Halk Partisi'nin açılış kongresinde, milletvekillerine yaptığı uzun konuşmanın metnidir¹²². Nutuk, gerek Atatürk'ün kendi şahsiyeti, gerekse Türk inkılâp tarihi açısından ol-

¹²² Nutuk'la ilgili detaylı bilgi için bk. Zeynep Korkmaz, **Nutuk 1919-1927**,

dukça önemlidir. Ayrıca kendi devrinde yazıldığı için birinci elden kaynak niteliği taşıyan ve Türk edebiyatında bir hitabet örneği teşkil eden, temel bir eserdir.

Nutuk, yakın tarihe ışık tutan bir eser olduğu gibi, Türk milleti adına yapılan bütün işlerin meşruluk ilkesine dayandırılarak yürütüldüğünün belgesidir. Aynı zamanda yeni Türk devletinin kuruluşunda verilen kararların, yapılan uygulamaların, uzak görüşlülüğün, ince bir hesaplamanın, yerinde bir mantığın, ihtiyatlı bir davranışın, birlik ve beraberliğin bir sonucu olup kurtuluş davasını anlatan bir eserdir.

Atatürk'ün Nutuk'u üç ciltten meydana gelmiştir. Birinci ciltte 1919-1920 yılları arasında genel olarak Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkışı, devletin genel durumu, işgaller, Millî Mücadele ça-

Atatürk Kült. Dil ve Tar. Yük. Kur. Atatürk Arş. Mer., Ankara 1991, I. Parmaksızoğlu, **Türk Ansiklopedisi, Nutuk Maddesi**, Dev. Kit. Müd. MEB Basımevi, Cilt 25; Nur Ardaçoç, **Nutuk (Söylev) Tam Metin**, Genç Kitabevi, İstanbul 1986; Afet İnan, **Atatürk Tamim Telgraf ve Beyannameleleri**, Atatürk Araştırma Merkezi, Cilt IV, TTK Basımevi, Ankara 1991; Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, **Gazi Mustafa Kemal Atatürk Söylev**, Cilt I-II, Çağdaş Yayınevi, İstanbul 1984; Herbert Melzig, Atatürk'ün Başlıca Nutukları (1920-1938), Ülkü Matbaası, İstanbul 1942; Nurer Uğurlu, **Gazi Mustafa Kemal Atatürk NUTUK**, Örgün Yayınevi, İstanbul 1980; Türker Acaroğlu, "Söylev Kaynakçası", **Söylev Özel Sayı, Türk Dili Dergisi**, Ankara 1977; İsmail Arar, "Nutuk'un Niteliği, Amacı ve Kapsamı", **Atatürk'ün Büyük Söylev'inin 50. Yılı Semineri, Bildiriler ve Tartışmalar**, TTK Basımevi, Ankara 1980; Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk**, Cilt I-II-II, MEB Yayınları, İstanbul 1993; Falih Rifki Atay, **Çankaya Atatürk Devri Hatıraları**, Dünya Yayınları; Afet İnan, Büyük Nutuk'ta Atatürk'ün Gençliğe Hitabesi, TTK Basımevi, Ankara 1966., Bilâl Şimşir, **Atatürk'ün Büyük Söylev'i Üzerine Belgeler**, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, TTK Yayınları, Ankara 1991.

lışmaları, Milli Mücadeleyi içeriden ve dışarıdan engelleme çabaları, kongreler, Mustafa Kemal Paşa'nın şahsına ve Heyet-i Temsiliyeye karşı ortaya çıkan tepkiler ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni açma çalışmaları anlatılmıştır.

İkinci ciltte ise 1920-1927 yılları arasında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışı, Kurtuluş Savaşı, İtilâf Devletleriyle yapılan siyasi görüşmeler, Cumhuriyet'in ilanı, çok partili hayata geçiş, yapılan inkılaplar ve Mustafa Kemal Atatürk'ün Gençliğe Hitabesi ile son bulmaktadır.

Üçüncü cilt ise 1919-1920 yılları arasındaki yazışmaları ihtiva eden tarihî belgelerdir. Bu belgeler Meclis zabıtlarında, bakanlık dosyalarında, basım koleksiyonlarında kayıtlı bulunmaktadır.

Okunması altı günde tamamlanan ve 36,5 saat süren Nutuk, ilk defa vesikalar da dâhil olmak üzere, 1927 yılında Arap harfleriyle iki cilt hâlinde basılmıştır. Harf inkılabından sonra, bu ilk metnin okunması güçleştiğinden 1934'te yeni harflerle aynen yayımlanmıştır.

Mustafa Kemal Paşa, eserinde hadiseleri açıklarken olaylarla ilgili belgelere yer vermiş, bu belgelerle ilgili açıklamalar ve yorumlarda bulunmuştur. Genelde fikirlerinden önce açıklayacağı yorumlara yönelik sorular sormuştur. Arkasından açıklama ve düşüncelerine yer vermiştir. Hadiseler anlatılırken tarihî kronoloji takip edilmeye çalışılmış, fakat yeri ve zamanı gelen olaylar kronolojiye uygun olmadan da önemine göre ifade edilmiştir. Olaylar anlatılırken bazı şahıslarla ilgili hatıralar da nakledilmiştir.

Nutuk, günümüzün ve geleceğın bütün nesillerine Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu, Türk milletinin esarete karşı verdiği büyük mücadeleyi öğretmek bakımından çok önemli bir değer taşımaktadır.

Nutuk'un yazılışında güdülen amacı şu iki noktada toplamak mümkündür:

- 1) Geçmişte kalan bazı olayların, yani tarihin anlaşılmasına yardımcı olmak.
- 2) Millî mevcudiyetimiz için önemli gördüğü konularda milletin ve gelecek kuşakların dikkatli olmalarını sağlamak.

Bu iki temel sebebin yanı sıra örtülü olan bir diğer sebebin de siyasi olduğu şüphesizdir. Bunu kurduğu ve genel başkanı bulunduğu partinin ilk kez toplanan büyük kongresinde söylemiş olması, Nutuk'un siyasi polemik içinde yazılmış olması, geçmişte yaşanan olayları daima belli kişileri hedef alması bunun açık belirtilelerindenidir.¹²³

Nutuk alelade, sade, basit, kuru bir tarih ya da hatıra değildir. Bu eser, savaşlar, ihtilaller ve isyanlar içinde yetişmiş zengin bir hayat tecrübesine ve felsefî görüşe sahip, olayları kuvvetli bir mantık ve bir tarih görüşü içinde anlatabilen, yeni bir devleti kuran liderin kaleminden çıktığı için önemlidir. Eserde güncel olaylar bile çoğu kez tarihten alınan örneklerle zenginleştirilerek anlatılmaktadır. Nutuk'ta anlatılanlar sadece geçmiş olaylar ve tarihî hadiseler değildir. Atatürk bu eserinde, değerini hâlâ koruyan, her çağ ve her ülke için geçerli birtakım siyasi ve stratejik kuralları da ortaya koymuştur. Atatürk, Nutuk'u yazarken sadece tarihî olayları belgelerle inceleyerek objektif gerçeğe ulaşmak isteyen bir tarih yazarı rolünü üstlenmemiştir. Çünkü Atatürk, doğrudan doğruya kaleme aldığı o tarihi yapanın bizatihi kendisidir. Tarihi yapan ile yazanın aynı şahsi-

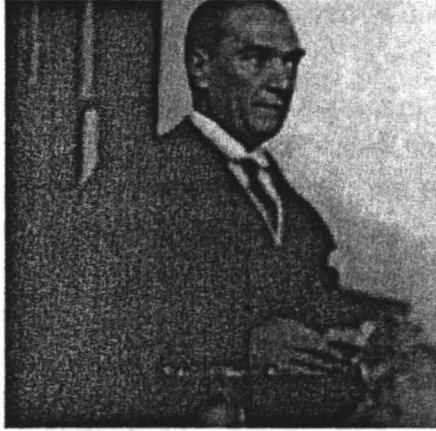
¹²³ İsmail Arar, "Nutuk'un Niteliği, Amacı ve Kapsamı", **Atatürk'ün Büyük Söylevinin 50. Yılı Semineri**, TTK Basımevi, Ankara 1980, s. 166.

yette birleşmiş olması Nutuk'a benzerleri ile karşılaştırılamayacak üstünlük kazandırmıştır.

*“Maksadım inkılabımızın tetkikinde tarihe kolaylık sağlamak-
tır”* diyen Mustafa Kemal bu sözleriyle; *“ inkılâpların niçin yapıldığına dair yarınlı türlü yorumlar çıkabilir, ama en etkili yorum benim yorumumdur. Gerçekleri en iyi ben bilirim, zira bunları düşünen ve gerçekleştiren benim.....”* demek suretiyle, buna mecbur olduğunu belirtmektedir. Mustafa Kemal'in bu düşüncelerle kaleme aldığı Nutuk adlı eseriyle bir tarih yazarı olduğu söylenebilir. Ancak Atatürk, tarihçi (müverrih) değildir. Eserini de bir tarihçi objektifliği ve tarafsızlığı içinde yazdığı da söylenemez. Zira Nutuk bir hatıradır ve hatıralar tam bir objektiflik içerisinde yazılamaz. Unutulmaması gerekir ki, Atatürk bütün resmî sıfatlardan önce Türk inkılabının lideridir. O, bu harekete kişisel yetenekleri ve komutanlık şöhretine rağmen; her şeyi elinden alınmış olarak başlamış, iktidar olmuş, yeni bir düzen getirmiş, laik Cumhuriyeti kurmuş ve eserini her zaman, her yerde, her şekliyle korumasını bilmiştir. Nutuk, bu büyük olayın, kelimenin gerçek manasıyla “büyük” hikâyesidir. Namûsait şartlarda oluşmuş böyle bir olayda ve onu anıtan eserde tarafsızlık aramak isabetli bir yaklaşım tarzı değildir.¹²⁴

Ancak, Atatürk'ün bu eserinde bildirdiği olay ve şahsiyetler hakkındaki bilgileri bir kısmını 3. ciltte, belgelerle teyit etmesi Nutuk'un, sıradan bir hatıradan daha güvenilir bir kaynak olduğunu göstermektedir. Zira, bir cilt dolusu belge ile söylediklerini ve yazdıklarını ekseriyetle kanıtlamıştır.

¹²⁴ İ. Arar, “Büyük Nutuk'un Kapsamı, Niteliği, Amacı”, s. 164.

Ayrıca eserde, millî değerler sistemine bağlı Cumhuriyet rejiminin tarih süreci içindeki gelişmesini, adım adım nasıl olgunlaştığını, sosyal ve kültürel alanlara yön verici idari ve siyasi şartların nasıl hazırlandığını yakından görebiliriz.¹²⁵

Bu eserde, kendini her şeyi ile milletine adanmış olağanüstü yetenekleriyle dehanın en iyi örneği olmuş büyük bir komutanın, inkılapçı bir liderin, ileri görüşlü bir devlet adamının, askerî ve siyasi aksiyonları ile Türkiye Cumhuriyeti'ne şekil veren temel düşünce ve görüşleri yer almıştır.¹²⁶

Türk Milleti İçin İfade Ettığı Anlam

Nutuk, inkılap tarihimizin birinci elden pek değerli bir kayna-

¹²⁵ Emre Kongar, "Söylev Özel Sayısı", **Türk Dili Dergisi**, Sayı 314, Ankara 1977.

¹²⁶ Bu değerlendirmeler için bakınız: E. S. Yalçın, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihinin Kaynakları**, 3. Baskı, Berikan Yayınları, Ankara, 2007, s. 277-282.

ğıdır. Çünkü, eserin sahibi, tarihî olayları yalnızca belgelerle inceleyerek objektif gerçeğe ulaşmak isteyen bir tarih yazarı değil, doğrudan doğruya o tarihi yapanın kendisidir. Tarihi yapan ile yazarın aynı şahsiyette birleşmiş olması, **Nutuk'u**, benzerleri ile karşılaştırılamayacak üstün değerde bir eser durumuna getirmiştir. Bu eserde, kendini her şeyi ile milletine adanmış, olağanüstü yetenekleri ile dehanın en iyi örneğini vermiş büyük bir komutanın, inkılapçı bir liderin ve ileri görüşlü bir devlet adamının, askerî ve siyasi aksiyonları ile, Türkiye Cumhuriyeti'ne şekil veren temel düşünce ve görüşler yer almıştır. Ayrıca, eserde millî değerler sistemine bağlı Cumhuriyet rejiminin, tarih şuuru içindeki gelişmesinin adım adım nasıl olgunlaştırıldığını, sosyal ve kültürel alanlara yön verici siyasi ve idari şartların nasıl hazırlandığını yakından görebilmekteyiz.

Bu eser, yalnız geçmiş bir devrin hikâyesi olarak dünümüzü anlatmakla kalmamakta, yakın tarihimizden alınan ibret dolu tecrübelerle, millî varlığımızın bugününe de, yarınına da ışık tutabilen yüksek bir değer taşımaktadır. Çünkü:

Nutuk, tarihin akışını değiştirme gücüne sahip bir önderin, varlığı sona ermiş sayılan büyük bir milleti, temelleri çökmüş, ömrü tamamlanmış olan bir imparatorluğun yıkıntıları arasından çekip çıkararak nasıl çağdaş ve millî bir devlet hâline getirebildiğinin belgelere dayanan hikâyesidir.

Nutuk, Çanakkale Muharebesi'nde: "*Size ben taarruz emretmiyorum; ölmeyi emrediyorum*" diyerek, kendi şahsında da savaşan ordusunda da ölüm korkusunu ve manevî çöküntüyü yenmiş olan bir kahramanın, başsız kalmış ve olup bitecekleri karanlıklar içinde beklemekte olan bir millete, yaşama sırrının, "*millî hâkimiyete da-*

yanan kayıtsız şartsız bağımsız bir Türk devleti kurabilme" kararında saklı olduğunu anlatan bir eserdir.

Nutuk, "temel ilke, Türk milletinin haysiyetli ve şerefli bir millet olarak yaşamasıdır. İstiklâlinden yoksun bir millet, medenî insanlık dünyası karşısında uşak olmak mevkiinden kurtulamaz" gerçeğinden ve "ya istiklâl ya ölüm" ilkesinden yola çıkılarak verilen Millî Mücadele safhalarını ve alınan başarılı sonuçları adım adım dile getiren bir eserdir.

Nutuk, en büyük hizmet ve gayretlerle elde edilen rütbe ve nişanları söküp atmaktan çekinmeyecek kadar vatan ve millet sevgisiyle dolmuş bir askerle, tarihî ve millî karakterinin onda şahıslanmış olduğunu gören bir milletin, el ele vererek, dayandığı millî birlik, katlandığı fedakârlık ve gösterdiği irade gücü sayesinde, imkânsızlıklardan nasıl imkânlar ve mucizeler yaratabildiğini dünyaya anlatan bir eserdir.

Nutuk, millet adına yapılan bütün işlerin, meşruluk ilkesine dayandırılarak yürütüldüğünü, verilen kararların, geçilen uygulamaların, derinlemesine bir düşüncenin, uzak bir görüşün, ince bir hesaplamanın, yerinde bir mantığın ve ihtiyatlı bir davranışın ürünü olduğunu ortaya koyan bir eserdir. Yapılan her işte Türk milletinin haysiyet ve şerefine ön planda tutulduğunun, bütün düşünce ve görüşlerde aklın mantığın ve ilmin gereklerine uygun bir millî politikanın yer aldığının göstergesi durumundadır.

Nutuk, millî bir uyanışın ifadesi olarak, bir milletin maddî ve manevî bütün güçlerini harekete geçiren Kuva-yı Milliye ruhunun, bir yandan dış düşmanlara karşı koyarken bir yandan da içerideki ihanet çetelerine, iç politikası iflas etmiş ve düşmana boyun eğme politikasının temsilcisi durumuna gelmiş bulunan İstanbul Hükû-

meti'yle Saray'a karşı verdiği mücadelenin hikâyesidir. Türk milleti-ne, düşmanla boğuşa boğuşa yenilmeyi değil, yenmenin ve zafere ulaşmanın ince yollarını öğreten bir eserdir.

Atatürk TBMM'nde Nutuk'u Okurken

Nutuk, sahip olduğu derin kavrayış, geniş kültür ve köklü tarih şuuru dolayısıyla, toplumun sosyal ve kültürel alanlardaki ihtiyaç ve beklentilerine cevap verecek güçte bir inkılapçının, milletin özünde var olan büyük gelişme yeteneğine dayanarak gerçekleştirdiği inkı-laplarla, Türkiye'yi 1839 Tanzimat hareketinden beri süregelen ye-nileşme mücadelesinde, kesin hedeflerine ve çağdaş bir medeniyet sistemine nasıl kavuşturabilmiş olduğunun hikâyesidir.

Nutuk, tarihten edinilen tecrübelerin bir ibret tablosu hâlinde

millete mal edilmesi geleneğine uyularak ve o gün ulaşılan başarının “asırlardan beri çekilen milli felâketlerin yarattığı uyanıklığın sonucu ve bu aziz vatanın her köşesini sulayan kanların bedeli” olduğuna işaret edilerek bu sonucun özlü bir Hitabe ile Türk gençliğine emanet edildiği bir eserdir. Görülüyor ki, Türk milletinin dününü bugününe bağlayan bugününü de yarına bağlayacak olan **Nutuk**, milli tarihimizin dönüm noktası olan bir safhasını, zaman silindirisinin aşındırıcı etkilerinden kurtararak gelecek kuşaklar için ölüm-süzleştiren bir kaynak eser olmuştur.¹²⁷

Dil ve Üslup

Nutuk, niteliği bakımından gerçek bir sanat eseri değildir. Askerî, siyasi ve sosyal olayları yeri geldikçe belgelerle de değerlendiren bir tarihî eserdir. Ancak, Atatürk, konuşma ve yazma sanatına, kendisini dinleyenleri ve okuyanları, düşüncelerinin peşinde sürükleyebilecek eşsiz bir anlatım gücü kazandırabildiği içindir ki **Nutuk**, Türk hitabet sanatının da doruğuna yükselmiş ve bir şaheser olmuştur.

Bilindiği gibi, dil, fizyolojik olarak, zihindeki düşünce faaliyetinin söz kalıpları içinde dış dünyamıza aktarılması olayıdır. Dolayısıyla, düşüncenin sadık bir aynası durumundadır. **Nutuk**’un dil ve üslup özellikleri bakımından incelenmesi, Atatürk’ün düşünce dünyasında yer alan fikir çekirdekleri ile bu çekirdeklerin birbirleriyle olan ilişkilerine, bunları bütünleşmiş bir düşünce örgüsü hâline getiren bağlantı noktalarına, ondaki temel düşünce unsurları içinde hangilerinin daha

¹²⁷ **Nutuk** ile ilgili bu değerlendirme için bakınız: M. Kemal Atatürk, **Nutuk, I. Cilt (1919-1920)**, Bugünkü Dille Yayına Hazırlayan: Prof. Dr. Zeynep Korkmaz, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1984, Önsöz, s. IX-XV.

ağırlıklı, hangilerinin ikinci ve üçüncü planda yer almış olduklarına daha yakından ve objektif ölçülerle yaklaşma imkânını sağlamaktadır.

Nutuk'un dili, söz dağarcığı ve cümle yapısı bakımından, Atatürk'ün yetiştiği devrin genel dil yapısına paralel olarak, Millî Edebiyat devrinin temsil ettiği dildir. Bu dil, klasik Osmanlıcaya oranla hayli sadeleştirilmiş olan o günkü yazı dilinin mükemmel bir örneğidir. Kelime kadrosu bakımından da çok zengindir. Ancak, o devirde daha Türkçeden Arapça ve Farsçanın kurallarına bağlı kelimelerle bu dillerden geçme tamlama şekilleri bütünü ile atılamadığı ve resmî devlet yazışmalarının gerekli kıldığı bazı klişeler yer aldığı için, bugüne göre oldukça ağırdır. Yalnız, eseri kelime hazinesi bakımından değil de, üslup ölçüleri ile değerlendirdiğimizde, Nutuk'ta açık ve yalın bir dilin hâkim olduğunu görürüz. Bu açıklık ve yalınlık, eserdeki zengin kelime kadrosunun, düşüncelerin akışına uygun bir ustalık ve başarı ile kullanılabilmiş olmasından kaynaklanmıştır. Çeşitli kelime türleri ile bunların cümlelerdeki yayılış oranları ve anlatım şekilleri arasında, olayların niteliğine denk düşen bir uyum göze çarpar. Bu durum, düşünceye canlılık, üsluba akıcılık vermiştir. Ancak, şunu da belirtmek gerekir ki, Atatürk'te dinamik bir düşünce yapısının varlığına işaret eden bu üslup akıcılığı, asıl gücünü tabii ve gerçekçi bir söyleyiş biçiminden almış bulunmaktadır. Eserde uzun ifadeler için, iç içe girmiş girift cümleler yerine, birbiri arkasına dizilmiş sıra cümleler şeklindeki birleşik cümlelerin yer aldığı görülür. Ortaya konulan düşüncelerin, çizilen tarihî tabloların ve aktarılan olayların özelliklerine göre, bazan kısa ve keskin çizgili söyleyişlere, bazan da düşüncelerin akışını kolaylaştıran hareketli ifadelerle yer verilmiştir. Böylece, üslupta, cümle kuruluşlarındaki ve anlatım şekillerindeki açıklık, sadelik ve tabiiyetten gelen bir mükemmellik ortaya çıkmıştır.

Bu üslubun en belirgin özelliklerinden biri de, yer yer kısa ve özlü ifadelerin ağırlık kazanmış; uzun süren açıklamalardan sonra, düşüncelerin “*Artık İstanbul Anadolu’ya hâkim değil, tabi olmak mecburiyetindedir*” örneğinde görüldüğü üzere, mantık gücü ağır basan veciz söz kalıplarına ve kesin yargılara bağlanmış olmasıdır. Özet olarak belirtmek gerekirse, Nutuk’taki üslup, tek bir kelimesinden fedakârlık edilemeyecek kadar ölçülü ve tabiidir. Düşünceler derin ve aydınlıktır. Kavrayış çok geniştir. Atatürk’ün muhakeme ve mantığındaki güçlülük, ona, olayları derinlemesine bir tahlilden geçirebilme yeteneği de kazandırmıştır. Bu durum, hiç şüphe yok ki. Atatürk’ün üstün zekâsı dışında, tarih şuuru içinde olgunlaşmış bulunan sağlam fikir yapısından ve uzak görüşlülüğünden kaynaklanmaktadır. Cumhuriyet’i genç nesillere emanet ederken söylediği: “*Bugün vasil olduğumuz netice asırlardan beri çekilen millî musibetlerin intibahı ve bu aziz vatanın her köşesini sulayan kanların bedelidir*” cümlesi, ondaki bütün bir tarihi geçmişini veciz bir şekilde ortaya koyabilecek bir düşünce genişliğinin ve dilinde de buna uygun bir sentez gücünün varlığını ispat etmektedir.

Nutuk’ta yer alan dil ve üslup özellikleriyle, Atatürk’ün Türk çocukları için bu konuda ileri sürdüğü görüş arasında da tam bir uygunluk göze çarpar. Atatürk, Türk çocuğunun nasıl konuşması, nasıl yazması gerektiğini açıklayan bir sohbetinde şöyle diyor: “*Türk çocuklarını eğitirken, onları, kafalardaki kabiliyetleri, Türk karakterindeki sağlamlıkları, Türk duygularındaki yükseklik ve genişlikleri, kendilerini hiç zorlamadan naturel bir tarzda ve olduğu gibi ifadeye alıştırmak. Bunlar yapılırca netice şu olacaktır: Türk çocuğu konuşurken onun beyan ve anlatış tarzı, Türk çocuğu yazarken onun ifade ve üslubu, kendisini dinleyenleri onun yürüdüğü yola götürebilecek; bu kabiliyeti sayesinde Türk çocuğu, kendini*

dinleyen veya yazısını okuyanları peşine takarak yüksek bir Türk ölküsüne iletebilecek, ulaştırabilecektir.”

İşte, Nutuk, kendisini hitabet sanatının doruğuna çıkaran bu dil ve üslup mükemmelliği ile, böyle bir ölküye de örneklik ve öncülük edebilecek niteliktedir.¹²⁸

Nutuk Yayınları

Nutuk müsveddeleri incelendiğinde 506 sayfadan (36x22 cm. büyüklüğünde) meydana geldiği görülür. Müsveddelerinin bazı sayfaları bizzat Atatürk tarafından kaleme alınmış, diğer kısmı ise kendisi tarafından dikte ettirilmiştir. Müsveddelerin bir çok sayfasında görülen düzeltme, ekleme ve çıkartmalar Atatürk tarafından yapılmıştır. Atatürk eserini yazarken konularla ilgili belgeleri kendisi toplamış, tek tek inceleyerek değerlendirmiştir. Yazılan kısımlar hemen her gece toplanan arkadaş grubu ile yapılan toplantılarda okunmuş ve tartışılmıştır. Atatürk'ün başkanlığında düzenlenen ve âdeta tarih sohbetleri niteliğindeki bu toplantılar, tarihin, tarihi yapanlar tarafından yazılmasından başka bir şey değildir.¹²⁹

¹²⁸ Nutuk ile ilgili bu değerlendirme için bakınız: M. Kemal Atatürk, **Nutuk, I. Cilt (1919-1920)**, Bugünkü Dille Yayına Hazırlayan: Prof. Dr. Zeynep Korkmaz, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1984, Önsöz, s. IX-XV.

¹²⁹ F. R. Atay, **Çankaya, Atatürk Devri Hatıraları**, İstanbul, 1953, s. 460.; Y. Kadri Karaosmanoğlu, "Hatıralar: Yorulmak Bilmez Atatürk", **Ulus**, 13 Temmuz 1961.; Afet İnan, "Atatürk'ün Büyük Nutuk'unun Müsveddeleri Üzerinde Arkadaşlarının Eleştirilerini Dinlemesi ve Gençliğe Seslenişi", **Atatürk'ün Büyük Söylevi'nin 50. Yılı Semineri, Bildiriler ve Tartışmalar**, Ankara, 1980, s. 33. **Nutuk, Gönümüz Türkçesiyle Eksiksiz Tam Metin**, Sadeleştiren ve Yayına Hazırlayan: Prof. Dr. E. Semih Yalçın, Berikan Yayınları, Ankara, 2009, s. XXI-XXII.

Nutuk, ilk kez 1927'de Türk Tayyare Cemiyeti tarafından, Ankara'da eski harflerle büyük boyda ve 50 bin adet basılmıştır. Metin bölümü 543 sayfadır. Belgeler bölümü de "Vesikalar" adı altında, ayrı bir ciltte yayımlanmıştır. Nutuk, aynı yıl içinde, ikinci kez yine 50 bin adet basılmıştır. Günlük gazetelerimizin bile o kadar basılmadığı ve Türkiye'nin nüfusunun 14 milyonu bulmadığı, okuryazar sayısının bir milyonu aşmadığı o dönemde Nutuk'un 100 bin basması, her aydın okuryazardan birisinin Nutuk'u edindiğini göstermektedir.

Nutuk'un 1927 basımı, harf inkılabından önce gerçekleştirildiği için Osmanlıcadır. Yeni Türk alfabesinin kabul edilmesi ile Nutuk, 1934 yılında İstanbul Devlet Matbaasında 3 cilt olarak basılmış olup toplam 1010 sayfadır.

Nutuk'un daha sonraki basımı, 1950-1952 yıllarında, metin bölümünü içeren 2 cilt, belgeler bölümünü içeren 3. cilt de, Millî Eğitim Bakanlığına bağlı, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü tarafından basılmıştır. Üç cildin sayfa toplamı 1280'dir. Nutuk'un 1969'a kadar 9 kez tıpkıbasımı yapılmıştır. Bu basımlar Nutuk'un söylendiği zamanki dil ile yapılmış basımlardır. Nutuk, ilk kez 1963-1964 yıllarında Türk Dil Kurumu'nun çabalarıyla bugünkü Türkçeye çevrilmiş ve yayımlanmıştır, 2 cilttir ve ders kitabı boyutundadır. İki cildin toplam sayfa sayısı 729'dur. 1979 yılında Nutuk'un 7. basımı yapılmıştır. 2. cildin sonuna da açıklamalı bir genel dizin ve Nutuk'ta kullanılan Türkçe kelimelerin açıklamasının yapıldığı kısa bir sözlük eklenmiştir. Nutuk'un günümüz Türkçesi ile kısaltılmış metni daha sonra Hıfzı Veldet Velidedeoğlu tarafından yapılmıştır. Bu eserin 1981'de 9. baskısı yapılmış olup 418 sayfadan müteşekkildir. Nutuk'un günümüz Türkçesi ile kısaltılmış başka bir metni de Nu-

rer Uğurlu tarafından hazırlanmıştır 1980 yılında yayımlanmıştır. Ancak Nutuk'un en isabetli sadeleştirilmiş şekli 1981 yılında Zeynep Korkmaz tarafından hazırlanan ve Kültür Bakanlığı tarafından basılan nüshasıdır.

Nutuk, 1927 yılında "Die Neue Türkei Der Weg Zur Freiheit. Die Nationale Revolution" adı altında Almanca, 1929 yılında ise "Discours du Ghazi Mustafa Kemal" adı altında Fransızca olarak yayımlanmıştır. Nutuk'un belgeler bölümü, yine 1929 yılında "Documents Relatifs discours du Ghazi Mustafa Kemal Pascha" adı ile yayımlanmıştır. Aynı yıl "A speech Delivered by Ghazi Mustapha Kemal" adı ile İngilizce, "Put Novay Turtsi" adı ile Rusça yayımlanmıştır.¹³⁰

Nutuk'un diğer dillerde yayımı Atatürk Araştırma Merkezi tarafından sürdürülmektedir: Merkez tarafından, "İngilizce, Fransızca, Almanca, Farsça, Rusça, Türkmençe ve Kazakça **Nutuk**" hazırlanmış ve satışı yapılmaktadır.

Yukarıda belirtildiği gibi, Nutuk'ta Millî Edebiyat devrinin işleyip geliştirdiği oldukça sadeleşmiş bir Osmanlı Türkçesi yer almıştır. Ancak, dilimizin, Cumhuriyet'ten sonra Türkçeleşme şartları bakımından çok hızlı bir tempoyla yol almış olması, eserin genç kuşaklarca anlaşılmasını güçleştirmiş ve sadeleştirilmiş yeni baskılarının yapılmasına ihtiyaç duyulmuştur. Bu ihtiyacı karşılamak üzere 1963-1981 yılları arasında, resmi veya özel bazı kuruluşlarla, bazı şahıslar tarafından, özellikle belgeler dışında kalan Nutuk bölümü tam veya kısaltılmış olarak günümüz Türkçesine aktararak yayınlanmıştır.

¹³⁰ E. S. Yalçın, **Nutuk**, s. XXII-XXIV., E. S. Yalçın, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihinin Kaynakları**, s. 283-285.

Eldeki **Nutuk** çevirileri, metnin özüne bağlılık ve dil yapıları bakımından incelendiğinde görülen durum şudur: Ya eserin aslına kelimesi kelimesine bağlı kalan bir aktarma yapıldığı ve kelime kadrosu bakımından da eski şekiller ağırlıkta olduğu için, eserde bugünkü dil örgüsüne ve üslup zevkine ters düşen, dolayısıyla metnin anlaşılmasını güçleştiren bazı tıkanmalar ortaya çıkmıştır. Yahut da eserin aslındaki cümleleri, anlamlarını bozacak şekilde kısaltıp parçalama ve herkesçe bilinen kelimelere bile öztürkçe yeni yeni karşılıklar arama gayreti yüzünden, Atatürk'ün birleştirici ve bütünleştirici kültür dili anlayışına ters düşen ve özünden koparak Osmanlıcası kadar anlaşılmaz duruma gelmiş bulunan, aşırı dil yapısında "Söylev" metinleri ortaya çıkmıştır. Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılı Kutlama Koordinasyon Kurulu'nca, Nutuk'un bütün aydınların ve gençliğin hiçbir sözlüğe başvurmadan severek okuyup anlayabilecekleri yeni bir çevirisinin yapılmasına karar verilmiştir. Nutuk bölümünü içine alan 1. ve 2. ciltler Sayın Prof. Dr. Zeynep KORKMAZ, belgeler bölümünü içine alan 3. cildi 100. Yıl Kutlama Koordinasyon Kurulu Genel Sekreterliği'nce hazırlanmış olan metin, işte böyle bir ihtiyacı karşılama amacına dayanmaktadır.

Nutuk'un şu ana kadar yapılan en sağlıklı yayını ve sadeleştirilmiş metni Sayın Korkmaz ve Prof. Dr. E. Semih Yalçın tarafından hazırlanan metinlerdir. Her iki yayında da Atatürk'ün sağlığında basılmış ve yazma nüshası ile de dikkatli bir karşılaştırmadan geçirilmiş olan 1927 baskısı esas alınmıştır. Çevirme işinde, eserin aslı ile olan bağlantısı koparılmadan, şu veya bu yöndeki aşırı bir dil anlayışına da ağırlık verilmeden, doğrudan doğruya yaygın ve yerleşmiş ölçülere dayanan ortak yazı dili temel alınmıştır.

Sayın Korkmaz'ın ifadesiyle, yayında Türkçemizdeki elli yıllık

değişme ve gelişmenin bir sonucu olarak, dilde, Osmanlıcasıyla Türkçesi yan yana yaşayan kelimelerde, bunların kullanılış yerleri, yaygınlık durumları ve taşıdıkları anlam dolgunlukları ile üslup ince-likleri dikkate alınarak, herhangi bir şekilcilik saplantıma düşülme-den, bazan biri, bazan diğeri tercih edilebilmiştir. Yerine göre çok yaygınlaşmış olan **bağımsızlık** kelimesi de kullanılmıştır. “*Ya istiklâl, ya ölüm*” vecizesindeki “**İstiklâl**” kelimesi de korunmuştur. Hattâ, Atatürk’ün özel bir değer vererek altlarını çizmiş olduğu konuşma-larda, bildiri ve karar metinlerinde bu kelimenin değiştirilmeden bı-rakılması, metnin özüne daha uygun düşmüştür. **Taaruz** kelimesi gereken yerlerde **saldırı** kelimesiyle karşılanabildiği halde, askerî bir terim olarak, elbette olduğu gibi bırakılmıştır. Zararlı kuruluşlar için, **örgüt** ve **örgütlenme** kelimelerine yer verilirken, başka yerlerde ese-rin aslındaki **teşkilat** ve **teşkilatlanma** şekillerinin devam ettirilmesi gereği duyulmuştur. Ara sıra göze ilisebilecek olan bu gibi ikili du-rumlar, bazı yeni kelimelerin daha her yerde yeterince anlam dol-gunluğu ve deyimleşme özelliği kazanamamış olmasıyla ilgilidir.

Atatürk’ün büyük bir duyarlılıkla kaleme aldığı “Gençliğe Hita-be”si, **Nutuk** muhtevasının anlamlı bir özeti ve Türkiye Cumhuriye-ti’nin Türk gençliğine emaneti niteliğinde olduğundan, bu bölüm, eserde olduğu gibi bırakılmıştır.

Eser bugünkü dile aktarılırken aslındaki dil örgüsünün, anlam bütünlüğünün, üslup özelliklerinin ve tarihi havasının korunmasına elden geldiği kadar özen gösterilmiştir. Bilindiği gibi, Atatürk’ün hi-tabet dilinde güzellik ve akıcılık sağlayan noktalardan biri de, eş ve-ya yakın anlamlı kelimeler arasındaki ses uyumlarıdır: **Muztarip ve müteallim** olmak gibi. Bu gibi durumlarda, aynı uyumu sağlayabile-cek elverişli karşılıklar aranmış; fakat bulunamadığında, bu akıcılık

Türkçenin anlatım gücündeki daha başka özelliklerden yararlanılarak denkleştirilmeye çalışılmıştır. Eserdeki üslup inceliklerinin ve devrin kültüründen gelen tarihî havanın özünden koparılmaması düşüncesiyle, Atatürk'ün Büyük Millet Meclisi üyeleri için kullandığı "Efendiler" hitabı ile, kendi üslubunun veya o devir resmî yazışmalarının gerekli kıldığı nezaket inceliklerine bağlı **zanşahane, zati-altleri, padişah hazretleri, hazret-i evvel, arzu buyurunsanız** gibi klişeleşmiş bazı kelime ve söyleyişler olduğu gibi bırakılmıştır. Osmanlı devlet teşkilatına veya millî mücadele devrine ait olup da bugün devamı bulunmayan, tarih terimi niteliğindeki kuruluş adları unvan ve rütbeler değiştirilmeden alınmış; gerekli açıklamalar dipnotlarla verilmiştir: **Meclis-i Meb'usan, Harbiye Nezareti, Birinci Ferik, Redd-i İlhak Cemiyeti, Hey'et-i Temsiliye, Kuva-yı Milliye, Kuvve-i Seyyare** gibi. Ancak, Cumhuriyet'in ilk devirlerinde Osmanlıca adlar alıp da sonradan Türkçeleştirilmiş olan makam ve kuruluş adları bugünkü şekilleri ile gösterilmiştir: Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti: **Genelkurmay Başkanlığı, İcra Vekilleri Hey'eti: Bakanlar Kurulu, Kabine** gibi. Bunların asıl metindeki eski şekilleri, ilk geçtikleri yerlerde yine notlarla belirtilmiştir. Bugün anlaşılması güçleşmiş olan bazı geçici kurul adları da Türkçeleştirilmiştir: **İstihzarat-ı Sulhiye Komisyonu: Barış Hazırlığı Komisyonu** gibi. Metnin akıcılığını bozmamak için, Cumhuriyet'ten sonra başka adlar verilmiş ve eski şekilleri artık unutulmuş bulunan yer adları, metin içinde yeni şekilleri ile gösterilmiş; eski şekilleri nota alınmıştır. **Elazığ/Mamuretülaziz, Adıyaman/Hısnımansur** gibi. Bunlar dışında, sayfa altlarına gerekli ve açıklayıcı daha başka bazı notlar da eklenmiştir. Doğrudan doğruya Atatürk'e ait olan iki not, yanlarına (*) işareti konularak belli edilmiştir.

Nutuk'ta, zevalî (öğle vakti) esasa bağlı olarak ve rakamlar ya-

nına “evvelde” ve “sonrada” kelimeleri eklenerek verilmiş olan saatler, bugünkü söyleyişe göre normalleştirilmiştir: 3 **sonrada: saat 15.00’te** gibi.¹³¹

Nutuk Nasıl Yazıldı?

Atatürk’ün Kütüphanecisi Nuri Ulusu anılarında Büyük Nutuk’un nasıl yazıldığını şu şekilde anlatmaktadır:

“Atatürk’ün bizzat hazırlamış olduğu ve TBMM’de bir hafta müddetle okudukları Nutuk’u, köşkün hususi dairesinin büyük salonunun bir köşesinde tertip ettirdikleri bürosunda her gün muntazam olarak, günlerce bu çalışmalara devam etmişlerdir. Bu çalışmaların hepsinde beni yanında bulundurmıştu.

Yazdığı yazılar tabedilerek hazırlanırdı. Yazılan yazıları yüksek sesle kendi kendine okuyarak icap yerleri de bana tashih ettirerek düzelttirir ve de tekrar son hâliyle okurdu.

Yaptığımız bu çalışmalar sırasında buraya hemen hemen hiç kimseyi almazdı. Çünkü... Sakin ve sessiz çalışmak isterdi...

Büyük Nutuk’u hazırlarken hiç mübalağa etmeden rahatlıkla söyleyebilirim ki, otuz, otuz beş saat çalıştığımız olurdu. O zamanlar genç ve de çok dayanıklı olmama rağmen bu çalışmaların çoğunda bizzat yanı başında olduğum için, ellerimin kalem tutamadığı, gözlerimin yorgunluktan, uykusuzluktan kapandığı anlar çok olmuştur. O bunu hemen sezer ve yorulan ben veya bir başkası ise ‘Hadi git biraz istirahat et, sonra gel’ diye yollardı.

¹³¹ Nutuk ile ilgili bu değerlendirme için bakınız: M. Kemal Atatürk, **Nutuk, I. Cilt (1919-1920)**, Bugünkü Dille Yayına Hazırlayan: Prof. Dr. Zeynep Korkmaz, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1984, Önsöz, s. IX-XV.

Hatta bir gün, tam çalışma anında sol kolundan başlayan ve göğsüne doğru yayılan bir ağrı hissetmişti. Ben de yanındaydım, bana seslendi, 'Nuri, kolum uyuştı galiba, gel şu sol kolumu biraz ovala' deyince hemen gidip sol kolunu elime aldım, bileğini, kolunu, aşağıdan yukarıya, yukarıdan aşağıya ovmaya masaj yapmaya başladım. Birkaç dakika sonra 'bu kol ağrısına benzemiyor, göğsüme vurmaya başladı' deyince hemen çıkıp başyavere durumu ilettim. Bilahare ilgili doktorlar çağıldı, gerekli konsültasyonları, muayeneleri yapıldı ve neyse ki kalple ilgili bir sorun olmadığı ortaya çıkınca hepimiz rahatladık.

Herhalde yoğun çalışmadan doğan stres dolayısıyla meydana gelen bir sıkıntıydı. Nutuk'u hazırlarken kendisinin yanına hiç kimsenin girmesini istemez, sakın ve sessiz bir ortamda çalışmayı arzu ederdi. Ama ben bu çalışmalarını sırasında devamlı yanında olan bir kişiydim. Bazen de... bazı kişileri çağırır, bilgi alır ve yollardı, o kadar.

Sonunda Nutuk'u ezberine almıştı. Bu tarihî Nutuk'u mecliste hiç duraklamadan büyük milletin mümessillerine çok veciz hitabesiyle okumuştur."¹³²

¹³² Atatürk'ün Yanı Başında, Çankaya Köşkü Kütüphanecisi Nuri Ulu'nun Hatıraları, s. 58-59.

ATATÜRK'ÜN ETKİLENDİĞİ ŞAİR, YAZAR VE DÜŞÜNCE ADAMLARI

Bu araştırmanın girişinde belirtildiği gibi, insanların kişiliğinin oluşmasında birçok etkenle birlikte, yaşadığı çevre ile dönemin derin düşünce akımları, şairleri, yazarları ve düşünce adamları belirleyici etkiler yapmaktadır. Mustafa Kemal'in kişiliğinin ve düşüncelerinin oluşmasında da yaşadığı döneme damgasını vuran bazı olayların ve insanların temel bir etki yaptığı görülmektedir.

M. Kemal, tarihî bir dönemeçte dünyaya gelmiştir. O süreci iki büyük olgu belirliyordu: Fransız Büyük Devrimi'nin temel ilkeleri olan “*insan hakları*”, “*özgürlük*”, “*bağımsızlık*” ve “*milliyetçilik*” gibi kavramların Avrupa'dan sonra Asya'da yayılıp etkilerini arttırması ve yüzyılların gerisinden gelen Osmanlı Devleti'nin parçalanıp çöküşünün hızlanması. Artık çok milletli, çok kültürlü, çok dilli, çok dinli imparatorluklar yıkılıyor, tek millete dayanan millî devletler kuruluyordu. Sanayi devrimi ile birlikte akılcılığa, pozitif bilimlere dayalı yeni bir bilim felsefesi geliyordu. Tarım toplumu yıkılıyor, yerine sanayi toplumu oluşuyordu.

M. Kemal, yönetimin tüm yasaklarına rağmen öğrencilik yıllarında Fransız Devrimi ve yaydığı fikirler hakkında ilk bilgileri edin-

miş (İdadi'deki tarih öğretmeni Mehmet Tefvik Bilge'nin etkisi), sonraları ilgi alanının genişliği, okuma zevki ve öğrendiği yabancı dil sayesinde dünyada olup bitenleri, döneminin bütün düşünce akımlarını ana çizgileriyle de olsa takip etme imkânını bulmuştur. Öte yandan, değişik şehirlerde tamamladığı (Selanik, Manastır, İstanbul) öğreniminden sonra genç bir subay olarak başka başka bölgelerde ve koşullarda aldığı görevler nedeniyle, görünüşte kocaman olan imparatorluğun nasıl çöktüğünü gözleriyle görmüştür.

Çağın etkisinin imparatorluk içerisinde en belirgin olduğu Rumeli'de geçen öğrencilik yıllarından sonra, 1910'da askerî manevralara katılmak için gittiği Fransa'daki günler ve özellikle bağımsızlığına yeni kavuşan Bulgaristan'ın başkentindeki Ataşemiliterlik yılları, M. Kemal'in Batı'yı, Avrupa'yı oldukça yakından tanımasını sağlamıştı. Trablusgarp'ta da bu uygar görünüşün "*sömürgeci*" öteki yüzüyle karşı karşıya gelmiş, vatan savunmasının ilk uygulamalarını orada yapmıştı. Şam'da geçen günlerde Balkan bozgunu ise imparatorluğu kurtarmanın artık mümkün olamayacağını göstermişti.

İşte bu tarihi dönemeç, Mustafa Kemal'in çökmekte olan Osmanlı İmparatorluğu'nun yerine, millî değerlere ve çağdaş ilkelere dayanan, Türk çoğunluğunu esas alan yeni bir Türkiye'nin kurulmasını düşünmeye sevk etmiş ve onun düşüncelerinin "*mayasını*" oluşturmuştur.¹³³

Türk Şair, Yazar ve Düşünce Adamları

M. Kemal Atatürk'ün biyografisi ve özel kütüphanesi incelendi-

¹³³ Ş. Turan, **Anatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünürler, Kitaplar**, 3. Baskı, Ankara, 1999, s. 3.

ğinde en çok okuduğu ve etkilendiği 3 büyük Türk şairinin isimleri ile karşılaşırız: “*Osmanlılık*” yerine “*Türklüğü, Türkçülüğü*” ve “*Türklük duygusunu*” dile getiren Türkçü şair **Mehmet Emin Yurdakul**; “*Vatan*” ve “*hürriyet*” kavramlarını yeni kuşaklara aşılarmış olan **Namık Kemal** ve baskıya karşı direnen, insanlığa yükselmeye yönelen ve “*çağdaşlaşma*”yı hedefleyen **Tevfik Fikret**.

Atatürk daha öğrencilik yıllarından itibaren bu şairlerden etkilmiştir. Bu konuda onu etkileyen de arkadaşı Ömer Naci'dir. Ömer Naci'nin Mustafa Kemal'in fikri altyapısının oluşmasında diğer faktörlerle birlikte önemli bir rol oynadığı kesindir. Nitekim genç Mustafa Kemal'in dönemin “*vatan ve hürriyet*” şairi **Namık Kemal** ile “*Türkçü*” şairi **Mehmet Emin Yurdakul**'un şiirleri ile tanışmasında Ömer Naci'nin etkili olduğu bilinmektedir. İdadi'de, Namık Kemal'i tanımak, duymak, onun gizlice elden ele dolaşan vatan şiirlerini bulmak, okumak işini Hatip Ömer Naci sağlamıştır.¹³⁴

Atatürk'ün kütüphanecisi Nuri Ulusu anılarında onun yazarlar ve şairler ile ilişkileri ve etkilendiği şair ve yazarlar hakkında şunları anlatmıştır:

“Bu kadar çok okumayı ve yazmayı seven bir insanın tabiidir ki edip ve yazarlara karşı çok büyük bir sevgisi ve saygısı vardı.

Zaman zaman onları da köşke davet ederdi. Hatta bazen kütüphanede kabul eder, kitaplar üzerinde görüş alışverişinde bulunurdu.

¹³⁴ Ş. S. Aydemir, **Tek Adam C: I.**, İstanbul 1981., s. 72. A. Güler, **Atatürk'te Cumhuriyet ve İnkılap Fikrinin Gelişmesi**, K.H.O Basımevi, Ankara, 1997, s. 2. Atatürk'te Ömer Naci sevgisini ve etkisini gösteren bir başka olay da; Onun, Ziya Gökalp tarafından 24 Ağustos 1916'da yazılan “Ömer Naci” isimli şiiri “**Hatıra Defteri**”ne yazmış olmasıdır. Bakınız: C. Sönmez, **Atatürk ve Okuma Sevgisi**, Ankara, 1993, s. 25-26.

Gençlik yılları Rumeli'de geçtiği için, o yıllarda çöküş devrini yaşamakta olan Osmanlı Devleti yıkılmakta olduğundan, yeni bir Türk devletinin kurulmasına ilişkin çalışmalar içerisinde, millî duyguları, vatan ve millet kavramını yazdıkları şiirlerle halklarına duyurmaya çalışan genç ve vatansever Türk şairleri, onun ilk büyük hayranlığını kazanan kişiler olmuştur. Bunların başında Namık Kemal, M. Emin Yurdakul ve Tefik Fikret gelmiştir.

Atatürk bu üç şairi hiç unutmamış, her zaman ve her yerde zaman zaman bu üç büyük vatan şairini hep anmış, hatırlamış, şiirlerini ya bizzat okumuş veya okutturmuştur. 'İlk hürriyet, vatan ve Türk kavramlarını kafalara sokan bunlardır' derdi.

Bunların haricinde Ziya Gökalp'i de çok takdir ederdi.

Hatta hiç unutmuyorum, Dolmabahçe Sarayı'ndaydık. Muhtelif kitaplarını Ankara'dan her zamanki gibi getirmiştım, ama bu seyahatten evvel benden Ankara'da, Ziya Gökalp'in kitaplarını koymamı özellikle istemişti. Ayrıca adını hatırlayamadığım bir önemli Fransız yazarın Fransızca yazılmış kitabını da özellikle getirmemi istemişti... Nitekim İstanbul'da Dolmabahçe'de kaldığım sürede hep o Ziya Gökalp kitapları ile o ünlü Fransız yazarın yazdığı kitabı okuduğumu biliyorum."¹³⁵

Atatürk'ün Millî Mücadele ve Cumhuriyet döneminde çoğuyla beraber çalıştığı gazeteci ve yazar arasında özellikle beğendiği ve takdir ettiği isimler de vardı. Bu konuda da kütüphanecisi Nuri Uluş önemli bilgiler vermektedir:

"Ekseriyetle methettiği, beğendiği yazarlar arasında Yunus Na-

¹³⁵ Atatürk'ün Yanı Başında, Çankaya Köşkü Kütüphanecisi Nuri Uluş'un Hatıraları, s. 59-61.

di, Necmettin Sadak, Falih Rifkî Atay, Yakup Kadri Karaosmanoğlu gibi birçok yazarlarımız için ‘milletin uyanmasında, memleketimizin gelişmesinde, çok büyük rolleri ve hizmetleri olacağından kimsenin şüphesi bulunmamalıdır’ derdi.

Şapka İnkılabı’nda Yunus Nadi Bey’in büyük çabalarını Hakkı Tanık Us Bey’in emeklerini hep övmüştür.

Yeni Türk harflerinin çıkış günlerinde Sarayburnu Parkı’nda yaptığı etki büyük olduğundan ‘yazdıkları bu yazıların değeri ölçülemeyecek kadar büyüktür’ diyerek memnuniyetini belirterek ilave etmişti. ‘Bu yazarlar, o günlerde yeni harflerle ilgili olarak birkaç satırla yetinmeyerek, günden güne daha uzun daha çok yazılar yazarak, bir an önce milletin bu yazıları kavramalarına, benimsemelerine amil olmuşlardır. Bir gün gelecek bu tarihsel anıları yıllar sonra kadirşinas Türk yazarları her fırsatta âlem-i medeniyete açıklayacak ve ispatlayacaklardır. Siyasi yazılarımızdan birçokları bu milletin siyasi hayatına girecek, bir gün vekil, başbakan ve bir gün de cumhurbaşkanı dahi olabilecekleri kanısındayım. Medeni milletlerin kalkınmasında gazetelerin, mecmuaların, dergilerin dinamizmi, halkı harekete geçirmek, vazifelerini bihakkın icra ve ifa etmekle kaim olabilir’ cümleleriyle istikbalden ne denli ümitli olduğunu göstermiştir.”¹³⁶

Mehmed Emin Yurdakul

(1869, İstanbul – 14 Ocak 1944, İstanbul)

Millî Edebiyat ve Türkçülük akımının önde gelen temsilcilerinden olan ve “Osmanlıcılık” ve “İslâmcılık” akımlarına karşı “Türkçü-

¹³⁶ **Azadî’nin Yarı Başında, Çankaya Köşkü Kütüphanecisi Nuri Uluşu’nun Hatıraları**, s. 60.

lük" fikrini savunan M. Emin Yurdakul ile Manastır İdadisi'nde öğrenci iken tanışan Atatürk, sonradan 14 Eylül 1931'de yaptığı bir konuşmada, Mehmet Emin Yurdakul ile ilgili şunları söylemiştir: "*Şair Mehmet Emin Yurdakul'un ilk kez Manastır Askeri İdadisi'nde öğrenciyken okuduğum 'Ben bir Türk'üm, dinim, cinsim uludur' dizeleriyle başlayan manzumesinde bana ulusal benliğimin gururunu tattıran ilk anlatımı bulmuştum...*"¹³⁷

Atatürk'ün burada bahsettiği şiir, Mehmet Emin'in 1897 Türk-Yunan Harbi'nden hemen önce başlayarak temiz bir Türkçe ile kaleme aldığı ve "Türkçe Şiirler" başlığı altında topladığı dokuz manzumeden en çok beğenilip sevilmiş olan şiirdir. Şiir; "Anadolu'dan Bir Ses Yahut Cenge Giderken" adını taşıyordu.

Atatürk Özel Kitaplığı'nda, M. Emin'in 3 eseri bulunmaktadır. Bunlar, "Türkçe Şiirler (Çoban Armağanı Çam Sakızı), Zafer Yolunda, Kral Corc'a" isimli eserlerdir.

Namık Kemal

(21 Aralık 1840, Tekirdağ – 2 Aralık 1888, Sakız)

Namık Kemal, Türk milliyetçi hareketini ve Jön Türkleri etkilemiş, Türk edebiyatının Batılılaşmasına önemli katkılar yapmış bir şair ve yazardır. Vatan ve Hürriyet fikirlerini, bütün yurttaşların yasalar karşısında eşitliğini savunmuştur. Bunu gerçekleştirmek için istibdat yönetiminin yıkılarak halkın çıkarlarını koruyacak bir "meşrutiyet" yönetiminin kurulması yolunda çalışmıştır.

Atatürk'ün daha öğrencilik yıllarından başlayarak Namık Ke-

¹³⁷ S. Turhan, **Atatürk'te Konular Ansiklopedisi**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1993, s. 529.

mal'den etkilenmiş ve eserlerini gizlice okumuş olduğunu biliyoruz. Asım Gündüz ve Ali Fuat Cebesoy anılarında M. Kemal'in Namık Kemal'i, "*Türk milletinin yüzyıllardan beri beklediği sesi*" olarak değerlendirdiğini anlatmaktadırlar.

Silvan'da Hatıra Defteri'ne yazdıkları, M. Kemal'in Namık Kemal'in eserlerini sonraki yıllarda da sık sık okuduğunu kanıtlamaktadır. Özellikle onun, "**Şark Meselesi, Hürriyet-i Efkâr**" ve "**Usul-i Meşveret Hakkında Mektuplar**" gibi N. Kemal'in Doğu Sorunu, Düşünce Özgürlüğü ve Meşrutiyet Sistemi hakkındaki görüşlerini içeren "**Makalat-ı Siyasiye ve Edebiye**"sini bir savaş döneminde ve uzak, küçük bir Anadolu kasabasında okuması, Mustafa Kemal'in söz konusu kitapları yanında taşıdığı izlenimini vermektedir.

M. Kemal, Kurtuluş Savaşı yıllarında Namık Kemal'in düşüncelerini ve şiirlerini TBMM kürsüsünden bile dile getirecek, Birinci İnönü zaferinden sonra yaptığı bir konuşmayı, vatan şairi Namık Kemal'in ünlü dizeleri, "*Vatanın bağına düşman dayamış hançerini – Bulunur kurtaracak baht-ı kara maderini*" biçiminde değiştirerek bitirecektir.

Şurasını da vurgulamak gerekir ki, Namık Kemal'i çok seven ve ondan etkilenen Mustafa Kemal, onun "*romantizmini*" asla benimsememiş ve tam bir "*akılcı*", "*gerçekçi*" olarak vatan ve hürriyet şairinden apayrı bir yol tutmuştur. Yine belirtmemiz gerekir ki, "*Osmanlı Devleti'nin sınırları*" anlamında bir "*vatansever*" olan N. Kemal'in tersine Mustafa Kemal, daha kurmay yüzbaşılığından itibaren daima "*Türk çoğunluğuna dayalı*" bir vatandan ve orada "*yeni bir Türk devleti kurmaktan*" bahsetmiştir.

Atatürk Özel Kitaplığı'nda Namık Kemal'in 7 ayrı kitabı bulunmaktadır. Bunlar; "Osmanlı Tarihi (2 Cilt), İmtizac-ı Akvam ve Va-

ka-i Ahd, Renan Müdafaaanamesi, Makalât-ı Siyasiye ve Edebiye, Eş'ar-ı Kemal, Kara Bela ve Tarih-i Harabat" isimli eserlerdir.

Tevfik Fikret

(26 Aralık 1867, İstanbul – 19 Ağustos 1915, İstanbul)

Edebiyat-ı Cedide'nin en önemli temsilcilerinden olan Tevfik Fikret, öğrencilik yıllarından itibaren Mustafa Kemal Atatürk'ü etkilemiş olan şairlerden biridir. Toplumsal içerikli şiirlerinden dolayı ilerici düşününlerin simgesi hâline gelmiş, Türkiye'de Batılı sanat anlayışının yerleşmesinde büyük rol oynamıştır. istibdata karşı mücadele etmiş ve İkinci Meşrutiyet'in ateşli savunucuları arasında yer almıştır.

M. Kemal'in inkılapçı ve çağdaşlaşmacı kişiliğinin Tevfik Fikret'in şiirlerinden etkilendiği, onun özellikle "*Sis, Ferda, Rücu ve hatta Zangoç*" isimli şiirlerini çok sevdiğini ve zaman zaman ezbere okuduğunu biliyoruz. Mustafa Kemal 19 Ağustos 1918'de arkadaşları ile birlikte Aşyan'a giderek oradaki deftere yazdığı şu sözler; "*Tavaf-ı tahatturunda bulunmakla mübâhi perestişkâran-ı Fikret*" (Anma ziyaretinde bulunmakla kıvanç duyan Fikret dostları) ondaki Fikret sevgisini çok açık bir şekilde göstermektedir.

Namık Kemal'in oğlu Ali Ekrem Bolayır'ın Tevfik Fikret'in el yazısı ile yazılmış olan "Eş'ar-ı Kemal" adlı derlemeyi M. Kemal'e armağan etmesi ve bunun Atatürk'ün özel kitaplığında N. Kemal ve T Fikret'in kitaplarının yanı başında yer alması da ayrı bir önem ve özellik taşımaktadır.

Atatürk'ün yaşantısı süresince özel sohbetlerinde ve meclislerinde edebiyat konusu ve bunların içinde de Fikret konusu sık sık gündeme gelmiştir. Bir Karadeniz vapur gezisinde sohbet konusu yine Fikret'tir. Orada bulunan Ragıp Şevki'nin anlatımı ile; "*Bir ara-*

lık Atatürk etrafına bütün gençleri toplamış, onlara Fikret'e olan hayranlığını anlatıyor: 'Onu biz mektep sıralarında okurduk. Onda ki heybet, ondaki vakur ahenk hiçbir şairimizde yok!' diyor. Sonra gençlerden Fikret'in bir şiirini istiyor. Bir genç gür sesle: 'Ben Ferda'sını söyleyebilirim Atam!' diyor. Atatürk'ün yüzünde tatlı çizgiler belirdi: 'Ferda'yı mı? Ah, delikanlı, benim en çok sevdiğim şiirdir o... Onu sana söyletmeyeceğim... Kendim söyleyeceğim. Ve Atatürk gür bir sesle, gençlerin yüzüne bakarak okumaya başladı:

*Ferda senin senin bu teceddült, bu inkılap
Her şey senin değil mi zaten? Ey şebap."*

Yine Atatürk'ün çocukluk arkadaşlarından Asaf İlbay'ın anlattığı bir anekdot da şu şekildedir: "16 Ocak 1937 Yüksek Ticaret Okulu Mezunları mutat toplantılarını Perapalas salonlarında yapmıştı. Bir aralık söz edebiyata geçti. Atatürk Tefvik Fikret'i çok sevdiğini ve onun edebî kıymetinin çok yüksek olduğunu ve bilhassa Fikret'in inkılapçılığını çok beğendiğini ilave etti... İsmail Müştak Mayakon'ı çağırarak, Fikret'in Ferda'sını sahneye çıkarak okumasını emretti. Arkadan Sis ve Rücu okundu. Rücu'dan sonra Atatürk güldü, çok neşelendi ve etrafına dönerek: 'Hangi Türk şairi böyle inkılâpçı şiirler yazmıştır? Dedi."

Atatürk Özel Kitaplığı'nda Tefvik Fikret'in iki eseri bulunmaktadır. Bunlar, "Rübab-ı Şikeste ve Haluk'un Defteri" isimli eserlerdir.

Ziya Gökalp

(23 Mart 1876, Diyarbakır – 25 Ekim 1924, İstanbul)

"Türkçülük" düşüncesini sistemli bir hâle getiren, İkinci Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinde düşünce ve siyaset alanlarına

önemli etkiler yapmış olan Ziya Gökalp'in M. Kemal'in düşünce ve uygulamaları üzerinde derin etkileri olduğu bilinmektedir. Bu anlamda bakıldığında, Cumhuriyet öncesinde ve Cumhuriyet'in oluşmasında Ziya Gökalp'in sosyolog ve mütefekkir olarak çok özel ve önemli bir yeri olduğu görülür.

Atatürk'ün bazı düşünceleri ile Gökalp'in düşünceleri arasında bazı ayrılıklar bulunmasına rağmen; Türk tarihine bütünlülük ve devamlılık içinde bakış, halkçılık ilkesi, Tevhid-i Tedrisat (eğitim ve öğretimin birleştirilmesi), Laiklik ve Türk kimliğini koruyarak çağdaşlaşma modeli gibi Türk İnkılabı'nın temelini oluşturan pek çok konuda Ziya Gökalp'in etkileri açıktır.

Z. Gökalp, dönemin ünlü sosyologu E. Durkheim ekolünün güçlü bir temsilcisi idi. Atatürk, E. Durkheim'in fikirlerini sadece Gökalp aracılığı ile öğrenmemiş; onun iki eserini MEB Yayınlarında Türkçeye çevirterek yayınlamış ve 1932'de İstanbul Dolmabahçe'de iken onun bir eserini kütüphaneden getirterek Fransızca aslından okumuştur.

Atatürk Özel Kitaplığı'nda Ziya Gökalp'in üç önemli eseri bulunmaktadır. Bunlar, "*Türk Medeniyeti Tarihi, Türk Töresi ve Altın Işık*" isimli eserlerdir.

Şehbenderzade Filibeli Ahmet Hilmi

(1865, Filibe – 17 Ekim 1914, İstanbul)

Atatürk'ün "*toplumsal, özgürlükçü ve devrimci*" görüşlerinin oluşmasında etkili olan düşünür ve yazarlar arasında Şehbenderzade Ahmet Hilmi'nin ayrı bir yeri vardır. Cemiyet-i İslamiye (1861'de kurulan ve Mecmua-i Fünun adıyla ülkemizde ilk bilim

dergisini çıkaran dernek) üyelerinden, Tasvir gazetesi yazarlarından ve Hikmet gazetesinin de sahibi olan A. Hilmi'nin özellikle "*Allah'ı İnkâr Mümkün müdür?*" ve "*İslâm Tarihi*" eserlerinin Atatürk'ü çok etkilediği görülmektedir.

Bu iki eserdeki görüşlerin özellikle laiklik ilkesi bakımından Atatürk'e etki yaptığı kabul edilmektedir. *Allah'ı İnkâr Mümkün müdür?* Kitabında Osmanlı toplumunun Orta Çağ hayatından çağdaş yaşama geçmek zorunda olduğunu öne süren ve bu konuda yavaş yavaş bir ilerlemeyi değil hızlı bir değişimi, ilerlemeyi yani bir nevi devrimi zorunlu gören A. Hilmi, aynı zamanda ateşli bir "özgürlükçü" olup, özgürlüğü, "*insanlığın temel koşullarından biri*" olarak değerlendiriyordu.

1911'de basılmış olan *Allah'ı İnkâr Mümkün müdür?* Kitabını Silvan'da görevli iken 3 gün içinde dikkatlice okuduğunu bildiğimiz Atatürk'ün, Özel Kitaplığı'nda Şehbenderzade Filibeli Ahmet Hilmi'nin "*Tarih-i İslâm*" isimli eseri bulunmaktadır.

Yabancı Yazar Ve Düşünce Adamları

Yukarıda değinildiği gibi, M. Kemal Atatürk'ün düşünce sistemi ve kurduğu Millî, Laik, Tam Bağımsız ve Millî Egemenliği esas alan Türkiye Cumhuriyeti döneme derin etkiler yapan mesela Fransız İhtilali gibi büyük gelişmelerden önemli oranda etkilenmiştir. Bu anlamda bakıldığı zaman Atatürk'ün fikri altyapısının oluşmasında, Fransız İhtilali'nin de fikri altyapısını oluşturan yazar ve düşünürlerin etkilerinin olduğu görülmektedir.

Atatürk'ün düşüncelerinde ve gerçekleştirdiği Türk İnkılabı'nda "*akılcılık*" (rasyonalizm) ve "*olguculuk*"un (pozitivizm) izleri bulunmaktadır. Akıllı ve bilimi kılavuz edinen ve hurafelere

karşı çıkan Atatürk'te belirgin bir akılcılık ile gerçekçiliğin temel kişilik özelliklerinden olduğu görülmektedir. Bu nedenle onun bu konuda etkilendiği düşünürlerin başında akılcılığın büyük temsilcisi "**Descartes**" ve yine bu akımın ünlü temsilcisi "**Kant**" gelmektedir.

Fransız İhtilali'nin yalnızca akılcı yönlerini benimseyerek gelişen "**Auguste Comte**" olguculuğu, o dönemdeki Türk aydınları arasında da yayılmış, özellikle Ahmet Rıza Bey'in yayınları ve çabaları ile İttihat ve Terakki çevrelerinde etkili olmuştur. M. Kemal'in gençlik yılları, olguculuğun Türkiye'de etkili olduğu bir döneme rastlamıştı. Ancak "*hayatta en gerçek yol gösterici bilimdir*" diyen Atatürk'ün olguculuk anlayışı; Comte'un basit bir takipçiliği şeklinde değil, insan düşüncesinin eriştiği bir aşama olarak ortaya çıkar.

Atatürk'ün, Fransız İhtilalinin fikri hazırlayıcıları arasında üzerinde en çok durduğu, eserlerini okuduğu ve kendi düşünce hayatının oluşmasında en çok yararlandığı düşünürlerden biri şüphesiz "**J. J. Rousseau**" dur. Türk aydınlarının daha Yeni Osmanlılar hareketinden itibaren bilip, tanıdığı Rousseau ile M. Kemal daha öğrencilik yıllarında tanışmıştır. Bu düşünürün en çok, kişi için "*özgürlükçü*", toplumda siyasal rejim olarak da "*cumhuriyetçi*" yönü M. Kemal'i etkilemiştir. M. Kemal J. J. Rousseau'nun bütün eserlerini incelediğini TBMM kürsüsünden biraz da övünerek açıklamıştır. Onun, Rousseau'nun "*Contrat Social*"ının (*Toplum Sözleşmesi*) 1913'te yapılan Türkçe çevirisini çok dikkatle okuyup, işaretlediğini biliyoruz.

Bundan başka M. Kemal'in esasen bir "*monarşi*" yanlısı olan "**Montesquieu**"nın "*De l'esprit de Lois*" (*Kanunların Ruhu*) eserini de okuduğunu biliyoruz. M. Kemal bu kitapta daha çok "*cumhuri-*

yer" ile ilgili kısımların üzerinde durmuş ve "cumhuriyet rejiminin erdem rejimi" olduğunun anlatıldığı satırların altını çizmiştir.

M. Kemal'in "özgürlük" anlayışı konusunda ise "J. J. Rousseau" ve "**Fransız Yurttaş ve İnsan Hakları Bildirisi**"ndeki hükümlerden etkilendiği; Hüseyin Cahit Yalçın tarafından dilimize çevrilen "**Leon Mariller**" ve "**Stuart Mill**"in eserlerinin de onun "özgürlük" düşünce ve anlayışını geliştirdiği bilinmektedir.

"Özgürlük ve bağımsızlık benim karakterimdir" diyen M. Kemal'de özgürlük kavramı, Fransız İhtilali'nden sonra kazandığı anlamla, düşünce ve siyasal alandaki özgürlükler kadar "*vicdan özgürlüğü*"nü de içerir. O, toplumda değişik düşüncelerin ve değişik inançların bulunmasını, özgürlüğün doğal bir sonucu olarak kabul etmekte, dahası, tek tip düşünce ve inancın toplum için tehlikeli bir durum, bir ölüm belirtisi olduğunu söylemektedir. Atatürk'ün bu konudaki fikirlerinin temelinde N. Kemal ve Tevfik Fikret gibi Türk şairlerinin de etkisi bulunmaktadır.

M. Kemal Atatürk'ün toplumsal olayları değerlendirişinde ve dünya görüşünde, "*tarih*"in önemli, yönlendirici bir etkisi olduğunu biliyoruz. Yukarıda kütüphanesinden bahsederken de belirtildiği gibi, kitaplarının konu yüzdesi içinde "*tarih*"le ilgili olanlar birinci sırayı almakta idi. Tarihi olayları aralarındaki "*sebep-sonuç ilişkisi*"ni kavrayarak değerlendiren Atatürk'teki tarih bilinci, olayları tarihsel gelişimi içerisinde görece ve değerlendirebilecek bir tarih kültürüne dönüşmüştür. Bu kültür; kurduğu, Türk unsuruna ve Türk milliyetçiliğine dayanan millî, laik ve demokratik karakterli Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin tarihsel dayanaklarını ortaya çıkarmayı, Türklere yönelik önyargıları ortadan kaldırmayı amaçlayan "*Tarih Tezi*"ne ve tarih çalışmalarına yol açmıştır.

Bu anlamda Atatürk'ün etkilendiği veya eserlerini üzerlerinde önemle durarak okuduğu yabancı isimler ve Atatürk'e örneklik teşkil eden tarih görüşleri ise şunlardır:

Mustafa Celalettin (Leon Cahun): Türk tarihinin eskiliği,

Deguignes: Türk tarihini ve uygarlığını bir bütün olarak ele alma.

Leone Caetani: İslam tarihini değişik bir açıdan yorumlama ve Hilafet meselesi. **H. G. Wells:** Dünya tarihini bir bütün olarak değerlendirme, uluslararası iş birliği, bölgesel antlaşmalar ve bir Dünya Federasyonu konuları. **E. Pittard, Gobineau, A. Cort Haddon ve George Montandon:** Türklerin ırki özellikleri ve yetenekleri ile uygarlıkları sorunu. **Edouard Driault, Albert Sorel, M. Silberschmidt, P. Sadyk, K. Marx, T. Sinclair ve L. Halphen:** Batı'dan kaynaklanan "Doğu Sorunu" (Şark Meselesi). **Max Beer:** Sosyal mücadelelerin tarihi.¹³⁸

¹³⁸ Atatürk'ün etkilendiği yerli ve yabancı şairler, yazarlar ve düşünürler ile bunların görüşleri hakkında Sayın Prof. Dr. Şerafettin Turan tarafından ayrıntılı bir çalışma yapılmıştır: **Atatürk'ün Düşünce yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünürler, Kitaplar**, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1-74 s. Sayın Turan'ın bu çalışması; kitap olarak yayımlandığı 1982 yılından itibaren yaklaşık 23 yıl gibi uzun bir süre geçmiş olmasına rağmen henüz aşılamayan bir eser durumundadır. Araştırmanın bu bölümünde verdiğimiz bilgiler de büyük ölçüde bu eserden alınmıştır. Bu konuda ayrıca bakınız: S. Borak, **Atatürk ve Edebiyat**, Kırmızı Beyaz Yayınları, İstanbul, 2004, s. 75-84, 149 vd. G. Kazdağlı, **Atatürk ve Bilim**, 2. Baskı, TÜBİTAK Yayınları, Ankara, 2003, s. 87-92. İ. Çelikoglu, B. Öncü, S. Sarı, **Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Yazar ve Düşünürler**, Yayınlanmamış Bilgi Notu, Ankara, 2005, s. 1-13

KAYNAKLAR

ACAROĞLU, Türker, "Söylev Kaynakçası", **Türk Dili Dergisi, Söylev Özel Sayısı**, Ankara, 1977

AKYÜZ, Y., "Atatürk'ü Yetiştiren Öğretmenlerden Birkaçı", **Atatürk Devrimleri ve Eğitim Sempozyumu (9-10 Nisan 1981) Bildirileri**, Ankara, 1981.

AKYÜZ, Y., "Atatürk'ün Eğitim Düşüncesinin Kökenleri", **AAMD.**, C: VIII., Sayı: 23 (Mart 1992), s. 234-236.

ARAR, İsmail, "Nutuk'un Niteliği, Amacı ve Kapsamı", **Atatürk'ün Büyük Söylev'inin 50. Yılı Semineri, Bildiriler ve Tartışmalar**, TTK Basımevi, Ankara 1980.

ARDAKOÇ, Nur, **Nutuk (Söylev) Tam Metin**, Genç Kitabevi, İstanbul, 1986.

ATATÜRK, M. Kemal, **Nutuk, Cilt: I-II-II**, MEB Yayınları, İstanbul, 1993.

ATATÜRK, M. Kemal, **Nutuk, Cilt: I. (1919-1920)**, Bugünkü

Dille Yayına Hazırlayan: Prof. Dr. Zeynep Korkmaz, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1984,

Atatürk Türk Silahlı Kuvvetlerinin Ata'sına 100. Yıl Anısı, Ankara, 1981.

Atatürk'ün Kitaplığı, Cumhurbaşkanlığı, Kardelen Ofset, Ankara, 2006.

Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar, Cilt: 1-24., Anıtkabir Derneği Yayınları, Ankara, 2001.

Atatürk'ün Özlük Dosyası, Kara Kuvvetleri Komutanlığı Arşivi,

Atatürk'ün Yanı Başında, Çankaya Köşkü Kütüphanecisi Nuri Ulusu'nun Hatıraları, Derleyen: M. Kemal Ulusu, Doğan Kitap, İstanbul, 2009.

ATAY, F. R., **Çankaya, Atatürk Devri Hatıraları**, İstanbul, 1953.

AYDEMİR, Ş. S., **Tek Adam C: I.**, İstanbul 1981.

BALCIOĞLU, M., "Atatürk'ün Biyografisine Katkı", **Atatürk Araştırma Merkezi D.**, C:XIII., Sayı: 38 (Temmuz 1997).

BALTACIOĞLU, İ. H., **Atatürk Yetiştmesi, Kişiliği ve Devrimleri**, Erzurum, 1973.

Bir İngiliz Kadını Gözüyle Kuva-i Milliye Ankarası, Çeviren, İ. Türek, Milliyet yayınları, 1973.

BORAK, S., "Atatürk'ün Biyografisinde Yapılan Yanlışlıklar", **Atatürk Araştırma Merkezi D.**, C: I., Sayı: 1 (Kasım 1984), s. 277-285.

BORAK, S., **Atatürk ve Edebiyat**, Kırmızı Beyaz Yayınları, İstanbul, 2004.

BORAK, S., **Atatürk'ün İstanbul'daki Çalışmaları (1899-16 Mayıs 1919)**, Kırmızı Beyaz Yayınları, İstanbul, 2004.

BORAK, S., **Atatürk'ün Özel Mektupları**, Kırmızı Beyaz Yayınları, İstanbul, 2004.

CEBESÖY, A. F., **Sınıf Arkadaşım Atatürk, Okul ve Genç Subaylık Anıları**, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1967

COŞAR, Ö. S., **Atatürk Ansiklopedisi C: I. (1881- 23 Temmuz 1908)**, İstanbul, 1973.

ÇAM, Y. **Atatürk'ün Okuduğu Dönemde Askeri Okullar Rüstiye-İdadi-Harbiye (1892-1902)**, Genelkurmay Basım Evi, Ankara, 1991, 1-197 s.

ÇAVUŞ, Dilek, **Minber Gazetesi, Basındaki Yeri ve Önemi (Minber Gazetesi'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007, 1-777 s.

ÇELİKOĞLU, İ., ÖNCÜ, B., SARAÇ, S., **Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Yazar ve Düşünürler**, Yayınlanmamış Bilgi Notu, Ankara, 2005, 1-13 s.

ERENDİL, M., **İlginç Olaylar ve Anekdotlarla Atatürk**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1988, 1-388 s.

ERGEZER, B., **Liderlik ve Özellikleri**, 5. Baskı, Ocak Yayınları, Ankara, 2003, 1-156 s.

EROĞLU, H., **Atatürk, Hayatı ve Üstün Kişiliği**, Ankara, 1997, I-XII, 1-340 s.

G. A. Muhtar Paşa, **Takvimü's-Sinin**, Hazırlayan: Y. Dağlı-H. Pehlivanlı, Ankara, 1993.

GÖK, H., **Kara Harp Okulu Arşivi Kılavuzu**, Kara Harp Okulu Basımevi, Ank., 1999, 1-63 s. Ve 12 Adet EK.

GÖK, H., UYAR, M., "Mustafa Kemal'in Harp Okulu Öğrencilik

Dönemine Katkı", **Toplumsal Tarih D.**, Sayı: 78 (Haziran 2000), s. 23-28.

GÖK, H., M. UYAR, "Yeni Bulunan İki Belgenin Işığında M. Kemal Atatürk'ün Harp Akademisi Öğrencilik Dönemi", **Toplumsal Tarih D.**, Sayı: 71 (Kasım 1999), s. 8-15.

GÜLER, A., **Askeri Öğrenci Mustafa Kemal'in Notları (Arşiv Belgelerinin Işığında)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2001.

GÜLER, A., **Atatürk ve Cumhuriyet**, Berikan Yayınevi, Ankara, 2006.

GÜLER, A., **Atatürk'te Cumhuriyet ve İnkılap Fikrinin Gelişmesi**, K.H.O. Basımevi, Ankara, 1997

GÜLER, A., **Atatürk'ün Soyı: Kızıoğuzlar ve Konyarlar**, Berikan Yayınevi, Ankara, 2005, 1-181 s.

GÜLER, A., "Dönüştürücü (Transformational) Liderlik Kavramı ve Dönüştürücü Lider Olarak Atatürk", **Atatürk Haftası Armağanı**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2000, s. 15-22.

GÜLER, A., "Mustafa Kemal'i Atatürk Yapan Süreçte Aile Çevresi ile İlk ve Orta Öğrenim Yaşantısının Rolü", 12-13 Ekim 1998 tarihlerinde Manastır / Makedonya'da düzenlenen "Atatürk ve Manastır" konulu sempozyuma sunulan bildiri metni. **Atatürk Haftası Armağanı Genkur. ATASE Bşk.lığı** (10 Kasım 1998).

GÜLER, Ali, **Sarı Paşa, İnsan Atatürk**, Berikan Yayınları, Ankara, 2007, I-XII., 1-322 s.

GÜLER, A., YALÇIN, S., **Atatürk, Hayatı, Düşünceleri ve Kişiliği**, C: I (1881 Selanik-1918 İstanbul), Berikan Yayıncılık, Ankara, 2000.

GÜNDÜZ, A., **Hatıralarım**, Hazırlayan: İ. Ilgar, İstanbul, 1973.

Harp Akademileri'nin 132 Yılı, 1848-1980 Şeref Dolu Yıllar, Hazırlayan: T Yurdabak, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1980.

Harp Akademilerinin 142. Yılı Şeref Dolu Yıllar 1848-1990, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 1990.

İNAN, Afet, "Atatürk'ün Büyük Nutuk'unun Müsveddeleri Üzerinde Arkadaşlarının Eleştirilerini Dinlemesi ve Gençliğe Seslenişi", **Atatürk'ün Büyük Söylevi'nin 50. Yılı Semineri, Bildiriler ve Tartışmalar,** Ankara, 1980.

İSKORA, M. Mazlum, **Erkân-ı Harbiye Mektebi (Harp Akademisi) Tarihçesi,** İstanbul, 1930.

Kara Harp Okulu Arşivi, **Kûnye Defteri,** No:21.

Kara Harp Okulu Arşivi, **Numara Defteri,** No: 13.

Kara Harp Okulu Arşivi, **Numara Defteri,** No: 14.

Kara Harp Okulu Arşivi, **Numara Defteri,** No: 15-16.

Kara Harp Okulu Arşivi, **Numara Defteri,** No: 22.

Kara Harp Okulu Arşivi, **Numara Defteri,** No: 26.

KAZDAĞLI, G., **Atatürk ve Bilim,** 2. Baskı, TÜBİTAK Yayınları, Ankara, 2003.

KOCATÜRK, U., **Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü,** İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.

KOÇAK, A., **Atatürk'ün İlk Öğretmeni Şemsi Efendi,** İstanbul, 2000, 1-144 s.

KUTAY, C., **Trablus-Garp'de Bir Avuç Kahraman,** Tarih Yayınları Müessesesi, İstanbul, 1963.

Mekatib-i Askeriye Şakir danının Umumi İmtihanlarının Netice-

lerini Bildiren Cetveller, İstanbul, 1317, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Osmanlıca Eserler Bölümü, Tasnif No: 89925-89926.

MERT, Ö., “Atatürk’ün İlk Öğretmeni Şemsi Efendi (1852-1917)” **Atatürk Araştırma Merkezi D.**, C: VII., sayı: 20 (Mart 1991), s. 331-346.

Nutuk 1919-1927, C: I-III., Yayına Hazırlayan: Zeynep Korkmaz, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1991.

Nutuk, Günümüz Türkçesiyle Elipsiz Tam Metin, Sadeleştiren ve Yayına Hazırlayan; Prof. Dr. E. Semih Yalçın, Berikan Yayınları, Ankara, 2009.

ÖNDER, M., **Atatürk’ün Almanya Gezisi 15 Aralık 1917-4 Ocak 1918**, Ankara, 1981, 1-120 s.

ÖZATA, M., **Atatürk Bilim ve Üniversite**, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, Ankara, 2007, 1-240 s.

ÖZATA, M., **Atatürk ve Tıbbiyeliler**, Umay Yayınları, İzmir, 2007, 1-464 s.

ÖZDEŞ, L. Müfit, “Harbiye’de Gazi Hazretleri ile Bir Sınıfta Ders”, **Vakit Gazetesi**, 30.08.1934.

PARMAKSIZOĞLU, İ., “Nutuk”, **Türk Ansiklopedisi**, Cilt: 25 MEB. Basımevi.

SÖNMEZ, C., **Atatürk ve Okuma Sevgisi**, Ankara, 1993.

SÖNMEZ, C., **Atatürk’ün Annesi Zübeyde Hanım**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Genişletilmiş 2. Baskı, Ankara, 1998, 1-136 s.

SÖNMEZ, C., **Atatürk’ün Yetiştirilmesi ve Öğretmenleri**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 2004

ŞİMŞİR, Bilal, **Atatürk'ün Büyük Söylevi Üzerine Belgeler**, TTK Yayınları, Ankara, 1991.

ŞİMŞİR, Bilal, "Atatürk'ün Kitap Sevgisi", **Atatürk Dönemi -İncelemeler-**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2006, s. 252-262.

TANERİ, Aydın, **Türk Devlet Geleneği Dün-Bugün**, MEB., Yayınevi, Ankara, 1997, 1-464 s.

TEVETOĞLU, F., "Atatürk'le Okyar'ın Çıkardıkları Gazete: Minber" **Atatürk Araştırma Merkezi D.**, C: V Sayı: 13 (Kasım 1988), s. 183-193.

TEVETOĞLU, F. **Ömer Naci**, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1973, I-X., 1-268 s.

TOPLU, G., **Atatürk'ün Tarih Öğretmeni Mehmet Tevfik Bilge**, Berikan Yayınları, Ankara, 2006.

TURAN, Ş., **Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünürler, Kitaplar**, 3. Baskı, Ankara, 1999.

TURAN, Ş., **Mustafa Kemal Atatürk Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2004.

TURHAN, S., **Atatürk'te Konular Ansiklopedisi**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1993.

UNAT, F. R., "Atatürk'ün Öğrenim Hayatı ve Yetiştigi Devrin Millî Eğitim Sistemi", **Türk Tarih Kurumu Atatürk Konferansları C:I.**, Ankara, 1964, s. 71-89.

UNAT, F. R., "Atatürk'ün Öğrencilik Hayatına Ait Bazı Notlar" **Devrim Gençliği Dergisi**, Sayı: 17 (Ankara, Kasım 1953), s. 10-11.

ÜNAL, T. "Harp Okulu Tarihi ve Mustafa Kemal" **Türk Kültürü D.**, Sayı: 25 (Kasım 1964), s. 32-40.

VURKAÇ, Y., **Atatürk ve Kitap**, Milliyet Yayınları İstanbul, 1985.

YALÇIN, E. S., **Türkiye Cumhuriyeti Tarihinin Kaynakları**, 3. Baskı, Berikan Yayınları, Ankara, 2007

YALMAN, A. E., "Büyük Millet Meclisi Reisi Müşir Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nin Tarihçe-yi Hayatı", **Valit Gazetesi**, 10 Kanunusani 1338/10 Ocak 1922.

BELGELER

SELANİK RÜŞTİYE-Yİ ASKERİYESİ

DÖRDÜNCÜ SENE ŞAKİRDANI

Sıra Numarası	ESAMI	Mantık	Hesap	Usul-i Defter	Hendese	Coğrafya	Tarih-i İslâm	Kalid-i Osmanlı	Fransızca	İtaliyyî Türkî	İtaliyyî Fransız	Resim	Yekûn
	Behar Dersin Tam Numarası	45	45	45	45	45	45	45	45	45	20	20	443
	Behar Dersin Üss-ü Mizanları	22.5	15	15	15	22.5	22.5	22.5	22.5	22.5	13.5	13.5	207
1	Ahmet Tevfik Ef.	45	45	45	45	45	45	45	44	45	20	20	444
2	Sâliman Adil Ef.	45	45	45	45	45	45	45	44	45	20	20	444
3	Mehmet Şevki Ef.	45	45	45	45	45	45	45	44	45	20	20	444
4	Musafe Kemal Ef.	45	45	45	45	45	45	45	45	45	20	20	443
5	Osman Nuri Ef.	45	45	45	45	45	45	44	44	45	20	20	443
6	Mehmet Tevfik Ef.	45	45	45	45	45	45	45	45	45	20	13	438
7	İsmail Hakkı Ef.	45	45	45	45	45	40	44	44	45	20	13	431
8	Rıfat Efendi	45	45	45	45	45	45	42	42	44	18	12	426
9	Mehmet Mahdî Ef.	45	40	41	41	42	43	37	45	41	16	12	404
10	Ali Efendi	44	42	33	35	42	42	40	39	45	20	20	402
11	Mehmet Erci Ef.	45	44	44	27	30	41	42	45	45	19	19	401
12	Hamdi Efendi	41	36	45	38	40	36	44	44	43	20	14	401
13	Şeyh Yakup Ef.	45	25	44	34	45	40	44	44	40	20	17	398
14	Murat Nihat Ef.	45	40	42	37	43	33	43	42	41	18	13	397

201 • DEHANIN KODLARI

MANASTIR ASKERİ İDADISI ÜÇÜNCÜ SINIF ÖĞRENCİLERİ VE APOLET NUMARALARI			
SIRA	ADI		APOLET
1	Ahmet Tevfik	Selanik	7345
2	Recep Fahri	Kayalar	7350
3	Mustafa Kemal	Selanik	7348
4	Ömer Abdülkadir	Yanya	7210
5	Hasan Avni	Köprüli	7346
6	Ali Şevket	Üsküp	7351
7	Abdülbaki	Üsküp	7349
8	İsmail Hakkı	Köprüli	7353
9	Bekir Hüfz	Ohri	7352
10	Abdurrahman	Selanik	7377
11	Ali Tevfik	Selanik	7356
12	Şevket Şükrü	Üsküp	7366
13	Cavut	Üsküp	7371
14	Ahmet Hakkı	Usturumca	7209
15	Ali Yağar	Usturumca	7355
16	Mehmet Hüfz	Selanik	7359
17	Ahmet Refet	Selanik	7354
18	Ziya Yahya	Selanik	7358
19	Eyüp Sabri	Manastır	7378
20	Ali Kemal	Planga	7357
21	Ahmet Rauf	Tikveş	7392
22	Mustafa Nuri	Manastır	7398
23	Mustafa Nuri	Sivas	7206
24	Mehmet Eğref	Üsküp	7362
25	Ahmet Cemal	Manastır	7388
26	Ahmet Fuat (Buca)	Selanik	7373
27	Cemalettin	Manastır	7384
28	Hayri	Dersaadet	7379
29	A. Abdülkadir	Manastır	7374
30	?	Pirlepe	7397
31	Ömer Atif (Akif?)	Selanik	7361
32	Abdullah	Üsküp	7367
33	Sait Bahri	Piristine	7389
34	M. Faik	Selanik	7370
35	M. Tevfik	Selanik	7364
36	İbrahim Şükrü	Yanya	7203
37	Halit	Selanik	7387
38	Ali	Manastır	7321
39	İbrahim Şakir	Manastır	7368
40	M. Tahsin	Selanik	7360
41	Süleyman	Yanya	7405
42	M. Fuat	Yanya	7077
43	M. ?	Manastır	7195
44	Ali Rahmi	Manastır	7327
45	Ahmet Hamdi	Manastır	7382
46	Yusuf Hüsni	Yanya	7401
47	Ali Sefik	Manastır	7375
48	Hanan Tahsin	İşkodra	7332
49	Hüsnî Cemal	Kesriyye	7376
50	Ahmet Rifat	Usturumca	7362
51	Ömer Naci (Hatip)	Burta	7087

MANASTIR'DA KAIN MEKTEB-I İDADİ-Yİ ŞAHANE

ÜÇÜNCÜ SENE ŞAKİRDÂNİ

Sıra Numarası	ESÂMİ	Maklûc	Kozmografya	Tarih-i Umumi	Tarih-i Osmani	Kitabet	Mantık	Akaid	Fransuza	Rasim	Tarim	Çinasetik	Yekün
	Behar Derin Tam Numaran	45	45	45	45	45	45	45	45	20	20	20	420
	Behar Derin Üst-4 Mizaan	15	15	22.5	22.5	22.5	15	22.5	22.5	11.5	13.5	13.5	198
1	Abdül Yezîk Ef. Selânik	45	45	45	45	45	45	45	45	20	20	20	420
2	Mustafa Kemal Ef. Selânik	45	45	45	45	45	45	45	45	20	20	20	420
3	Rıcep Fakih Ef. Kayalar	45	45	45	44	45	45	45	45	20	20	20	419
4	Ali Şevket Ef. Üsküp	44	45	45	45	45	45	45	45	20	20	20	419
5	Ömer Abdullâh Ef. Yanya	45	42	45	45	45	45	45	45	20	20	20	417
6	Hüsnü Avni Ef. Koprulu	45	42	45	45	45	45	45	45	20	20	20	417
7	İsmail Hakkı Ef. Koprulu	44	44	45	45	43	43	43	44	20	20	20	413
8	Abdülhak Ef. Üsküp	45	42	45	45	41	43	45	44	20	20	20	410
9	Abdurrahman Ef. Selânik	45	39	45	44	39	39	44	39	20	20	20	394
10	Ömer Naci Ef. Der-Ahiyye	43	38	45	45	45	45	45	30	19	20	19	394
11	Bekir Hüseyin Ef. Ohi	45	40	45	37	39	41	45	34	20	20	20	386
12	Ali Yezîk Ef. Selânik	42	41	45	44	41	39	45	30	20	20	20	386
13	Şevket Süleyman Ef. Üsküp	41	38	44	43	43	42	44	25	20	20	20	380
14	Canî Ef. Selânik	41	30	40	38	39	44	45	44	18	17	20	376
15	Ali Yezîk Ef. Usturaçica	37	35	44	39	43	43	45	27	19	17	20	360

مَسَلَر دِجْكَانِ مَكْتَبَةِ اِلْاِئِمَّتِيَا هَهْلَر

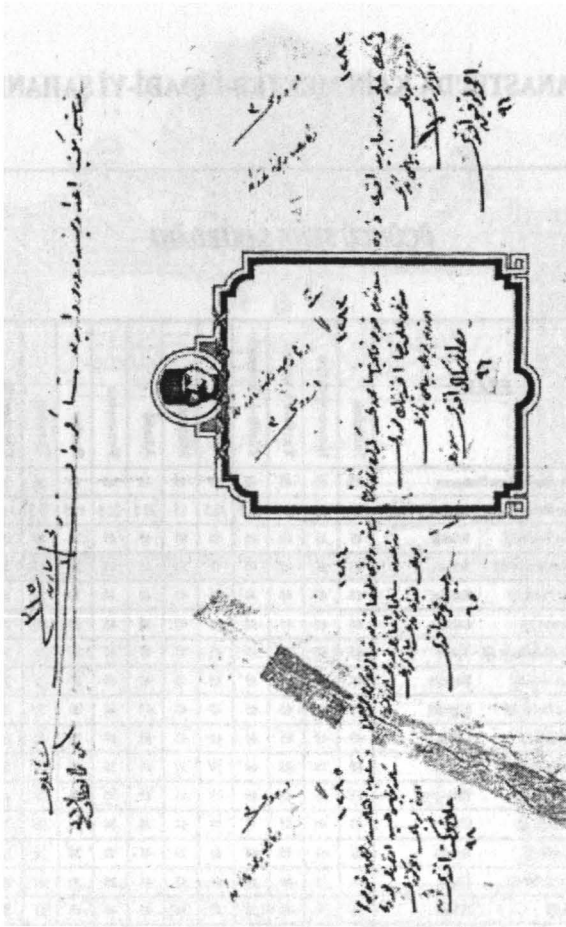
اوجھي سے شاکردان

اِسْمَحْا		اِسْمَحْا	
اِسْمَحْا	اِسْمَحْا	اِسْمَحْا	اِسْمَحْا
130	130	130	130
131	131	131	131
132	132	132	132
133	133	133	133
134	134	134	134
135	135	135	135
136	136	136	136
137	137	137	137
138	138	138	138
139	139	139	139
140	140	140	140
141	141	141	141
142	142	142	142
143	143	143	143
144	144	144	144
145	145	145	145
146	146	146	146
147	147	147	147
148	148	148	148
149	149	149	149
150	150	150	150
151	151	151	151
152	152	152	152
153	153	153	153
154	154	154	154
155	155	155	155
156	156	156	156
157	157	157	157
158	158	158	158
159	159	159	159
160	160	160	160
161	161	161	161
162	162	162	162
163	163	163	163
164	164	164	164
165	165	165	165
166	166	166	166
167	167	167	167
168	168	168	168
169	169	169	169
170	170	170	170
171	171	171	171
172	172	172	172
173	173	173	173
174	174	174	174
175	175	175	175
176	176	176	176
177	177	177	177
178	178	178	178
179	179	179	179
180	180	180	180
181	181	181	181
182	182	182	182
183	183	183	183
184	184	184	184
185	185	185	185
186	186	186	186
187	187	187	187
188	188	188	188
189	189	189	189
190	190	190	190
191	191	191	191
192	192	192	192
193	193	193	193
194	194	194	194
195	195	195	195
196	196	196	196
197	197	197	197
198	198	198	198
199	199	199	199
200	200	200	200

MANASTIR'DA KAIN MEKTEB-I İDADI-Yİ ŞAHANE

ÜÇÜNCÜ SENE ŞAKİRDÂNI

Sıra Numarası	ESÂMI	Makbûle	Kosmografya	Tarih-i Umumi	Tarih-i Osmani	Kütâbet	Mantık	Alkâid	Fransızca	Rehber	Tarîhu	Çinasetik	Yekûn
	Behar Derin Tam Numarası	45	45	45	45	45	45	45	45	20	20	20	420
	Behar Derin Cüz-İ Mîzanlı	15	15	22.5	22.5	22.5	15	22.5	22.5	11.5	13.5	13.5	198
1	Abdül Teyyib Ef. Selsuk	45	45	45	45	45	45	45	45	20	20	20	420
2	Mahmud Kemal Ef. Selsuk	45	45	45	45	45	45	45	45	20	20	20	420
3	Recep Fahri Ef. Kayıtar	45	45	45	44	45	45	45	45	20	20	20	419
4	Ali Şekir Ef. Çakır	44	45	45	45	45	45	45	45	20	20	20	419
5	Ömer Abdülkadir Ef. Yanya	45	42	45	45	45	45	45	45	20	20	20	417
6	Hüseyin Amini Ef. Koprulu	45	42	45	45	45	45	45	45	20	20	20	417
7	İsmail Hakkı Ef. Koprulu	44	44	45	45	43	43	45	44	20	20	20	413
8	Abdülhalim Ef. Çakır	45	42	45	45	41	43	45	44	20	20	20	410
9	Abderrahman Ef. Selsuk	45	39	45	44	39	39	44	39	20	20	20	394
10	Ömer Naci Ef. Der-Abya	43	34	45	45	45	45	45	30	19	20	19	394
11	Bekir İhsan Ef. Özi	45	40	45	37	39	41	45	34	20	20	20	386
12	Ali Teyyib Ef. Selsuk	42	41	45	44	41	39	45	30	20	20	20	386
13	Şevket Şükrü Ef. Çakır	41	38	44	43	45	42	44	25	20	20	20	380
14	Cevdet Ef. Selsuk	41	30	40	38	39	44	45	44	18	17	20	376
15	Ali Teyyib Ef. Usturaçca	37	35	44	39	45	45	45	27	19	17	20	368

M. Kemal'in Harp Okulu Kûnye Kaydı

KHO. Arşivi, Kûnye Defteri, No: 21

[illegible]

MEKTEB-İ HARBİYE-Yİ ŞAHANE

ELLİ BEŞİNCİ PİYADE SINIFI PİYADE ÜÇÜNCÜ SENE ŞAKİRDANI

Diploma Numarası		ESAMİ														Eğilim ve Terbiye Numarası	
Beher Dersin Tam Numarası		45	45	45	45	45	45	45	45	45	45	20	20	20	45	1635	
Beher Dersin Üçüncü Mizanı		22.5	22.5	22.5	22.5	22.5	22.5	22.5	22.5	22.5	22.5	13.5	13.5	13.5	13.5		
1	5991 Ahmet Tercüme Ef. Selanik	44	43	44	45	43	44	45	44	43	44	17	20	20	19	45	1571
2	5992 Fakih Efendi İsparta	42	40	43	45	44	45	45	43	44	44	18	20	20	20	43	1570
3	5993 Mehmet Mâlik Ef. Van	44	37	43	45	41	45	42	43	44	44	17	20	19	14	45	1555
4	5994 Bayri Ef. Divulpaşa	43	40	43	45	39	45	44	39	42	17	18	19	18	41	1519	
5	5995 Ali Şevket Ef. Üsküp	40	36	40	45	43	43	45	42	40	19	17	18	18	37	1519	
6	5996 Mehmed Cemil Ef. Süleymaniye	42	35	45	45	33	45	45	43	40	19	20	20	15	44	1508	
7	5997 Selim Efendi Çerkes	40	38	42	45	42	44	40	43	44	14	17	20	19	41	1505	
8	5998 Mustafa Kemal Ef. Selanik	41	40	45	45	42	43	44	41	43	17	18	19	18	36	1498	
9	5999 Ahmed Müfit Ef. Kırşehir	34	39	43	45	42	45	45	41	39	15	19	20	19	45	1494	
10	6000 Halil Efendi Trabzon	39	36	44	45	36	45	45	43	41	16	19	19	18	44	1490	

[illegible]

ERKAN-I HARBİYE NAMZEDİ

SENE (2) KISTM (1)

[illegible]

Dehanın KODLARI

YRD. DOÇ. DR. ALİ GÜLER

O, YALNIZ BİR KOMUTAN DEĞİL AYNI ZAMANDA YÜZYILIMIZIN
BİR DAHA GÖREMEYECEĞİ BİR DÂHİYDİ. PROFESÖR SEKRETAN

Atatürk, hem okuyan hem de yazan bir devlet adamıdır. Kanaatimizce onu "büyük" yapan da bu özelliğidir. Yukarıya aldığımız Vasıf Çınar'a söylediği sözlerden kendisinin de bu durumun farkında olduğu, yani bu konuda bilinçle hareket ettiği anlaşılmaktadır.

Bu araştırmada, onun dehasının oluşum süreçleri ve bu süreçlere etki eden etkenler incelenmektedir. Aile çevresi, eğitim ve öğrenim çevresi, yabancı dil bilgisi, gazetecilik merakı, okuma tutkusunu, özel kütüphanesi, etkilendiği yazarlar, şairler, düşünce adamları ve yazdığı eserler belgelere dayalı olarak incelenmiş ve yorumlanmıştır.

HABER SİTENİZ

haberpolitik®
www.haberpolitik.net

www.truvayayinlari.com